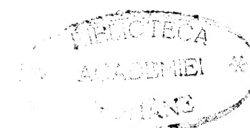
E. LOVINESCU

CRITICE

VOL. I

EMINESCU, CARAGIALE, M. SADOVEANU, OCTAVIAN GOGA, I. MINULESCU, E. LOVINESCU, EM. GÂRLEANU, D. ANGHEL ŞI ST. O. IOSIF, CONTESA DE NOAILLES, I. BASSARABESCU, ELENA FARAGO, C. SANDU-ALDEA, I. A. BRĂTESCU-VOINEŞTI, VASILE POP, IMPRESIONISMUL ÎN CRITICĂ, FRAGMENTE CRITICE, FANTAZII ASUPRA CRITICII ŞI LITERATURII

BUCUREŞTI
EDITURA LIBRĂRIEI SOCEC & Co., SOCIETATE ANONIMĂ
1909

DIN LUCRĂRILE D-lui E. LOVINESCU

1. *Jean-Jacques Weiss et son oeuvre littéraire,* avec une préface de M. Emile Faguet, de l'Académie française, Paris. Champion-édit. . . . . 4 fcs.
2. *Les voyageurs français en Grèce au XIX-e siècle,* avec une préface de M. G. Fougères, professeur à la Faculté des lettres de Paris, Champion-édit. . . . 4 fcs.
3. *Critice* vol. I. ed. „Socec" . . . . 3 lei
4. *Pași pe nisip.* vol. I, studii critice. ed. „Librăria Națională" . . . . 2 lei
5. *Pași pe nisip.* vol. II. studii critice, ed. „Librăria Națională" . . . . 2 lei
6. *Grigore Alexandrescu, viața și opera lui.* 1 vol. ed. „Minerva" (sub tipar). 2 lei
7. *Nuvele,* 1 vol. ed. „Socec" . . . . . . 2 lei
8. *De peste prag,* dramă în 3 acte. ed. „Librăria Națională" . . . . 1 leu
9. *O chestie de sintaxă latină,* studiu . . 1 leu
10. *Pronunțarea latină în epoca clasică,* studiu . . . . 1 leu

---

In vreme ce la Paris munciam stăruitor la alte lucrări mai întinse, ce n'au rămas fără răsplătire, cel puțin acolo, în țara străinului, — în acea vreme urmăriam, pe cât îmi erà cu putință, și mișcarea literară dela noi, în articole publicate fie în **„Convorbiri critice"** *fie în* **„Viața Românească"**. *Aceste articole strânse la un loc, vor face două volume, din care dau la lumină acum pe cel dintâi, — din plàcerea de a le mai tipărì încă odată, sub priveghere a mea de aproape, spre a le desăvârșì forma, și nu din credința că ar puteà fi de folos cuivà.*

E. LOVINESCU

București, 27 Oct. 1909

ARIEL

— IN LOC DE PREFAŢĂ —

Deschizând ochii, privirea lui Ariel nu se oprì în jur la câmpia înflorită, ori la păduricea ce mijià pe deal. El cătă drept înainte, unde i se lămurì deodată o cărare şerpuitoare ca o panglică cenuşie. Ochii lui o urmăriră, acum pierzând-o prin iarba înaltă, ori prin adâncul vâlcelelor, acum nimerind-o, biruitoare, la o cotitură. Cu cât alergà mai mult, cu atât privirea lui erà mai ageră, spintecând depărtările. Şi se alungară astfel multă vreme până ce cărarea se îmbină cu negurile zării...

I se păruse ori văzuse bine? Ariel privì mai aţintit. Dintre nori, se deschise o poartă de lumină, ce, încetul cu încetul, se lărgì.

Stâlpi alburii se iviră apoi, iar îndărătul lor se desprinse deodată un palat minunat de cleştar.

Şi, pe când stăteà înmărmurit la aşà minune, întrebându-se dacă nu e vre-o vedenie înşelătoare, Ariel auzì deodată un glas.

— Ariel, zise glasul, Ariel, crede ochilor tăi... Privirea nu te înşeală. Dinainte, acolo, departe, în fundul zării se înalţă palatul de cleştar al *Adevărului,* în care înţelepţii vremilor, cercetând, adâncindu-se în cărţi vechi cu slove necunoscute, întrebând stelele, firul de iarbă, şi fluturele ce sboară, iscodesc adâncele rosturi ale lumii. Altă patimă n'au decât pe cea de a ştì. Dacă simţi în sufletul tău, o Ariel, născând germenele întrebării, dacă eşti pregătit la jertfa unui drum îndelungat, dacă te simţi mai tare ca orice ispită, îndreaptă-ţi pasul îndrăsneţ spre palatul de cleştar.

Şi glasul tăcù.

Ariel, plin de focul tinereţii, se simţì deodată învăluit de o pară, ce-i dogoria pieptul şi obrazul.

— Glas tainic, zise el, glas tainic, de ori unde ai venì, te voi urmà... Neobosit, voi merge zi şi noapte, neclintit la orice ispită, până la falnicul palat. Voi răbdà orice, dar voi răsbì. O flacără necunoscută mă încălzeşte şi mă însufleţeşte.

Iar glasul îi răspunse:

— Du-te.

Şi Ariel plecă. Merse el o zi şi o noapte, şi apoi încă o zi şi o noapte şi pe urmă multe zile şi multe nopţi, ne mai ştiind nici când erà zi, nici când erà noapte, uitând de toate, neprivind în jur de teamă ispitelor, ci numai înainte spre palatul de cleştar, care, apropiindu-se, erà tot mai departe.

Merse neobosit pe câmpii întinse, prin văi adânci, şi peste dealuri înalte, merse orb şi surd la toate, până ce, însetat, Ariel se oprì la marginea unui izvor dintr'o pădure. Voì să se plece, când auzì deodată un glas, ridicându-se din unde.

— Ariel, zise glasul, potoleşte-ţi setea, în apa mea rece. Opreşte pasul şi închide ochii în armonia şoaptelor mele.

— Izvor nebun, răspunse Ariel, nu voi beà din apa ta. Au nu ştii ce gând îmi luminează drumul? N'ai auzit de palatul de cleştar al *Adevărului?*

— Ariel, călător fără popas, nu ştiu ce

vrajă te mână pe căi necunoscute; dar știu că în palatul de cleștar nu sunt izvoare. Bea!

— Menirea vieții mele nu-i să umblu după izvoare.

Și, zicând aceste, se ridică fără a fi băut. Inălță fruntea sus, privind la palatul ce se zăria tot mai departe.

Se așternù apoi pe drum, mergând o zi și o noapte și apoi încă o zi și încă o noapte, ne mai știind nici când erà zi, nici când erà noapte. Ostenit de cale lungă, Ariel se oprì pe o câmpie smălțată de flori. Se culcă în iarbă și voì să închidă ochii, lângă un mănunchiu de lăcrimioare, când deodată auzì un glas:

— Ariel, călător fără popas, zise glasul, pleacă-ți capul lângă tufa mea îmbălsămitoare. Uită ostenelile drumului și dormi lângă mine cea dintâi noapte a vieții tale.

— Mănunchiu nebun de lăcrimioare, răspunse Ariel, au nu știi rostul vieții mele? Nu știi că zoresc spre palatul de cleștar?

— Nu știu ce vrajă te mână, dar știu că în palatul de cleștar nu sunt lăcrimioare.

— Nu după lăcrimioare umblu eu.

Și Ariel se sculă, fără a fi închis ochii și

plecă. Merse astfel o zi și o noapte, și pe urmă multe zile și multe nopți, dar pe unde treceà, auzià voci chemându-l. Iarba înaltă și mirositoare îi strigà:

— Ariel, unde te duci așà zorit?

— Spre palatul de cleștar.

— In palatul de cleștar nu-i iarbă verde și moale.

Toporașii îi strigau:

— Oprește-te, Ariel. In palatul de cleștar nu sunt toporași.

Crinii îi săriau în cale:

— In palatul de cleștar nu sunt crini.

Privighetorile cântau:

— In palatul de cleștar nu sunt privighetori.

Toată firea căpătase parcă glas: florile, frunzele, fluturii, pasările, izvoarele. Toate îi strigau:

— In palatul de cleștar nu sunt flori, nu sunt frunze, nu sunt fluturi, nu sunt pasări, nu sunt izvoare...

Iar Ariel, șovăind, îngână:

— Nu sunt flori, nu sunt frunze, nu sunt fluturi, nu sunt pasări, nu sunt izvoare, — ce-mi pasă! Eu am plecat în cucerirea numai a *Adevărului*.

Şi iuţindu-şi pasul, el privì din nou spre palatul de cleştar care erà tot mai departe.

Şi merse astfel o zi şi o noapte, şi apoi alte zile şi alte nopţi, până ce, ostenit, se oprì într'o dumbravă. Se culcă, dar, voind să închidă ochii, zărì deodată printre copaci o arătare nespus de frumoasă. O femeie, cu toate tainele trupului desvălite, se apropie de dânsul. Nu mergeà, ci plutià. Pe umeri îi râurià părul negru şi din ochi îi scăpărà privirea învăluitoare.

— Ariel, călător fără popas, zise făptura dumnezeiască, încotro zoreşti?

Ariel, privind-o înmărmurit:

— Zână ori nălucă a simţurilor mele, răspunse el, au nu ştii că mă duc spre palatul de cleştar?

— Şi ce dor te mână?

Ariel, suspinând:

— *Adevărul*. De când am rotit ochii în juru-mi, am înţeles că nu voi aveà liniştea zilelor mele până ce nu voi pătrunde tainele lumii ce mă împresoară, până ce nu voi ştì de ce se învârtesc stelele pe cer? De ce scânteie roua dimineţii pe iarbă? De ce cântă privighetoarea? De ce miroase floarea? Cine a pus pulberea de aur pe aripile pasărilor şi pe ale fluturilor? Cine a făcut pe albină să culeagă miere? Cine, într'un cuvânt, e îndărătul tuturor lucrurilor pe cari le vedem, fără a le înţelege?

Zâna zâmbì:

— Privit-ai tu mult, o Ariel, călător fără popas, stelele cerului? ascultat-ai privighetorile ? mirosit-ai florile ?

Ariel, plecând ochii în jos:

— Nu, zise, nu! Călător neobosit, nu m'am uitat decât înainte spre palatul de cleştar. N'am avut vreme să ridic ochii spre cer, ori să ascult privighetorile ce mă ademeniau din drum. Incordat spre un ţel mai înalt, m'am ferit de arătări zadarnice; sufletul meu nu caută decât adevărul adânc ce zace îndărătul acestor arătări.

— Ariel, o! de trei ori rătăcitule Ariel, grăì zâna, ridică-ţi vălul de pe ochi! La ce bun să ştii de ce astrele se învârtesc, dacă nu petreci nopţile înstelate privind la cer, îmbătându-te de armonia ce se răspândeşte de sus, de măreţia acestei feerii fără seamăn? La ce bun să ştii pentru ce cântă privighetoarea, dacă în ceasul de taină nu te laşi le-

gănat de cântecul ei maiestru? Priveşte în jur; bucură-te de priveliştea ce se desfăşoară; trăieşte prin ochi, prin urechi, prin toate simţurile; nu lăsà un farmec neîncercat şi negustat: prinde clipa ce aleargă, bâzâind ca o albină al cărei pântece e plin, şi stoarce-i repede mierea.

— Menirea mea nu e să pătrund clipa, ci veşnicia...

— Veşnicia, o Ariel, e numai un cuvânt. Alergi după o nălucă, lăsând să treacă singurul lucru care *e* clipa...

— Pentru mine nu e decât *Adevărul*. Pe acesta mă duc să-l găsesc în palatul de cleştar, la bătrânii înţelepţi cu bărbile albe.

— Nu. Bătrânii înţelepţi îţi vor spune multe; vei ştì câte stele sunt pe cer, câte privighetori sunt în păduri, câte flori sunt pe câmpii, câte frunze sunt în copaci, dar nu vei ştì nici de ce stelele se învârtesc, nici de ce cântă privighetorile, nici cine face să răsară firul de iarbă. Intr'un cuvânt, vei aflà tot ce e nefolositor să afli, dar nu vei ştì niciodată singurul lucru, pe care ai voì să-l ştii: cine e îndărătul acestor frumoase arătări?

Zâna tăcù, iar Ariel rămase gânditor.

Deodată însă dumbrava începù a vuì de glasuri ce se ridicau şi se întretăiau:

— Opreşte-ţi goana nebună, o Ariel. In palatul de cleştar nu sunt dumbrăvi.

— In palatul de cleştar nu sunt flori.

— In palatul de cleştar nu sunt privighetori.

— In palatul de cleştar nu sunt fluturi.

Şi glasurile creşteau, creşteau, dulci, tânguitoare, ademenitoare. Ariel şovăind voì să plece.

— Ariel, cuvântă atunci zâna, cuprinzându-l în braţe, pune-ţi capul tău ostenit pe sânul meu. In palatul de cleştar nu sunt zâne, ca să te înlănţuie în braţele lor calde. Acolo te vei culcà pe cleştarul rece, lângă înţelepţii cu bărbile albe.

— Ispită cu chip de femeie, îngână ca în vis Ariel, eşti tu aeve ori eşti numai o arătare?

— Eu sunt *Poesis*.

Ariel, fermecat, sdrobit, învins îşi plecă fruntea pe sânul lui Poesis, adormind.

Ş'atunci, mai mult ca oricând, privighetorile începură a cântà mai dulce, fluturii a se alungà mai şăgalnic pe pajişte, florile a mirosì mai îmbălsămitor, doi porumbei răma-

seră nemişcaţi cioc în cioc, într'o sărutare nesfârşită, iar iarba crescù într'o clipită mai lungă şi mai mătăsoase, învăluind ca într'un culcuş, pe cei doi iubiţi, ce petrecură astfel în mijlocul Firii cea dintâi noapte de dragoste sub tremurarea stelelor veşnice...

Şi Ariel nu se mai gândì pe urmă la palatul de cleştar.

IMPRESIONISMUL ÎN CRITICĂ [1])

I

Impresionismul în artă se înţelege; în critică mai puţin. Sau dacă se înţelege, nu se respectă îndeajuns.

O lucrare de artă trăeşte prin ea; fiind frumoasă, ea şi-a îndeplinit menirea şi nu are nevoe de recunoaşterea nimănui. Un minunat apus de soare, prins de penelul unui artist îndemânatic, se îndestulează pe sine; el ar rămâne frumos şi fără un ochiu care să-l înţeleagă şi să-l admire, sub unghiul clipei călătoare. Mai trainică şi mai slobodă, arta se scutură de zădărnicia vremii, înfrânge piedica părerilor schimbătoare, şi poate în-

[1]) Aceste 3 articole, publicându-se în 3 numere ale *Convorbirilor Critice*, şi fiind de natură polemică, cititorii vor iertà unele lucruri ce se repetă, cum nu se puteà altminteri.

fruntà veşnicia, rece şi nepăsătoare faţă de acei ce n'o înţeleg, şi nu se pătrund de măreţia ei.

Critica însă nu poate stà singură; ea nu preţueşte nimic prin ea. Adevărata însemnătate nu şi-o trage din însuşi cuprinsul ei, ci din greutatea, pe care i-o bănuim noi. Făcută, nu pentru a fi admirată, precum e o operă de artă, ci pentru a sădì în conştiinţa noastră o convingere, critica are nevoie de tot ce poate uşurà această desrădăcinare a unei păreri dintr'o minte în alta. Ea are nevoie deci, în rândul întâi, de autoritate morală. Pentru a ne lăsà pătrunşi de cuvintele cuiva, nu e deajuns să le găsim numai frumoase, ci trebue să le presupunem o greutate, înaintea căreia să ne închinăm.

Critica impresionistă — aşà cum se înţelege de obiceiu — e lipsită de această autoritate morală. De noţiunea ei se leagă o oarecare uşurătate, care, dacă o apropie întrucâtva de artă, îi ridică orce umbră de autoritate. A fi impresionist, socot unii, e a se lăsà în voia impresiilor fugare. Impresii avem însă cu toţii, tot atât de numeroase pe cât de schimbătoare. In temeinicia lor nu putem crede, chiar dacă

ar venì dela criticul cel mai iscusit. Acum simţim într'un fel, şi mâine în altul. Lumea ni se arată într'o veşnică primenire. Dacă criticul nu-şi dă silinţa de a alege din acest vălmăşag de senzaţii şi de impresii, adevărata judecată rece şi nepăsătoare care să steà în dreapta Adevărului, precum stau arhanghelii înarmaţi în dreapta Tatălui; dacă criticul nu se strădueşte să-şi închege o părere obiectivă, neschimbată şi sprijinită pe toate canoanele estetice, părerile lui rămân numai nişte impresiuni, uneori foarte fine şi subtile, dar oricum nu mai întemeiate decât cele ale noastre, ale tuturor. Le putem gustà fără a crede în ele. Indărătul lor nu zace nici o autoritate; şi adevărata critică purcede dela un principiu de autoritate.

N'ar strică deci să arăt în câteva cuvinte că impresionismul în critică nu e tocmai ceiace s'ar crede. El nu se încheagă numai decât într'o înşirare slobodă de impresii, fără răspundere şi fără sancţiune, care pot venì tot atât de bine dela un critic ca şi dela orcine altul. Indărătul lor e totuşi o autoritate. Impresionismul înseamnă altceva.

In grupul de marmură, *le Baiser*, al lui

Rodin, un bărbat şi o femeie se sărută. Sculptorul a voit să reprezinte noţiunea abstractă a sărutării în esenţa ei, şi în marginile pe care le îngăduie arta plastică pentru o ideie generală. Tot ce nu ajută în chip temeinic la înfăptuirea acestei idei, cade în ochii noştri pe planul al doilea. Şi în adevăr, artistul şi-a pus toată măestria să ne deà poezia şi beţia acestei sărutări, lăsând la o parte alte amănunte de desen şi de modelare: părul nu e studiat, linia spatelui se pierde fără a fi terminată şi desăvârşit lucrată. Toată viaţa se încheagă astfel în cele două guri ce se împreună.

Această reducere la elementele esenţiale ale unei idei, care în sculptură nu merge fără oarecare scădere, — sculptura cerând forme şi nu idei abstracte — e cu mult mai îndreptăţită în critică. Intrebuinţată cu înţelepciune şi cumpătare, ea nu e cât adevăratul impresionism.

Cercetând opera unui scriitor, cercetăm sufletul scriitorului însuşi. Şi, fără a alunecà la rătăciri romantice, nu e îndrăsneţ de a găsì sufletul unui scriitor plin de taine şi de umbre. Menirea criticei este tocmai de a ne

da oarecum înfăţişarea grafică a fiinţei morale a scriitorului. Dar căile sunt lungi şi mai ales cotite. Când ne pare că am ajuns, tocmai atunci ne dăm seamă că mai e mult. In loc de a rătăcì aşà dar pe cărările pustii, pe potecile nebătute, ne trebue o călăuză sigură care să ne arate drumul ce merge deadreptul la vetrele de lumină. Căci toate aceste drumuri tind către centrul de unde se revarsă lumina binefăcătoare ce le limpezeşte; de acolo ochiul poate pătrunde de jur în prejur, stăpânind toate cărările ce se desfac.

Pentru a cunoaşte deci fiinţa morală a unui scriitor, e o problemă de timp şi de metodă de a străbate deodată în inima lucrurilor, lăsând la o parte tot ce ar puteà să ne abată din cale fără folos. Trebue să trecem cu vederea amănuntele fără greutate, micile contraziceri ce intră în închegarea sufletească a oricui, tot ce, fiind chiar interesant, nu e temeinic. Insuşirile sufleteşti sunt numeroase, dar nu de o potrivă însemnătate; ele sunt înşirate pe o scară de valori, de care trebue să ţinem seamă. Fără a le reduce la o singură *faculté maîtresse,* cum făceà Taine, ele se

pot încă subsumà în însuşiri mai obşteşti, ce subordonează pe celelalte.

A merge de-adreptul la aceste centre de unde pleacă lumina spre margini, a le cercetà, dându-le adevăratul lor cuprins, a ocolì tot ce nu e plin de înţeles, a îndeplinì într'un cuvânt, acest procedeu de simplificare atât de firesc şi necesar, este tocmai menirea criticei impresioniste. Nepăsătoare la micile abateri ce, văzute de aproape, deformează înfăţişarea morală a unui scriitor, ea se mulţumeşte numai cu trăsăturile generale cele mai energice şi mai temeinice. Ea presupune o reculegere şi o privire mai cuprinzătoare; nemulţumindu-se cu desăvârşita cunoaştere a unor *părţi*, ea cearcă să ne prindă *totul* chiar cu necunoaşterea părţilor. In locul cercetării subtile şi minuţioase a unor amănunte, ce întunecă mai ades portretul zugrăvit, critica impresionistă ne dă un desen limpede, închegat din linii caracteristice, şi pline de relief. Ea ne dă oarecum masca definitivă a înfăţişării morale a unui scriitor.

Departe deci de a fi tăgăduirea principiului de autoritate, critica impresionistă presupune chiar o mai mare agerime de privire; trebuind să deosebească numai temeinicul, ea are nevoe de o putere de concentrare şi de alegere chibzuită care e tocmai chezăşia unei judecăţi întemeiate şi cumpănite. ce nu se poate confundà cu impresionismul fugar şi schimbător.

Critica impresionistă, înţeleasă astfel, dacă nu e singura ce se poate face, nu cere decât să i se recunoască îndreptăţirea, mai ales în vremile noastre, când mulţimea noţiunilor îngrămădite la pragul conştiinţii ne îndeamnă la o îngrijită alegere şi la o simplificare energică.

II

In numărul trecut al acestei Reviste am scris câteva rânduri asupra *Impresionismului*. Erau aşà de grăbit scrise, încât, dacă cineva m'ar fi întrebat, chiar în clipa când puneam mâna pe condei:

— Ce faci ?

I-aşi fi răspuns:

— Aştept să sfârşesc articolul.

Arătam acolo că pe nedrept se crede îndeobşte că critica impresionistă e lipsită de

orice temei și de orice autoritate, de orice supraveghere și de orice sancțiune. Lăsând la oparte zadarnicele ajutoare luate din cele patru văzduhuri, trecând cu ochii închiși și cu nepăsare pe lângă tot ce ademenește privirea drumețului, oricât de grăbit ar fi el, criticul impresionist întreprinde călătoria lui sentimentală dealungul operei unui scriitor, călăuzit de două principii: să-i prindă dintr'o dată notele caracteristice, trăsăturile temeinice, și după ce le va fi prins cu pătrundere, să le pună într'o lumină cât mai puternică și mai crudă. N'am puteà numì acest procedeu decât de simplificare și de reliefare.

Acelaș număr al Revistei îmi aduceà — *in cauda* — un răspuns al d-lui Dragomirescu.

D-l Dragomirescu nu are aceeași părere ca mine asupra impresionismului. D-sa crede că amândouă criticele — impresionistă și doctrinară — sunt în fond acelaș lucru, „deosebirea e numai că, având acelaș procedeu, cea dintâi tinde să facă mai mult *artă*, punând mai mult în relief calitățile de fond (imaginație, spirit, sentiment) și de formă (limbă, stil, compoziție) ale criticului, fiindu-i mai mult sau mai puțin *indiferente părerile pozitive sau negative ce formulează;* pe când cea de-a doua, tinde să facă mai multă *știință,* punând toată greutatea pe adevărul părerilor ce exprimă, iar nu pe originalitatea de fond și formă cu care le expune“.

Cu alte cuvinte, d-l Dragomirescu crede încă în zădărnicia criticei impresioniste; căci a o socotì numai ca un prilej pentru critic de a se pune în lumină, și nu prin însușiri de judecată ci prin însușirile lui literare, e a-i tăgăduì orice însemnătate, sau, mai mult chiar, înseamnă a-i tăgăduì ființa. Răul e și mai mare decât îmi închipuiam; căci poate, la urmă, nu-mi închipuiam nimic. Mi s'a întâmplat și mie ca îndrăgostitului, care stând pe bancă sub teiul înflorit, își ascultà iubita, în clipa tainică a mărturisirilor, când ne desvălim bucuros sufletele:

— Da, spunea dânsa, recunosc, am și eu cusururile mele.

— Ca orice om firește, răspunse dânsul, cu glasul blândeții.

Atunci ea, pașnica și îngăduitoarea iubită, sculându-se în picioare, cu mâinele în șolduri, și cu acea voce, pe care o cunoaștem cu toții, a femeei lovite în demnitatea ei:

— Şi care, mă rog, ai puteà să-mi spui?

Amintisem de uşurătatea ce i se soroceşte criticii impresioniste, dar n'o prea credeam; iată însă că d-l Dragomirescu, nu numai că spune „fireşte“, dar îi tăgădueşte orice rost ca critică.

Rămâne să-l întreb şi eu:

— Şi de ce, mă rog?

Am simţimântul adânc înrădăcinat al zădărniciei polemicilor, fiindcă cele mai multe dintre ele nu sunt decât certuri de cuvinte. Acolo unde lipseşte o idee, cuvântul ne pândeşte; şi unde avem cuvinte, sistemul se închează dela sine. Invăţătura aceasta ne-a dat-o însuşi Mefistofeles, care se pricepea în discuţie, de oarece dracul s'a născut cazuist:

Căci acolo unde lipsesc ideile,
Un cuvânt ni se şi înfăţişează la timp potrivit.
Cu vorbe te poţi certa minunat,
Cu vorbe poţi închega un sistem,
In vorbe toţi cred,
Dintr'o vorbă nu poţi furà o slovă [1]).

---

[1]) *Mephistopheles:*
Schon gut! Nur muss man sich nicht allzu ängstlich quälen;
Denn eben, wo Begriffe fehlen,
Da stellt ein Wort znr rechten Zeit sich ein,
Mit Worten lässt sich trefflich streiten.
Mit Worten ein System bereiten,
An Worte lässt sich trefflich glauben,
Von einem Worte lässt sich kein Iota rauben.

Cu toate aceste, *hic et nunc,* mi se pare că nu e la mijloc numai un cuvânt, ce ne desparte. Iată pentruce voiu mai stărui încăodată asupra criticii impresioniste; de altminteri, vorbind despre dânsa, vorbesc, într'o măsură, poate, şi de mine. E un temeiu deci şi mai mult s'o fac cu plăcere...

* * *

Incep prin a spune că impresionismul, bine înţeles, e o doctrină, izvorâtă dintr'un fel de a fi destul de răspândit printre noi. El îşi are rostul lui în critică, precum şi-l are şi în pictură sau în literatura propriu zisă. Sunt spirite sintetice precum sunt şi spirite analitice. Dinaintea unui copac stau doi pictori mari: Rousseau şi Corot. Cel dintâi ne va zugrăvì copacul, în revărsarea lui de viaţă, cu frunzele bine desenate, în toate amănuntele: numărându-le, n'ar lipsì desigur nici una. Cel de al doilea, din câteva aruncături de penel ne schiţează silueta cenuşie a copacului: dă-te câţiva paşi îndărăt şi-l vei vedeà trăind aşà cum e, deşi n'ai puteà deosebì o frunză.

Doi scriitori au luat parte la aceeaşi mişcare de uliţă: unul îţi va descrie mulţimea ca mulţime, impersonală, fără nume, ca un braţ de mare ce se ridică, se încovoaie şi cade, zdrobindu-se în spume, pe când celălalt îţi va descrie pe cutare care strigà, pe cutare care ıâdeà, se va oprì asupra unuia şi altuia, îi va numì, îi va urmărì cu deamănuntul în toate mişcările, în toate vorbele... Unul e spirit sintetic, altul analitic. Amândoi au văzut mişcarea; amândoi ne-o zugrăvesc credincios. In artă, amândoi au dreptul să se vădiască; trebue să le-o recunoaştem fără părtinire şi fără a ne închipuì că pricinuim vre-o pagubă unuia dintre dânşii, recunoscând şi menirea celuilalt...

Insuşirii noastre de a privì lucrurile la olaltă, mai mult în raporturile lor obşteşti decât în parte, mai mult în rostul lor de totalitate decât de individualitate, acestei însuşiri de a prinde deodată mai mult valoarea dinamică decât cea statică, răspunde impresionismul ca fel de vădire şi ca şcoală artistică. Suntem aşa dar dinaintea unui punct de plecare bine hotărât şi închegat.

D. Dragomirescu zice: critica raţionalistă pleacă dela acelaş punct de obârşie.

Să ne înţelegem.

Că şi una şi cealaltă ţintesc la pătrunderea întocmirii sufleteşti a scriitorilor, sau la priceperea frumuseţilor şi scăderilor unei opere de artă, e neîndoios. Obiectul lor e acelaş, dar căile pe care se îndrumează spre dânsul sunt întru câtva deosebite. Pe creasta unui deal e un tainic castel; doi călători se îndreaptă spre dânsul; unul o iea pe drumul ce ocoleşte dealul ca un brâu şerpuitor, poposind la toate cotiturile pentru a descoperì un nou „punct de vedere“, un nou colţişor nebănuit, o nouă privelişte uitată, şi rămânând adese în drum, fără a fi călcat pragul castelului, pe când celalt, altfel înarmat, mai nerăbdător dar mai îndrăzneţ, mai trecător cu vederea peste multe amănunte, dar mai pătrunzător în ceiace i se întâmplă să vadă, se aruncă de odată *in medias res*, o iea pe o cărăruşe, sare peste mărăcini, şi fără să prinzi de veste a şi dat înlături greaua poartă a vechiului castel. Sentinelă, în zadar te freci la ochi, privind la noul şi nepoftitul venit; în zadar te repezi după dânsul: până să te

dumireşti, el a şi străbătut prin lungile galerii, prin sălile solemne ca şi prin întunecoasele tainiţe! Pune puşca jos, căci vraja castelului a fost pătrunsă!

O icoană fireşte şi nimic mai mult. Nici nu vreà să fie altceva. Dar această icoană ne dă într'o măsură oarecare adevărul. Criticul analitic e călătorul, ce-şi ia merinde în desagă pe o săptămână, se aşterne la drum cu pas domol, priveşte când la dreapta când la stânga, poposeşte, se ridică din nou pentru a oprì din cale pe un drumeţ:

— De unde vii, drumeţule?

— Dela castel.

— Tocmai la castel mă duc şi eu. Ce mai veste-poveste?... Stăpânul e acasă? Paznicul ce face?...

Şi inseratul îl apucă, stând încă de vorbă, Din întrebare în întrebare află câte încăperi sunt peste tot, câte fereşti, cine a clădit bătrânul castel, câte primăveri are stăpâna lui, află că Frimousse, micul basset al castelanei a avut insomnii cu o noapte înainte, află, într'un cuvânt, nenumărate lucruri mărunte, uneori mai interesante, alte ori mai puţin... Când va ajunge la castel, — dacă va ajunge — după un ocol atât de mare, el va ştì cu siguranţă unde să-şi îndrepte pasul ca prin nişte locuri de mult cunoscute. Dar întrebarea e: ajunge-va?

Aşà e criticul analitic, mai mult sau mai puţin ştiinţific: el o ia încet, domol, aproape pas în pas, statornic mai opreşte pe drumeţi în cale, îi descoase, îi cercetează, se abate din drum pentru a vedeà ce mai zice şi venerabilul d. X sau marele cugetător Y, apoi după ce a fost şi la Delfi şi la Dodona, tuşeşte şi începe: E în esenţa frumosului de a ne răpì din mijlocul micilor patimi. Emoţia artistică este impersonală. Aşa a spus-o Schopenhauer. Dar înainte de a trece la Schopenhauer, să vedem ce spun Spinoza şi Aristot... Şi totul, pentru a ajunge la încheierea că poeziile d-lui N. Ionescu-Nion, ne putând să ne răpească din mica noastră lume de patimi, nu îndeplinesc cea dintâiu cerinţă a frumosului...

Poate că am mers prea departe, dar în multe lucruri — Taine a spus-o — pentru a ajunge la ţintă, trebue să nimerim dincolo de dânsa. Şi, în treacăt fie zis, tocmai această icoană măritoare, pe care am întrebuinţat-o, întră în obiceiurile criticii impresioniste, căci

blări doctrinare“, fără abateri principiale, fără invocarea dogmelor nemuritoare, ci intuitiv şi deadreptul; e impresionist nu numai prin pătrunderea notelor temeinice ci şi prin punerea lor în lumină în formule bătute pe o nicovală de oţel, care trezesc luarea aminte şi o ţintuesc pentru totdeauna. Despre Emile Faguet nu se poate spune, cum nu se poate spune şi despre un mare pictor impresionist, că în operelele lor nu caută decât să se pună în lumină pe dânşii, cu micile lor însuşiri lucioase, cu micile lor dibăcii de stil, sau de spirit. După cum impresionismul în pictură e un fel original, puternic — poate cam necomplet — de a interpretà natura, tot aşa impresionismul în critică e un fel intuitiv, voit primitiv şi energic de a înţelege arta de a-i tălmăci cuprinsul spre priceperea tuturor... Insă, pentruca această tălmăcire să fie mai *expresivă*, mai luminoasă, mai suggestivă, e nevoe de o sforţare literară mai mare, de o limbă dacă nu mai îngrijită, cel puţin mai figurată. Iată ce a făcut pe d. Dragomirescu să zică: „Criticul impresionist judecă, dar nu prea crede: pentru el părerea ce dă n'are tăria adevărului, pentrucă ea e mai mult un pre-

text, în vederea artei cu care criticul impresionist caută să încânte pe cititor... El e graţios, mlădios, imaginativ, cald, iertător, pentru că nu se gândeşte atât la operă cât la om“.

D. Dragomirescu încheagă aşa dar tot impresionismul numai la partea formală, la ceiace am puteà numì o *atitudine*. Ştim că e o greşală. Această parte formală, care poate fi uneori aşa cum o descrie d. Dragomirescu, nu e decât una din urmările impresionismului ca vădire şi ca şcoală artistică. Căci, impresionismul putându-se definì o *simplificare* urmată apoi de o *reliefare*, spiritul de sinteză şi de pătrundere intuitivă, trebue să fie însoţit şi de un adevărat temperament artistic, cu alte cuvinte criticul impresionist trebue să aibă un fel personal de a scrie. El nu ne înşiră numai idei, ci le dă şi viaţă, le însufleţeşte prin icoane; părerea ce-şi face despre un scriitor, nu rămâne în stare abstractă, ci are nevoe, pentru a prinde relief, să fie tălmăcită printr'o icoană izbitoare. Iată de unde vine latura curat literară ce se încheagă în idea ce ne facem de impresionism...

Aceasta aveam de întâmpinat, deocamdată,

ca răspuns la notiţa d-lui Dragomirescu. E cu putinţă să-mi mai fi rămas unele lucruri de adăugat.

Oricât de înfometat va fi fost Esau, trebue să mai fi lăsat şi pentru altă dată câteva boabe de linte în blidul, pentru care îşi vânduse lui Iacob dreptul de întâiul născut...

III

Spuneam în numărul trecut că Esau oricât de înfometat va fi fost, trebue să mai fi lăsat cevà şi pentru altădată în blidul dat de Iacob... In adevăr, în taler au mai rămas câteva boabe de linte, pe care mă grăbesc să le iau. Innod deci din nou discuţia, mai ales că nădăjduesc să ajung de data aceasta la o înţelegere desăvârşită cu d. Dragomirescu, după ce voi pune într'o lumină şi mai crudă ideia, pe care aş vrea s'o desfăşur.

* * *

Pentru aceasta voi stărui încă odată asupra ceiace înţeleg prin impresionism. Cuvintele sunt înşelătoare; înainte deci de a porni o clădire pe temeiul lor, e mai potrivit să le cercetăm cuprinsul, — aşà cum i-l dăm noi.

Având un punct de razim sigur, şi Archimede ar fi putut sprijinì pământul pe o vargă...

Impresioniştii, în înţelesul mai răspândit al cuvântului, — tăgăduesc putinţa judecăţilor absolute în materie estetică; ei gonesc absolut şi nu recunosc decât relativul... Cuprinsul sufletesc al omului fiind schimbător, impresiile se alungă „ca norii lungi pe şesuri“, după cum bat vânturile . . .

On le voit différent sans l'avoir vu changer,

zice Sully Prudhomme, vorbind de norul, pe care îl priveşti îndelung. Şi, în această goană de sentimente, de impresii, nimic nu e statornic, nimic nu e sigur, nimic nu e trainic; pe nimic nu te poţi bizuì cu încredere şi cu temeinicie. Lucrurile nu sunt decât o părere, — părerea noastră, care acum e într'un fel şi mâine în altul, după îndemnul împrejurărilor. A voì să închegi o judecată veşnică şi obiectivă asupra unor opere de artă, ce n'au altă viaţă decât pe aceea pe care le-o dăm noi, e o amăgire. „Nu există critică obiectivă după cum nu e nici artă obiectivă, zice Anatole France, şi toţi cei ce se măgulesc a fi

pus în lucrările lor altcevà decât pe dânşii sunt jertfa iluziei celei mai amăgitoare. Adevărul e că nu poţi ieşì niciodată din tine însuţi: e una din marile noastre nenorociri. Ce n'am da noi să putem vedeà cerul şi pământul, pentru o clipă numai, cu ochiul în faţete al unei muşte sau pentru a înţelege firea cu creerul greoiu şi simplu al unui urangutan?.. Suntem închişi în fiinţa noastră ca într'o închisoare veşnică. Ceiace ne rămâne mai bun de făcut, e să mărturisim că oridecâte ori n'avem tăria să tăcem, vorbim de noi înşine“.

Şi din clipa în care judecăţile noastre n'au nici o statornicie, nici un punct de razim obiectiv, din clipa în care nu avem decât păreri schimbătoare, critica nu mai poate fi dogmatică, ci *impresionistă*. Noţiunea „impresionismului“ a prins aşà dar în conştiinţa publică înţelesul de părere personală, nesigură, în veşnică prefacere şi devenire. „Operele, zice Jules Lemaître, trec pe dinaintea oglinzii spiritului nostru, dar cum această trecere e lungă, oglinda se preface în răstimp, şi când din întâmplare aceiaşi operă vine din nou, ea nu mai aruncă aceiaşi icoană“...

Acesta e impresionismul în felul obişnuit de a fi privit, impresionismul unui Anatole France sau Jules Lemaître; el nu e decât concepţia relativistă statornicită în critica literară. Şi dacă totuşi aceşti mari scriitori nu contimesc de a face critică, e că ei o înţeleg ca pe un gen literar, cu atât mai ademenitor cu cât le deschide un câmp mai larg pentru toate părerile, pentru toate subtilităţile gândirii; farmecul ei stă tocmai în această libertate de a spune orice, într'o formă cât mai deslegată şi mai rafinată, fără frica contrazicerii şi fără primejdia lucrurilor învechite; el e aşà dar un farmec literar...

Nu voi intrà aici în cercetarea mai adâncă a acestei doctrine (căci a nu aveà nici o doctrină, înseamnă totuşi a aveà una), de oarece cade alături de pricina noastră.

Ingădui bucuros că numind *impresionism* ceiace am numit, şi mă voi încercà mai la vale să lămuresc şi mai bine, am dat un înţeles întru câtva, dacă nu nou, cel puţin neaşteptat, unui cuvânt care poartă în exerga lui şi o altă însemnare. Aceasta se întâmplă. Un om intră într'o prăvălie:

— Să-mi dai din cireşele acele.

— Nu vezi că nu-s cireşe, ci pere.

— Dacă-mi place mie să le zic cireşe.

— Nu face nimic: trebuia numai să ne înţelegem.

Să ne înţelegem, aşa dar. Nu m'am gândit la impresionism ca la antiteza dogmatismului; nu i-am ridicat pe unul împotriva celuilalt ca pe doi fraţi învrăjbiţi, ca pe două doctrine literare ce nu se pot împăcà. N'am privit impresionismul ca un răsunet literar al unui sistem filosofic mai larg, mai înalt — al bătrânului scepticism al lui Pyrrhon şi al lui Zenon, sau al tău, divinule Anatole France, tu care, dulce grăind, risipeşti în zarea albastră norii iluziei deşarte.

Procesul acestei concepţii relativiste şi sceptice în materie artistică, s'a făcut de alţii şi aiure: polemica de odinioară dintre Brunetière deoparte şi Jules Lemaître şi Anatole France de cealaltă, răsună încă în amintirea tuturor. Puterea de afirmaţie şi dialectica vânjoasă a unuia şi-a ciocnit zalele de graţia, de negaţia, de ironia acoperită a celorlalţi, dând o privelişte neuitată celor ce se îndeletnicesc cu astfel de lucruri.

*
* *

Criticile d-lui Dragomirescu se îndreaptă aşà dar împotriva acestui impresionism, care nu îngăduește putinţa unei judecăţi absolute, dogmatice, de oarece „omul e măsura tuturor lucrurilor“, şi care nu se priveşte pe sine decât ca pe un gen literar, cu mijloace curat literare de ispită şi de ademenire. Numai despre un astfel de impresionism puteà spune d. Dragomirescu că „tinde să facă mai multă artă, punând mai mult în relief calităţile de fond (imaginaţie, spirit, sentiment) şi de formă (limbă, stil, compoziţie), ale criticului“, numai despre un astfel de impresionism puteà spune d. Dragomirescu că-i sunt *„mai mult sau mai puţin indiferente părerile pozitive sau negative ce formulează“*; numai despre un astfel de impresionism puteà spune d. Dragomirescu: „criticul impresionist judecă dar nu crede“, căci am văzut că după această concepţie impresionismul nu e decât relativismul şi scepticismul statornicite în critică...

Intr'un cuvânt, văzând un coş cu pere, am zis:

— Ce frumoase cireşe!..

Şi d. Dragomirescu îmi dovedeşte pe dată

că, „cireşele“ din coş nu sunt frumoase. Cred şi eu. Mai întâi nu sunt cireşe.

— Dar ce sunt?

— Pere.

— De ce le-ai numit cireşe?

— Aşa mi-a venit şi mie.., Şi pe urmă, poate că aşa m'a sfătuit şi micul zeu Puck, care voia să-mi deà răutăcioasa plăcere de a te vedeà criticând nişte pere, crezând că ai deaface cu cireşe.

* * *

Prin urmare, impresionismul „meu“ (atât cât poate fi cevà al cuiva) nu e nici relativism, nici diletantism, nici scepticism, ci după cum am mai arătat-o, e un proces firesc al unor spirite de a prinde dintr'odată şi cu lesniciune părţile fundamentale, trăsăturile temeinice ale lucrurilor, ale oamenilor, într'un cuvânt ale firii, în ceiace priveşte pe artişti, şi ale operelor de artă în ceiace priveşte pe critici, şi putinţa de a le redà apoi prin mijloace simple, elementare, dar energice. Atât şi nimic mai mult.

Plecând dela o astfel de definiţie, pe care

de altminteri am dat-o de mai multe ori, lămurind-o şi prin icoane, aşà cum m'am priceput, dar fără să se ţină seamă de stăruinţa mea, să vedem ce e de răspuns la noua întâmpinare a d-lui Dragomirescu.

D-sa recunoaşte impresionismului o valoare *literară*, îi recunoaşte o însemnătate ca gen literar; tot meritul unei critice impresioniste n'ar atârnà deci decât de originalitatea criticului, de felul lui de a scrie frumos, plăcut, vioi, spiritual. O astfel de critică nu are nici o autoritate, şi mai mult încă, nici nu simte nevoia s'o aibă: „nimic nu câştigă, scrie d. Dragomirescu, dacă ar avea-o, nimic nu pierde, dacă i-ar lipsì, pentru temeinicul cuvânt că interesul acestor opere critice impresioniste ce se referă la aceeaşi operă, nu stă în convergenţa părerilor, nu stă adică în stabilirea *unui* adevăr, — a adevărului — în privinţa ei, ci tocmai în divergenţa şi diversitate lor, adică în multiplicitatea impresiunilor puternice ce ea a putut să stârnească în deosebitele suflete de elită, care au studiat-o în mod impresionist“.

Am văzut că o astfel de întâmpinare, care pare mai mult o concesiune deşi e o critică,

se îndreaptă împotriva impresionismului relativist. Numai acesta nu recunoaşte putinţa de a închegà o judecată, una şi singură, trăgându-şi dimpotrivă tot farmecul din felurimea părerilor, şi din subtilitatea lor nehotărîtă, dar ademenitoare.

Prin urmare iată o lovitură ce cade alături.

*

Ajung acum în inima chestiunii, unde mi se pare că o să ne înţelegem.

„Procedarea de a prinde dintr'odată şi a o pune în cât mai multă lumină, însuşirea esenţială a unei opere literare, scrie d. Dragomirescu, nu e proprie criticii impresioniste; ea e tot aşà de proprie şi criticii raţionaliste. Şi una şi cealaltă pot pătrunde deadreptul şi dintr'odată în inima operei literare: această putere de pătrundere nu se datoreşte *felului de critică* ci *inteligenţei estetice* a criticului".

Alba şi Roma s'au războit, dar dacă ar fi stat de vorbă un ceas două, înainte, poate că n'ar mai fi intrat în război. Aceste rânduri ale d-lui Dragomirescu răspund adevăratului meu gând; dacă discuţia nu s'ar învârtì decât

în jurul unor idei fundamentale, poate că n'ar fi mai niciodată certuri. Dar vin apoi *cuvintele*, cu vicleana lor iederă ce se răsuceşte în jurul stejarului, acoperindu-l.

Tocmai acest procedeu de a prinde ideia centrală a unei opere, l-am numit *impresionism;* şi oricât s'ar pareà, această numire nu e arbitrară. In literatura propriu zisă, în pictură, impresionismul e închegarea unei mulţimi de note în câteva din ele: fundamentale, cuprinzătoare. In acest veac târziu, în care atâtea lucruri felurite se învălmăşesc la pragul conştiinţii noastre, e nevoie de o alegere, e nevoie de nişte mijloace artistice şi literare mai simple, mai elementare. Iată un bob de linte pe care l-am mai mestecat odată.

Aşa dar impresionismul *astfel înţeles* nu e o şcoală nouă de critică care nu se împacă cu celelalte şcoli; el este numai un procedeu care, în principiu, se poate unì chiar şi cu dogmatismul.

Imi vei spune:

— Un impresionist dogmatic?

— De ce nu?

— Lămureşte-te.

— Iată. Impresionismul fiind o concentrare

cât mai mare şi mai aleasă a părerilor ce putem aveà despre o lucrare de artă, şi câteodată închegarea lor la una singură, este aşà dar nu numai antiteza relativismului şi scepticismului critic, ci chiar uneori, în mâini prea viguroase, ajunge la un dogmatism şi la un schematism destul de primejdioase. Căci reducând, unii prin puterea intuiţiei iar alţii printr'o laborioasă îndeletnicire, pe un scriitor sau o operă de artă la una sau la câteva idei centrale, criticul impresionist nu numai că *afirmă* aceste idei, ci, căutând să le deà adevărata lor valoare, le pune într'o lumină şi mai crescută; el dogmatizează şi câteodată poate chiar tiraniză.

— O pildă.

— Iat'o: Taine.

— Taine impresionist?

— Fanatic în unele privinţi... Spirit sintetic ca puţini alţii, iubitor de idei generale, cuprinzătoare, el caută să reducă tot jocul ce încheagă întregul sufletesc al unui scriitor la o singură însuşire generatoare, la o singură facultate sufletească, la cunoscuta lui *faculté maîtresse.* Pe această facultate o lămureşte în opera de artă, o îngrădeşte şi apoi prin mijlocul

reliefării o măreşte în margini neobişnuite, şi câteodată ne îngăduite. In această privinţă el e aşa dar un impresionist, cum s'ar puteà spune *forcené.* Acum că impresionismul poate isvorî dintr'o intuiţie artistică, sau numai dintr'o migăloasă cercetare — aceasta e o altă chestiune nu de fond, ci de împrejurări şi de amănunt, asupra căreia nici nu mă opresc.

— Dar despre studiul lui Tolstoi asupra lui Shakespeare ce zici?

— Zic mai întâi că Tolstoi nu e critic, şi, pe urmă, pilda lui nu dovedeşte nimic. Lucrări neizbutite au ieşit întotdeauna din pana celor mai buni scriitori. Şi apoi impresionist poate fi oricine, mai rămâne ca impresiunea lui (citeşte: alegerea notelor esenţiale, a însuşirilor generatoare) să fie dreaptă şi întemeiată. Impresionismul e numai un procedeu, care nu hotărăşte şi adevărul unei impresiuni, fie izvorâtă din intuiţie, fie din cercetare şi analiză, — căci argumente frumoase se găsesc şi pentru pricini urâte.

* * *

Nu merg mai departe. Cred că de data

aceasta voi fi ceva mai înţeles şi nu voi fi luat din scurt pentru lucruri, cu care nu mi-am împovărat conştiinţa, — cel puţin deocamdată. Şi nădăjduesc să cădem la pace, cu atât mai mult, cu cât şi d. Dragomirescu a făcut uneori — în ceasurile sale libere — critică *impresionistă*. Dar nu totdeauna, — şi de aceea poate mă va mai certà încă.

EMINESCU DESPRE SINE ÎNSUŞI
(UN INEDIT AL LUI EMINESCU)

În hârtiile unui prieten din Iaşi, am găsit un mic manuscris inedit al lui Eminescu, îngălbenit de vreme, în rândurile căruia răsună totuşi vocea poetului proaspătă şi tânără. E un glas iubit şi dulce, pe care trebue să-l ascultăm cu plăcere. Tot ce vine dela marele poet, nu poate decât să ne câştige inima, de oarece între noi şi dânsul e o legătură de farmec.

Pe lângă aceasta, cele câteva pagini inedite ale lui Eminescu ne dau şi prilejul să-l cunoaştem mai bine. Pentru a pătrunde adâncurile sufleteşti ale unui scriitor, trebue să-l auzim judecându-se. Părerea lui despre dânsul aruncă o lumină asupra caracterului său, şi ne lasă să vedem dacă în afară de însuşiri de inspiraţie, mai are şi acea flacără a con-

științii de sine, care la unii veghează neobosită, iar la alții se stinge de timpuriu.

Intr'o noapte ploioasă de toamnă, poetul își însemnă pe câteva foi părerea asupra unei lucrări, din tinerețea lui îndepărtată.

El e drept cu sine până la nedreptate. Ai crede că simte o vădită plăcere, micșorându-se. E în firea noastră de a ne umilì, când voim să ne răzbunăm pentru o trufie trecută. Și tinerețea are atâtea zădărnicii, încât bătrânețea unor oameni nu e decât o lungă pedepsire de sine. In măsură ce simt că greșelile trecutului nu se pot șterge, ei se înverșunează împotriva lor. Ajung astfel nedrepți cu ei înșiși, ceiace e de puțin folos pentru dânșii, dar slujește ca o pildă rodnică pentru alții. O jertfă nu folosește niciodată celui ce-o face, ci celor dinaintea cărora se face. Tinerii pot trage învățăminte.

Aceste pagini, scrise repede, n'au stilul împodobit și armonios al poetului. Au în schimb simplicitate și sinceritate, ceiace ne arată și mai mult că nu erau menite să vadă lumina, căci e foarte greu să fii simplu în doi; și cititorul e întotdeauna un al doilea,— cu mii de ochi și de urechi.

Nu-mi mai rămâne acum, decât să las pe poet să vorbiască: [1])

* * *

„Plouă... plouă... Ce trist mi-a părut astăzi Iașul, cu ulițele lui pustii și pline de noroiu! Toată ziua am umblat prin locurile tinereții mele, prin Sărărie și prin Păcurari, prin dosul Mitropoliei și prin crângurile desfrunzite ale Copoului... Am voit să trăesc încă odată puținele clipe fericite ale vieței mele, irosite în acest oraș adormit. Cu neputință. N'am putut regăsì nimic. Ceiace a fost odinioară a murit pentru totdeauna. Străzile tăcute, potecile tăinuite ale Copoului, pe unde îmi primblam mândra mea melancolie, nu mă mai mișcă. Ele îmi sunt streine.

Către seară am trebuit să mă închid în odaia rece a otelului. Miron [2]) n'a venit. Urâtul și pustiul m-au învăluit. Așteptându-l, m'am pus să citesc un mic roman neisprăvit, din întâia mea tinerețe [3]). Ah, nenorocită a fost

[1]) Voi depune mai târziu aceste pagini la Academie, unde se află și celelate manuscrise ale poetului.

[2]) Probabil: *Mion Pompiliu*, profesor și poet din Iași. N. Ed.

[3]) E vorba de *Geniu pustiu*.

clipita în care am deschis manuscrisul! Nicio-dată nu m'am simţit mai micşorat ca acum. Dinainte, mi-a răsărit icoana mea la două-zeci de ani, când îmi purtam capul plin de vise şi de năzuinţe. Din lumea bogată, în care trăiam cu imaginaţia, a ieşit această lucrare, ca un fruct necopt, dar mirositor. Ea s'a născut din căldura celei dintâiu îmbrăţişări cu Muza. Şi îmi păreà atât de frumoasă, eram atât de mândru! Acum am regăsit-o. Inima mea de artist s'a strâns. Nu-mi veniă să cred că e atât de urâtă. Nu s'a jucat oare vreun Puck răutăcios prin slovele mele? In clipa aceasta de îndoială şi de ruşine, mi-aş închi-pui-o. Toată ziua m'am căutat pe mine şi nu m'am găsit. Desfăcând acest caet m'am regăsit şi m'am întristat. Căutând o plăcere, am dat peste o durere. Viaţa e plină de ne-siguranţe.

Cu idealul artistic la care am ajuns, nu pot crede să fi scris vreodată acest roman. Regele Murat, alăturea de sceptrul regal, obiş-nuià să arate biciul de vizitiu, de care se slujise în tinereţea lui; eu n'aş îndrăsnì însă să arăt *Geniu pustiu* lângă *Luceafărul*. De-părtarea îmi pare mai mare, nu fiindcă *Lu-*

ceafărul e prea sus, ci pentrucă *Geniu pustiu* e prea jos.

Totul e aburos şi copilăros în acest roman. El nu e nici de măsura unui tânăr, lipsit de talent, dar deoarecare bun simţ. Ince-pătorii au întotdeauna planuri, pe care nici un artist încercat n'ar puteà să le înfăptuiască. Scriitorii maturi se mulţumesc cu un crâmpeiu din viaţă, cu un colţ de natură, cu o isto-rioară, ei se mărginesc la lucruri mărunte, câştigând în adâncime şi în intensitate, ceeace le scapă în întindere. Intr'o creaţie cât de neînsemnată, trebue o deosebită stăpânire de mână; desăvârşirea în mic mângâie de ceiace cu greu s'ar puteà înfăptuì în mare. Pentru începători însă un subiect din viaţa de toate zilele e un subiect umil. Imaginaţia lor se opreşte pe înălţimi; figurile cele mai mari ale literaturii îi ispitesc. In tinereţea mea am fost muncit de o figură: de Faust. De atâtea ori m'am căsnit s'o prind! Mi se păreà în puterea mea de a creeà un Faust întinerit şi mulţumesc împrejurărilor că m'au împiedecat dela o astfel de încercare. Pentruce, o zei, nu m-aţi împiedicat şi dela *Geniu pustiu ?* M'aţi fi scutit de atâta zădărnicie! La vârsta

de douăzeci ani să scrii memoriile unui erou genial! Intreprinderea erà nevinovată. Imprumutând condeiul unui geniu, trebuiam să fiu şi eu un geniu. Nu sunt sigur, dar sunt sigur că aveam douăzeci de ani!

Aş fi voit să găsesc în acest manuscris măcar o pagină cu lucruri cuminte, aşezate şi de bun simţ; n'am găsit însă niciuna. Imaginaţia mea de atunci erà plină de umbre şi de vedenii romantice, ne văzând decât demoni, îngeri şi genii; eroii erau frumoşi, perverşi şi diabolici, ca eroii lui Byron; femeile erau nespus de frumoase,—de o frumuseţe din basme, ireală. Fapte omeneşti, zilnice şi modeste, nu se aflau pentru mine; totul se petreceà în aer, la ritmul unei baghete magice. O tinereţe, tu, pentru care avem cu toţii o tainică adorare, tu, pe mormântul căreia aruncăm cei mai frumoşi trandafiri ai amintirii, pentru ce-mi trimiţi acest vestitor palid? pentruce mă faci să mă recunosc în el, şi să mă urăsc, nu numai în clipa de faţă, dar chiar în ceiace eram cu zeci de ani în urmă?...

Mai răsfoiesc odată manuscrisul şi ochii îmi cad peste următoarea pagină: [1])

[1]) In ediţia Minerva această pagină are No. 14—15.

...„Sufletul omului e ca un val — sufletul unei naţiuni ca un ocean. Când vântul cu aripi turburi şi noaptea cu aeru-i brun şi cu norii suri domneşte asupra mării şi a valurilor ei — ea doarme monotonă şi întunecată în fundul ei, care murmură fără înţeles; pe când deci în senina şi albastra împărăţie a cerului înfloreşte lumina ca o floare de foc,— fiecare val reflectă în fruntea sa (sic) un soare, iar mareà împrumută dela cer coloarea sa, seninul geniului său (sic) — şi le reflectă în visul său (sic) cel adânc şi luciu. Când naţiunea e în întuneric, ea doarme în adâncimile geniului şi-a puterilor sale neştiute şi tace,— iar când Libertatea, civilizaţiunea plutesc asupra-i — oamenii superiori se ridică spre a le reflectà în frunţilor lor şi a le aruncà apoi în raze lungi. adîncimilor poporului — astfel încât în sânul mării întregi se face o zi senină, ce resfrânge în adâncul ei cerul. Poeţii, filozofii unei naţiuni presupun în cântec, şi cugetă înălţimile cerului (sic). Nourii tună, fulgeră, şi acopăr cu o perdeà de fer soarele aurit, şi pânăce vor fi ei tirani asupra frunţilor de valuri (sic), pânăce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul

adânc al mării c'o noapte rece şi tăcută, până atunci Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită.

Cei mai mulţi şi mai veninoşi nouri sunt monarchii (sic).

Cei după ei asemenea de veninoşi sunt diplomaţii (sic).

Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoare întregi sunt rezbelele.

Sfărâmaţi monarchii! Nimiciţi servii lor cei mai leneşi, diplomaţii, desfiinţaţi rezbelul şi nu chemaţi cetele popoarelor decât înaintea tribunalelor şi atunci cosmopolitismul cel mai fericit va încălzì cu razele sale de pace şi de bine".

Astfel cuvântează Toma Nour, eroul meu. Dacă mì-ar ieşì în cale vreodată, sau dacă l-aş avea acum, dinaintea mea:

— O tinere fără minte, i-aş rostì eu, pentruce te cerţi cu cuvintele şi cu bunul simţ? Pentruce-ţi pierzi vremea cu lucruri care nu te privesc şi nu sunt de vârsta ta? Nu vezi pajiştea înflorită, nu vezi soarele strălucitor, ce te chiamă pe câmpul îmbălsămat de flori şi de fìn de curând cosit, nu simţi aerul proaspăt şi înviorător? Pentruce stai atunci în odăiţa ta întunecoasă? Pentruce-ţi încre-

ţeşti fruntea de griji străine? Ieşi afară vesel şi bucură-te de natura întinerită, ce tresare în floare, în muguri, în bâzâitul albinelor şi în ciripitul voios al păsărilor. Intinde-te pe iarba mirositoare, şi priveşte cerul senin. După ce te vei fi pătruns de farmecul naturii, fă un buchet din cele mai frumoase flori ale câmpului. Nu departe de oraş, într'o casă pitită, o tânără fată te aşteaptă cu dor. E Poesis. Ea nu este zeiţa, pe care ţi-o închipueşti tu. Are totuşi două braţe moi, un sân de marmoră, şi doi ochi de peruzeà. Nu-i face să plângă, du-te şi-i mângâie... Pentruce nu te duci? Pentruce te mohorăşti la faţă? O nenorocit tânăr, te înţeleg acum: tu voieşti să schimbi lumea, să răstorni pe împăraţi, şi să distrugi pe diplomaţi. Dela înălţimea celor douăzeci de ani ai tăi, crezi că eşti pregătit să schimbi rosturile omenirii, priminind-o. Ea te aşteaptă pe tine! De aceia, în loc să vezi bucuriile clipei ce trece, tu te adânceşti în gânduri negre şi ridicole. Scutură-le cât mai ai timp! Alungă-le pentru totdeauna. Lasă arătările de geniu neînţeles. Nu te prind. Iubeşte mai bine cântecul, femeile şi vinul: ele sunt de vârsta şi de înţelegerea ta".

Imi pare rău că nu-i pot da aceste cuminte poveţe. Toma Nour s'a stins de mult. L-am îngropat cu ani de zile îndărăt. Căci aşà cum eram la douăzeci de ani, am murit de mult.

Nu mă mai recunosc în acest amestec de vorbe goale, de icoane lipsite de înţeles, căutate şi chinuite. Sunt oare eu, care am ajuns la atâta stăpânire de condei? Nu-mi vine să cred. Şi cu toate aceste... Ah, cine ar puteà presupune durerea cu care am creat în totdeauna? Natura a fost darnică cu mine, dar nu mi-a dat *uşurinţa*. Am scris cu sânge. Până să ajung la o poezie pe placul lui Maiorescu, trebuiam s'o scriu de zeci de ori. Cuvintele nu-mi curg dela sine. Sunt nevoit să le siluesc în lăcaşul lor tăinuit. Acum însă le găsesc în adăpostul lor şi le scot frumoase şi potrivite. Ideile se îmbracă în haine strălucitoare. Imi plac şi mie. Dar în tinereţe, lupta erà zadarnică. Loviam în cremene: scânteia nu ieşià. Pentru a înlocuì scânteia, eram nevoit să fac sgomot de cuvinte. Aşteptam vreo licărire nebănuită din această ciocnire de vorbe şi de icoane.... In vremea aceia mi se păreà că vine. Acum însă ştiu sigur că nu

venià. *Geniu pustiu* mi-o arată. Şi mulţumesc zeilor nemuritori că nu m'am pripit să-l public. N'ar fi plăcut nimănui. Cititorul ar fi văzut că are dinaintea lui o lucrare — nu de tinereţe, ci de copilărie, care mi-ar fi adus poate o ştirbire în reputaţia mea de poet [1])"...

* * *

Aici se încheie manuscrisul lui Eminescu. Găsesc de prisos să mai adaug ceva. Amintesc totuşi că poetul s'a înşelat. Romanul a fost publicat. Penele cele mai alese l-au lăudat. Nimeni n'a găsit că e copilăresc; reputaţia poetului a rămas neştirbită. *Geniu pustiu* şi-a făcut astfel drumul său, ajungând popular.

Aceasta îmi aduce aminte de o povestire a lui Andersen, destul de potrivită împrejurărilor de faţă: un scamator înşelă pe un împărat, că-l va îmbrăcà cu nişte haine minunate, pe care să le poată vedeà numai oamenii deştepţi, — iar proştii nu. După multe pregătiri şi descântece, scamatorul desbrăcă pe împărat, spunându-i că l-a îmbrăcat cu

[1]) Urmează câteva rânduri, tăiate apoi. Oricum, se vede că poetul mai aveà şi alte lucruri de adăugat.

hainele fermecate. Impăratul ieşì afară; dar lumea ştià de făgăduiala scamatorului. Nimeni nu voià să treacă drept prost. Toţi se apropiau de împărat şi-i admirau hainele. A trebuit să vie un copil ca să strige: *împăratul e gol!*

Trebuie să recunosc că acest copil n'a fost d. Scurtu, editorul *Geniului pustiu*, care de altminteri erà cel mai în măsură să ştie că *împăratul e gol.* Paginele de mai sus ne arată că însuşi împăratul a băgat de seamă înşelătoria scamatorului.

CARAGIALE

In jurul unei mese Glykyon, Amphitryon şi Picrophonios stau de vorbă. Pe masă un mic ceainic începe să fiarbă. O clipă de tăcere. Toţi ascultă aţintiţi. Apoi Amphitryon varsă ceaiul galben în pahare.

I

AMPHITRYON. Mi-am îngăduit să vă pun de o potrivă, fără a putea face tot aşa şi cu zahărul, de oarece nu simţim cu toţii la un fel ceiace e dulce. Măsura simţirii noastre stă în vârful limbii. Ajunge ca firicelul de nerv să fie mai subţire sau mai creţ spre a ni se schimbà gustul. (Zâmbind, întinde zahărul). O Picrophonios, nu-l dispreţuì.

PICROPHONIOS. N'am obiceiul să dispreţuesc ceiace e dulce, Amphitryon. Dar n'am înţeles niciodată goana după dânsul, căci şi amarul e bun câteodată. O privelişte frumoasă, scăldată într'o lumină potopitoare, pierde din

farmecul ei. Îi trebue și umbre. Tot așà, să presupunem că ți s'ar da într'o zi numai lucruri dulci...

GLYKYON (tăind). E o măsură în toate, Picrophonios. (Își ia paharul și se întinde pe canapea. Privind la ceaiul limpede). Cât de frumos se ridică aceste bășicuțe gălăgioase de apă, spre a se risipì apoi! În acest pahar mă văd pe mine însumi. În adâncul sufletului meu, ca și în fundul acestui pahar, se plăsmuesc idei frumoase de opere minunate. Toate năzuesc spre lumină. Se ridică încet, încet; le simt ca pe niște lucruri, ce trăesc din viața mea. Când ajung însă pe vârful buzelor, se risipesc în atingere cu aerul. Niciuna nu izbutește să prindă trup și trăinicie.

ANPHITRYON. Nu te întristà Glykyon. Fiecare dintre noi e nemulțumit de ceiace face, pentrucă se uită prea bine în adâncul sufletului său. Știe ce e acolo; cunoaște comorile lui. Și când vede firicelele de aur, pe care abià le poate scoate dintr'o comoară atât de mare simte o dureroasă desnădejde. Noi însă, privind de pe delături, ne mulțumim și cu atât. Noi nu vedem comoara, nici munca, ci vedem

numai firicelele cum sclipesc frumos la lumina soarelui.

PICROPHONIOS. Te îndepărtezi prea mult, Amphitryon. Molière a spus odată că în vinul amestecat cu pâne, este o minunată tărie, ce te silește să vorbești. Se pare că și ceaiul are această putere. El vă dă aripi, cu care sburați prea departe. Nu uitați că trebue să discutăm despre un lucru hotărât. O bună discuție însă e ca plutirea pe mare la cei vechi. Corăbierii trebuiau să vadă întotdeauna țărmul; ei nu se aruncau deci în largul primejdios al mărei glauce. Nu se cade așà dar să ne depărtăm nici noi de linia uscatului. Țărmul, pe lângă care trebue să plutim, e tras de *Momentele* lui Caragiale. Și fiindcă cinevà trebue să înceapă, scumpul nostru Glykyon are cuvântul.

AMPHITRYON. A-l auzì e o plăcere și pentru mine.

GLYKYON. Îți mulțumesc pentru cinste, o Picrophonios. Nu știu însă dacă voi fi la înălțimea ei. Începutul e totdeauna greu. Lucrurile literare în deosebi n'au un început hotărât. Poți obârșì de unde voești. Și tocmai această libertate te zădărnicește mai mult,

căci eşti nevoit să hotărăşti o măsură de judecată şi de valori în lucruri, ce n'o au.

E tot atât de firesc totuşi, pe cât e de puţin nou, de a începe spunând: Caragiale e un mare scriitor satiric. Însemnătatea lui e în observaţia nemiloasă a împrejurărilor sociale.

In grădina Luxemburgului se află o mică statuă de bronz ce mi-a ispitit privirea. Ea se numeşte *Vânzătorul de măşti.* Un tânăr vinde măşti. Privindu-le din faţă, ele sunt chipuri cunoscute de oameni însemnaţi. Dar chiar dacă nu i-ai cunoaşte, vezi oricum figuri pline şi rotunde, cu zâmbetul plutind pe buze, şi cu inspiraţia pe frunte. Pletele unora sunt înconjurate cu frunze de laur. Fă însă câţivà paşi îndărăt şi în locul obrazului plin, vei vedeà foaea de bronz cu ridicături şi scoborîri neregulate; în locul nasului frumos, vei vedeà o gaură fără nici un desen.

Eroii lui Caragiale sunt tocmai ca aceste măşti. Pe din faţă e o arătare înşelătoare, dar pe din dos, în locul liniilor frumoase şi pline, se zăresc golurile ce răspund acestor forme rotunde. O altă icoană. Ia de pildă o tapiserie. Pe deoparte desenuri colorate se desfăşoară cu

bogăţie, arătând o caravană de beduini, ce străbat pustiul pe cămile. Intoarce-o însă. Unde sunt Arabii? Unde sunt cămilele? Unde e frumuseţea aceea înşelătoare a desenului? În locul lor vei vedeà numai nişte fire încâlcite. Şi totuşi dacă priveşti bine, desenul ţi se arată în linii mari. Amănuntele lui însă s'au pierdut. Sărmanele cămile ce urâte sunt! Bieţii Arabi ce neisprăviţi sunt în burnuzurile lor!

Ei bine, Caragiale ştie întoarce tapiseria societăţei noastre şi pe dos.

Picrophonios. Glykyon, ceiace aduci ca o laudă, îmi pare mai mult o învinuire. Căci dacă poţi privì tapiseria pe din faţă, pentru ce te ai pune s'o priveşti şi pe din dos? O întindem noi astfel pe perete? Nu. Pentru ce? Pentru că e urâtă. S'o lăsăm deci cum e mai frumoasă. Să admirăm Arabii şi cămilele. Să admirăm palmierul din depărtare, ce-şi întinde umbra lui dorită. Să ne scăldăm privirea la aceste frumuseţi. A ne plăcea urâtul e o pervertire sufletească, sau cel puţin o boală care ar trebuì să deà de îngrijit...

Amphitryon (întrerupând) şi care l-a făcut pe Caragiale să scrie câte-va mici capod'opere.

Tot aşa unele scoici atinse de o anumită boală secretează perlele. Fericită boală!

Glykyon. Nu te lăsà înşelat de cuvinte, Picrophonios. Negreşit că un scriitor poate fi ademenit şi de aratările frumoase ale societăţii noastre, tot aşà precum unii pictori nu văd decât madone încântătoare şi îngeri cu părul bucălat şi cu obrajii rotunzi. E şi aceasta o înfăţişare a lumii, ce are dreptul la reprezentare artistică. Dar, după cum ţi-am spus, tapiseria pe lângă faţă mai are şi dòs, aşa că e un semn de pătrundere şi de agerime dacă le poţi vedeà pe amândouă. Şi tocmai în această stă talentul lui Caragiale. Arta lui este o artă cam desamăgită, cu toată veselia ei din afară. Ea se loveşte de realităţi, arătându-ne că Arabii şi cămilele de pe pânză sunt un amestec de fire încâlcite. Şi din acest contrast între ceiace pare şi ceiace e, izvorăşte nota satirică, rece şi dureroasă, atât de caracteristică lui Caragiale.

Amphitryon. Sunt cu totul de părerea ta, Glykyon. Voi adăuga numai că satira lui Caragiale se îndreaptă cu deosebire asupra burghezimii. Imi vei îngăduì şi mie o icoană.

Ieşind noaptea dela teatru întâlneşti un

domn gras mergând alături de soţia sa. Mersul lui e impunător; ţinuta e cuviincioasă şi mişcările demne. Bărbia răsfrântă e ascunsă în gulerul strâns. Pe cap străluceşte pălăria înaltă.

Şi după ce l-ai privit bine, lasă-l să se îndrepte spre casa lui. Aşteaptă un ceas, două, şi apoi bate cu putere la uşa camerei de culcare. Vei vedeà deodată ivindu-se cu un sfeşnic în mână, un colos, pe care nu-l mai recunoşti. Un chip de om desfiigurat, cu cărnurile resfrânte. In gură nici un dinte: dantura e pe masă. Capul e pleşuv: peruca e pe scaun. Te uiţi la dânsul speriat. Nici n'ai crede că e domnul de adineaori.

Astfel se ivesc micii burgezi în opera lui Caragiale: în cămaşă de noapte, cu sfeşnicul în mână, fără dantură şi fără perucă.

Glykyon. Nu numai burghezimea, Amphitryon. Eu cred că toată societatea noastră mijlocie, cu spoială de cultură, ni se arată în cămaşa de noapte a ignoranţei. Darul lui Caragiale e de a te face să pipăi realităţile. Vezi de pildă un ziar bine informat. Pare un ziar apusean, care face jertfe pentru a aveà un reporter ce iscodeşte toate. Ei bine, te înşeli!

Caragiale ţi-l arată pe Caracudi hoinărind pe calea Victoriei, privind prin vitrine şi apoi plăsmuindu-şi notiţele mincinoase sub cerul liber, în grădina Cişmegiului. Vezi un tânăr în preajma Sfântului Dumitru. Trebue să se mute, şi n'are nici un ban în buzunar, cu toate că e stăpânit de cea mai desăvârşită linişte sufletească. Nevoile materiale nu-l ating. Stai şi-l admiri, gândindu-te la Seneca sau la stoicii cei vechi. Dar te înşeli. Seninătatea tânărului se lămureşte prin „micile economii“ ale nevestei. Şi ce complicitate ruşinoasă se ascunde sub acest cuvânt!

Talentul lui Caragiale stă aşa dar în a întoarce tapiseria societăţii de azi. Stând dinaintea ei şi trecând-o sub privirea noastră, el ne spune: domnilor, iată un judecător de instrucţie, ce pare zelos şi ingenios;—vă înşelaţi, e numai un farsor şi un iubitor de reclamă; iată un examinator ce ar părea că nu ţine seama de protecţii:—vă înşelaţi, căci în biletul de recomandaţie în loc să citească Ghiţă Niţescu, a citit Niţă Ghiţescu. Nepărtinirea lui erà numai o greşeală, pe care o îndreptă pe dată; iată un tânăr, care cu duhul blândeţei spune prietenului său vorbele rele

ce s'ar fi răspândit asupra lui. Aţi crede că e un binevoitor:— vă înşelaţi, de oarece tânărul însuşi născoceşte acele infamii, răspândindu-le apoi printre cunoscuţi...

Şi Caragiale merge mai departe, desvălind multe obraze. El e purtătorul de măşti din grădina Luxemburgului. Braţele lui sunt pline de măştile smulse de pe obrazul d-lui Ionescu sau Popescu, de pe obrazul ziaristului român, al studentului român, al micului funcţionar român, ce e totdeauna elegant, deşi are numai o sută de lei pe lună, al „damei“ române...

Picrophonios. O Glykyon, văd că admiraţia ta e fără margine. Nu crezi totuşi ca şi mine că acest scriitor stărueşte prea mult asupra unor lucruri, ce n'au decât o însemnătate restrânsă. Prea se risipeşte în lucruri mici! Nu e oare în lumea aceasta o poezie mai largă şi mai înaltă, ce ar puteà încălzì talentul lui? Eu cred că da. De aceia nu mă mişcă îndeajuns toate aceste nimicuri, în jurul cărora se învârteşte. Ele sunt ca nişte flori de câmp nemirositoare.

Amphitryon. O Picrophonios, îmi vei da voe să te întrerup cu o parabolă. Un călător mergeà odată pe o câmpie. Iată că întâlnì

o floare sălbatică şi urâtă. O smulse din întâmplare, punând-o la nas. Floarea răspândeà o mireasmă plăcută. Călătorul mirat o întrebă:

— De unde ai tu mireasma aceasta? Nu e a ta.

Floarea răspunse:

— In adevăr nu e a mea. Eu nu sunt decât o smerită floare de câmp. Alături însă de mine erà un trandafir, care îndoindu-se asupra mea şi atingându-mă mi-a dat din mireasma lui.

Tot aşà şi cu subiectele lui Caragiale. Ele sunt florile sălbatice de câmp.

Dar Caragiale e trandafirul: a fost de ajuns să se plece asupra lor, spre a le îmbălsămà.

Glykyon. Imi vei da şi mie voe, Picrophonios, să povestesc o întâmplare. Un tânăr începător venì odată la Alexandru Dumas, spre a-i citì o piesă. El cerù mai întâi iertare pentru lipsa de noutate şi de însemnătate a subiectului său. Apoi începù:

— Un băeat iubià odată o fată...

Tânărul se oprì, privind cu sfiiciune pe Dumas, ca şi cum ar fi voit să-i mai ceară odată iertare pentru sărăcia subiectului. Dar Dumas îl întrerupse, strigând:

— Frumos subiect, domnule! Minunat! Dar cere şi mult talent.

Aşa-s şi subiectele lui Caragiale: cu cât sunt mai simple şi mai obişnuite cu atâta cer mai mult talent. Insă pe acesta Caragiale îl are cu prisosinţă.

Picrophonios. Iată desigur o anecdotă frumoasă. Anecdotele însă ne plac de multe ori, dar nu ne conving întotdeauna. Trecând acum la un alt şir de idei, voi urmà şi eu aceiaşi cale, povestind o întâmplare adevărată.

Odată, Caragiale îşi făceà vilegiatura la o mănăstire din nordul Moldovei. El îşi petreceà tot timpul în curtea mănăstirii, munţii cu frumuseţele lor ne ispitindu-l. Intr'o zi senină, după masă, un tânăr poet îl poftì la o primblare în pădure. Caragiale nu primì. Şi pe când tânărul începeà să-i spună, spre a-l înduplecà: „Cum, maestre, nu iubeşti munţii? Natura nu te inspiră?“ — Caragiale se trase câţivà paşi îndărăt, măsurându-l cu privirea:

— Ce natură, mă? ce natură? Natura e în capul meu. Tu n'ai decât să te duci; dar dacă ai merge de o mie de ori în pădure, tot n'ai vedea-o aşà cum e aşternută aici!“

Şi cu degetul, Caragiale trase o brazdă peste frunte.

Eu cred însă că se înşelà. Caragiale n'a văzut niciodată natura. In scrierile lui nu e o singură pagină descriptivă. Oricât vei căutà, nu vei găsì un rând care să te facă să tresari dinaintea frumuseţii firii. El n'a simţit niciodată taina codrilor, farmecul nopţilor cu lună, sau poezia pârâului, ce şopoteşte pe prund. Aceasta e o mare lipsă. Cea mai armonioasă dintre coarde îi lipseşte.

AMPHITRYON. O Picrophonios spui poate un adevăr, dar săvârşeşti şi o nedreptate. Un scriitor nu se judecă niciodată prin ceiace n'are, ci prin ceiace are. Numai însuşirile se cade să ne oprească; lipsurile, nu. Desăvârşirea trebue atinsă în adâncime şi nu în întindere. Pe aceasta o are Caragiale, care e un scriitor social, de o mare putere artistică şi în aceste margini, îi poţi cere orice. Ceiace-l ispiteşte pe dânsul e înfăţişarea morală a societăţii, în toate micimile şi contrazicerile ei, pe care le înseamnă cu o siguranţă şi cu o răceală uimitoare.

Caragiale e un auditiv; el îşi aude eroii lui mai mult decât îi vede. De aici şi minunatul lui dialog. Pentruce i-ai cere aşà dar să fie un vizual şi un sentimental, cum e de pildă Sadoveanu? Fiecare cu însuşirile lui. Căci adeseori aceste însuşiri se înlătură unele pe altele. Dacă ar fi fost un sentimental, n'ar fi un satiric. Şi după părerea mea, a prinde raporturi morale între real şi aparenţă, e mult mai greu decât de-a prinde priveliştea ce se desfăşoară de pildă acum, pe fereastră...

[Noaptea s'a lăsat — o noapte senină şi înstelată. Un plop lângă geam pare ca un deget, arătând luna plină. Cei trei prieteni se sprijină de marginea ferestrei privind...]

II

Pichrophonios, Agathon şi Glykyon se preumblă pe aleea de platani.

PICHROPHONIOS. Recunosc bucuros, prietenii mei, frumuseţea şi însemnătatea operii lui Caragiale... Cuvintele voastre mi-au deschis un câmp nou de cugetare, pe care îl voi străbate pe îndelete, în clipele mele de linişte, deoarece ideile, oricât de bune ar fi, nu se pot luà de pe deaîntregul dela alţii. Ele trebuesc

din nou gândite pentru a fi mistuite. Altminteri stau la o parte ca nişte corpuri străine.

De data aceasta mă voi oprì totuşi asupra unui singur lucru: asupra comediilor lui Caragiale în faţa urmaşilor târzii.

Astăvară, trecând printr'un liniştit oraş de munte, paşii mă duseră într'o uliţă depărtată, largă şi curată. Pe delături grădini bogate cu case mici şi drăguţe. Una din ele stăteà pitită sub un vestmânt de iederă şi de glicină; pe deasupra zarzării îşi atârnau ramurile grele de fructe; lângă dânsa albinele roiau în jurul stupilor. Pe prispa de lut a casei, un bătrân, alb peste tot, privià cu mulţumire grădina şi albinele, ca şi cum ar fi voit să le spună: „Gingaşe albine sburaţi... Fi-ţi însă cu luare aminte: cingătoarea vă strânge; să nu vă frângă mijlocul!“

Fermecat de această privelişte idilică, mă apropiai:

— Cum te numeşti, bătrâne? zisei eu. Nu eşti tu cumva Aristeu, în mijlocul albinelor sale, sau moşneagul din Tarent, ce meditâ sub zidurile cetăţii, la gloria trecutului: *Hanc vitam, veteres?*

— Nu sunt nici Aristeu, nici moşneagul din Tarent, ci mă numesc Ghiţă Pristandà.

Mă dădui un pas îndărăt, privindu-l: Cine ar fi putut bănuì sub trăsăturile acestui bătrân înţelept, pe nemuritorul poliţai? Mi se păreà că am dinainte o moaşte preţioasă a unor timpuri înmormântate de mult.

— „Ghiţă Pristandà, strigai eu, bine cuvântat fii pentrucă-mi răsărişi în cale! Ghiţă Pristandà, — tu, icoană de credinţă către cei mai mari, bun părinte de familie, vrednic cetăţean, slujbaş plin de sârguinţă şi de ascultare către orice guvern, pentrucă orice guvern e „tatăl nostru, al tuturor“, cum de ai ajuns să te mulţumeşti cu această grădiniţă şi cu aceste albine, — tu, care odinioară învârteai rosturile unui oraş întreg, prin iscusinţa nesfârşită a minţii tale? Pe lângă atâtea virtuţi, cum de ai câştigat şi pe aceia de a te mulţumì cu puţin, ca înţelepţii cei vechi?

Pristandà mă privi cu întristare, apoi răspunse:

— „Timpurile s'au schimbat şi grele vremuri am ajuns!

Toate merg spre ruină în ţara asta; slujbaşilor nu li se mai cere astăzi decât carte,

— ca şi cum ea te-ar învăţà să te urci pe zaplazul caselor, pentru a urmărì planurile lui conu Naie Caţavencu... Oameni supţiri, domnule, dar buni de nimic; nu ştiu ascultà nici împlinì porunca, nu ştiu slujì onoratul guvern, ce le dă pâinea de toate zilele; domnişori ieşiţi proaspeţi dela şcoală, neîndurători la ploaie şi la vânt pentru datorie. Ei, unde e vremea răposatului conu Zaharia şi a coanei Zoiţica, când toate mergeau strună! S'a dus disciplina. Opoziţia isbuteşte acum la alegeri. In timpul meu nu s'ar fi putut întâmplà o astfel de ruşine: neica Ghiţă, i-ar fi umflat pe toţi cei ce se răsvrătesc în potriva guvernului.

De aceia, când am văzut că neamul merge la o peire sigură, mi-am regulat drepturile la pensie, spre a-mi căutà numai de zarzări şi de albine".

Astfel cuvântà Pristandà, şi depărtându-mă de dânsul, căzuì pe gânduri. In vorbele lui e un mare adevăr: timpurile s'au schimbat, alungând multe din obiceiurile noastre. In treizeci de ani am ajuns aproape de nerecunoscut. Poliţia nu mai e ceiace erà odinioară. Un Ghiţă Pristandà nu mai e cu putinţă, cum nu mai e cu putinţă un Caţavencu sau un Ipingescu. Cultura pătrunde tot mai adânc şi înlătură rutina din organele noastre politice şi administrative. Unele figuri chiar, ca Rică Ventureano sau ca Agamiţa Dandanache, nici nu cred să fi fost vreodată.

Glykyon. Te înşeli, Picrophonios. Trebue să ştii că pentru a ajunge ţinta, e nevoe să treci uneori dincolo de dânsa. Pe lângă aceasta, natura după cum spunea cu dreptate Elisabeth Browning, e adesea supranaturală. Ea nu pare în totdeauna adevărată. Cu atât mai mult, arta are menirea de a închegà într'o singură figură elemente ce în natură sunt risipite în mai multe. Adevăratele creaţiuni artisticè au aşa dar un adânc înţeles simbolic: şi aproape toţi eroii lui Caragiale, după cum a observat-o atât de bine d. Dragomirescu, sunt simbolici.

Picrophonios. Primesc această interpretare simbolică, dar stăruiesc mai departe în observaţia mea. Eroii lui Caragiale sunt reprezentativi, dar numai pentru o epocă mărginită; ei sunt tipici. In închegarea lor întră ceva şi din sufletul omenesc din toate vremile dar întră totodată şi prea multe lucruri legate de

nişte împrejurări restrânse, ce tind să dispară cu desăvârşire. Primenirea aceasta repede a moravurilor noastre surpă mereu însemnătatea comediilor lui Caragiale. Limba chiar în care sunt scrise, e închegarea unei limbi desfigurate, dintr'un moment dat şi în anumite pături sociale. Peste mai multe veacuri, ea va fi aproape de neînţeles...

Agathon. Nu întinde presupunerile tale, Picrophonios, peste veacuri. Timpul e ca zeul Saturn: el îşi mănâncă copiii, şi uneori pe cei mai buni dintre ei. Se poate deci întâmplà să secere comediile lui Caragiale şi să cruţe romanele d-lui Pop. Din mai bine de o sută de tragedii ale lui Sofocle, nu ni s'a păstrat decât şeapte; în literatura latină erau scriitori, pe care contemporanii îi puneau alături de Virgil sau de Horaţiu şi din care nu ne-a rămas niciun rând. Ce avem din Varius sau din Asinius Pollio? Ei nu sunt pentru noi decât nişte nume. Cu toate aceste, apoftegmele lui Publilius Syrius s'au păstrat! Intâmplarea e oarbă, ea mistue adese lucrări de merit şi lasă neatinse scrieri nevrednice de posteritate...

Picrophonios. Mă răstrâng bucuros la un

timp mai scurt, o Agathon. In cincizeci de ani nu va rămâneà nici cea mai mică urmă din atmosfera morală a comediilor lui Caragiale; amintirea republicii din Ploieşti sau a gărzii civice se va fi risipit de mult. Intr'o sută de ani fiecare rând din *Scrisoarea pierdută* va trebuì însoţit de o pagină de lămuriri. Ceiace noi simţim deadreptul şi ne farmecă, va păreà urmaşilor noştri ca o privelişte de iarnă, văzută printr'un geam aburit. Şi cu cât timpul va trece mai mult cu atât şi geamul va fi mai acoperit iar vederea va fi mai împiedicată.

Glykyon. Ceiace spui tu, Picrophonios, nu priveşte numai pe Caragiale, ci priveşte într'o oarecare măsură întreaga comedie de moravuri. Acest gen literar e cel mai mărginit în spaţiu şi în timp. Rădăcinile lui se înfig adânc în sânul societăţii, într'o clipită fugară. Să nu crezi totuşi că în orice „moment social" nu se cuprinde şi un adânc adevăr omenesc, tot aşa după cum într'o picătură din apa mării, se cuprinde întreg oceanul. Cunoscând o singură frunză, cunoaştem toate frunzele în ceiace au ele mai temeinic; cunoscând un om, în afară de particularităţile

lui, vom cunoaşte şi trăsăturile obşteşti ale speţei umane. Aceasta nu trebue s'o uiţi. Comediile lui Caragiale vor aveà deci în totdeauna o mare valoare omenească.

Negreşit însă că nu vor fi gustate cum le gustăm noi acum. O operă de artă fiind expresia unei stări de simţire obştească, nu e mai bine înţeleasă, decât în vremea în care a fost scrisă. Fermecându-ne cu atât mai mult cu cât ne oglindim mai bine întrânsa, literatura contemporană e aceia, pe care o înţelegem prin toate fibrele simţirii noastre. E o făţărnicie deci de a iubì mai mult pe Horaţiu decât Eminescu, sau pe Plaut decât pe Caragiale. Pe aceia îi putem admirà, pe aceştia însă îi iubim. Poetul Marţial o spusese de altminteri destul de bine:

Illa tamen laudant omnes, mirantur omnes.
— Confiteor, laudant illa, sed ista legunt.

E firesc aşà dar ca în două sute de ani Caragiale ca şi Eminescu să nu mai răspundă în totul sensibilităţii de atunci. Plăcerea vie pe care o simţim acum se va micşorà, iar înţelegerea se va îngreuià. Nu uità însă că după două mii de ani citim încă cu bucurie

pe Aristofan, care nu e mai puţin „local" decât Caragiale.

Pe lângă aceasta, ceiace comediile de moravuri pierd din farmec, în scurgerea timpului, câştigă în însemnătate documentară. Şi în această privinţă, fii sigur că istoricul viitorului, când va venì să închege înfăţişarea atmosferii morale de acum douăzeci de ani, va pune cel mai mare temei pe comediile lui Caragiale, în care s'a întipărit fizionomia unei epoci, tot aşà după cum în unele stânci se statorniceşte pentru totdeauna urma unor ramuri căzute peste dânsele...

DIOSCURII

(D-nii D. ANGHEL și ST. O. IOSIF)

Literatura noastră aveà înainte doi poeți, pe cari îi cunoșteam destul de bine. Unul, senin și duios, potolit și resemnat își ținea cu sfiiciune inima în mână, ca și cum ar fi ținut un trandafir. Un vântișor treceà pe acolo și-i smulgeà câte o foaie, ducând-o departe; apoi treceà altul. Fiecare adiere îi împrăștià petalele, îmbălsămând aerul cu o aromă subtilă și învăluitoare. Astfel erau cântecele lui St. O. Iosif: foi risipite încetișor din acest trandafir al simțirilor intime; dulci îngăimări de cuvinte, armonioase mai mult prin căderea sunetelor, decât prin înlănțuirea ideilor; mici mărturisiri ale unei inimi curate pe care o mișcà florile și fluturii, încolțirea celor dintâi simțiri de dragoste, al-

bastrul zărilor, potolirea amurgului, izbucnirea voioasă a zorilor.

Sub două icoane ni-l puteam închipuì așà dar pe St. O. Iosif: ori ca trubadurul cu suflet de copil și cu floare la cheutoare, ce aleargă pe pajiștea verde ca să prindă fluturi sau să culeagă un buchet de viorele pentru o Margaretă cu ochi albaștri; ori ca bunicul adus din spete, ce se încălzește la gura vetrei, jucându-și pe genunchi nepoții, și povestindu-le istorii cu smei, cu zâne fermecate, — născociri simple și minunate ce fac să sticlească ochii copilașilor. [1])

O altă icoană aveam însă în d. Anghel. Mai puțin intuitiv și firesc ca St. O. Iosif, D. Anghel aveà o inspirație mai căutată, mai depărtată și mai prețioasă. Și dânsul iubià florile, dar nu pentru a face un buchet iubitei, ci pentru a se îmbăta de mireasma lor, printr'o delicată desfătare și încercată rafinare a simțurilor. D. Anghel ne-a cântat florile rare ale grădinii și nu pe cele ale câmpului; și din grădină a ales tot ce erà mai subtil, mai gingaș, nu prin firesc, ci prin împere-

---

[1]) A se vedeà un studiu mai întins asupra d-lui St. O. Iosif în *Pași pe nisip, vol. I.*

cherea căutată a colorilor şi deosebirea mirosului de ceiace cunoşteam. Versurile sale nu aveau sbucnirea spontană a unui plânset de copil, tremurarea şoaptelor unui îndrăgostit; nu păreau închinarea naivă a unui suflet cătră altul, fără pregătire de cuvinte şi de mişcări, ci simplă, liniştită şi nevinovată chiar în faptele cele mai vinovate. Ele erau lipsite poate de nevinovăţia şi sănătatea unui obraz de fată ce roşeşte deodată, sau a unor dinţi de mărgean, ce se arată în buchetul înflorit al unui râs sgomotos. Aveau însă altcevà: aveau acea fineţă şi strălucire în coloare, care ne farmecă şi ne ispiteşte; erau pline de acea *morbidezza*, care are asupra sufletului nostru o putere de ademenire atât de neînţeleasă. Şi în aceste poezii ale d-lui D. Anghel, mai aveai o senzaţie: senzaţia nesfârşitului în artă. Prin felul de a prelungì răsunetul unei poezii departe, în inconştient, de a-i şterge conturul, de a lăsà părţi de umbră în concepţie, d. Anghel se legà de acea şcoală literară al cărei principiu e:

Omnis determinatio negatio est,

Adecă orice mărginire, orice statornicire a unei idei poetice, e tăgăduirea ei, ştirbirea cuprinsului ei, care trebue să fie nesfârşit, nelămurit. Principiu cu oarecare adevăr în el. dar care are nevoie să fie înfăptuit cu delicateţă şi cu multă pricepere a nuanţelor, de oarece în mâini mai puţin dibace dă roadele cele mai întristătoare. In locul luminii feerice a lunei, ce învăluie firea într'o pânză străvezie de vis, de ţi se pare a trăì într'o altă lume cu linii şterse, cu luminile scăzute, cu umbrele îndulcite, te trezeşti deodată în mijlocul întunerecului opac al nopţilor fără stele; orice farmec poetic se risipeşte, căci dacă poezia caută câteodată umbra, întocmai ca muşchii de pe copaci, ea nu poate vieţuì în întunerec. Umbrele grele ale caselor, ale turnurilor, ale arborilor, ce abia se deosibesc în noaptea neagră ca largi pete de cerneală, n'au nimic poetic în ele. Poeţii s'o ştie: umblând după taină, să nu deà peste întunerec, peste neînţeles; în versurile lor să licăriască oarecare lumină. Cine fuge de soare, trebue să scoboare în poezie luna. Şi d. Anghel a scoborât-o, cum o scoboară apele unui lac în adâncul undelor sale albastre.

Romantic de altminteri prin inspiraţie, poetul

ne evocà tot cu ce ne deprinsese marii poeţi romantici: castele cu turnuri crenelate, cerul de azur al Spaniei, luptele de tauri, erotismul cam gongoric al mândrilor Castilani, cavalerul cu *sombrero* tras pe ochi şi cu mâneci de dantelă. Imaginaţia lui se plimbà adesea prin acea ţară depărtată pe care realitatea a făcut-o tristă sub soarele ei arzător, dar pe care poeţii au transfigurat-o într'o ţară fantastică, scăldată în lumină şi străbătută de cântăreţi de ghitară şi de *seniorite*, ce ştiu ocolì supraveghere a obositoare a guvernantelor bătrâne...

In această lume cam convenţională se primblà fantazia d-lui Anghel; şi trebue să recunoaştem că această fantazie erà bogată. Ea s'ar fi putut asemăna cu o cârciumărească, care are totdeauna mai multe odăi libere decât muşterii; pentru fiecare găseşte un culcuş proaspăt, în care nimeni nu s'a mai odihnit...

Scriu: d. Iosif *erà* aşà, d. Anghel *erà* aşà... Erau; da erau. Astăzi, fiecare din aceşti doi poeţi, luat în parte, nu mai e. Unindu-se într'o colaborare neîntreruptă, ei fac la un loc un *nou poet*, de care trebue să ţinem seamă şi să vorbim fără a încercà să ştim ce-a adus unul şi ce-a adus calălalt. Ar fi ca şi cum

ne-am zădărnicì să aflăm care e partea fiecărei albine, într'un stup...

Din Jupiter sau din Tyndar, după cum spuneà Omer, au ieşit doi feţi: Castor şi Pollux. Unul erà dibaciu în îmblânzirea cailor şi în mânarea lor, iar celălalt erà neîntrecut în arta pugilatului. Unindu-şi însuşirile deosebite, s'au dus în lume, minunând imaginaţia celor vechi cu isprăvile lor. Care sunt faptele lui Castor şi care ale lui Pollux? Nimeni nu ştie. Mitologia nu cunoaşte decât faptele Dioscurilor...

Literatura noastră cunoaşte astăzi doi Dioscuri. Fără a cercetà meritele probabile ale fiecăruia din ei, să vedem care sunt roadele la laolaltă ale unui an de muncă.

*
* *

Legenda funigeilor e cea dintâi lucrare a Dioscurilor, de când s'au urcat împreună pe corabia Argos pentru a aduce din Colchida lâna de aur...

Nu trebue să cerem dela acest poem să fie şi o dramă, îndeplinind toate cerinţele acestui gen literar. Să nu-i cerem deci figuri bine lămurite, o acţiune bine înnodată, al cărei in-

teres să cadă în ciocnirea caracterelor deosebite. N'avem dinaintea noastră decât o simplă legendă, dramatizată întru atât întrucât e în dialog. Altminteri Dioscurii n'au făcut cu aceste date populare (sau născocite, nu pot ştì) decât ceiace făcuse Alexandri înainte cu legenda ciocârliei ori cu alte legende: le-au îmbrăcat într'o minunată haină poetică...

Ne cerându-i deci ceiace n'are şi nici nu poate aveà, trebue să privim *Legenda funigeilor* ca un poem. Luat astfel e minunat. Runa ţese o cămaşă fermecată pentru fratele ei Landor, care pleacă la războiu. Cel ce o îmbracă e la adăpostul loviturilor şi al morţii, dar pentru aceasta, cămaşa trebue dată cui erà sortit s'o îmbrace. Altminteri blăstemul lunii e crâncen. Un cavaler, Hunar, trecând pe acolo la războiu, fură inima Runei şi-o înduplecă să-i dea lui cămaşa. Blăstemul se împlineşte. Runa ţese de ani de zile din tortul fermecat, care se destramă, prefăcându-se în subţiri pânze de păianjen, veşnic călătoare. Această prefacere a tortului în aţele funigeilor e foarte frumos zugrăvită, deşì cu armonia eminesciană din *Luceafărul:*

Din noaptea când ai dăruit
Cămaşa făr' de moarte,
In lumea larg' am pribegit,
Am fost aşà departe.

Cum ne urzeau a tale mâni,
Noi dispăream pe geamuri,
Cădeam pe cumpeni de fântâni
Ne aninam de ramuri.

Treceam cu grabă la răscruci
Lungi fire de mătase,
Cădeam pe stoguri şi pe cruci
Pe streşine de case.

Dar nici acolo noi n'am stat
Şi am umplut pământul,
Pân' ce de urma lui am dat, —
Gătiţi de-acum mormântul!
(Corul funigeilor, act. III).

Funigeii, călătorind aşà dar prin lume, au găsit corpul lui Landor, mort în bătălie, l-au învălit ca într'un giulgiu şi l-au adus spre a fi îngropat cu cinste. Blăstemul Runei se sfârşeşte acum, iar Runa ispăşeşte păcatul murind. Moartea, ca şi 'n *Grui Sânger* şi 'n atâtea alte legende populare, e privită deci ca o mare liberatoare a suferinţilor vieţii; ea încunună ispăşirea unui greu păcat. Tot astfel

Margareta lui Goethe, când în apropierea nălucilor morţii, strigă în temniţă:

Dein bin ich, Vater! Rette mich!
Ihr Engel! Ihr heiligen Scharen,
Lagert euch umher, mich zu bewahren!
Heinrich! Mir graut's vor dir.

Mefistofeles, privind-o murind, zise:

— Sie ist gerichtet!

Pe când o voce de sus se auzì, cuvântând:

— Ist gerettet!

E scăpată! Aceasta e înţelepciunea povestirilor populare, ca şi a lui Goethe sau a Evangheliei. Tot astfel şi în *Legenda funigeilor*, Runa în agonie cântă:

Alb ca nimbul ce te împresoară
Fă să-mi fie astăzi iarăşi gândul!
Am ţesut atâţia ani dea-rândul...
Las' acuma roaba ta să moară.

Iar un ecou îndepărtat încheie poemul cu o frântura dintr'un vers cunoscut al lui Alfred de Vigny:

Mărire suferinţii!

S'a găsit că acest poem ar fi simbolic. Nu văd simbolul ce s'ar puteà cuprinde într'o astfel de legendă. Mintea omenească s'a frământat de timpuriu să lămurească unele din tainele firii, născocind nenumărate basme şi legende, al căror fond e de cele mai multe ori antropomorfic. Filomela, fica lui Pandion, pentru a se răsbunà împotriva lui Tereu, care o necinstise, se înţelese cu soră sa Progne şi găsì mijlocul să-i slujiască la masă însuşi trupul fiului său, Itys. Ele scăpară apoi de mânia lui Tereu, prefăcându-se una în privighetoare şi alta în rândunică. In acest chip se lămureşte de ce rândunelele sunt stropite la gât cu roşu. Mitologia greacă, ca şi cea a popoarelor de astăzi, e plină de astfel de legende, care tind a da origină omenească unor animale. După credinţa celor vechi, Arachne, o minunată ţesătoare lidiană, se spânzură de supărare, de oarece Minerva îi stricase o broderie măiastră. Zeiţa o prefăcù atunci în păianjen. Legenda funigeilor d-lor Anghel şi St. O. Iosif nu poate fi decât de aceiaşi natură; ea e o pagină din Metamorfozele lui Ovid. Alt înţeles n'are, şi nici nu putem

scoate vre altă învăţătură, cum scoatem din adevăratele opere de artă simbolice...

Altminteri, prin felul său de desfăşurare, poemul e fantastic. Acţiunea se petrece undeva, fără hotărâre; Runa, Rilda şi Hunar n'au altă realitate decât pentru a lumina o legendă. Versurile se trudesc a prinde, când fantasticul joc al norilor, ce se alungă, se desfac şi se întregesc în figuri minunate de castele medievale, cu punţi ce se ridică şi cu arcade, când alergarea neobosită a suveicii, cântecul stativelor şi istovirea tortului, când razele blânde de lună, ce se furişează pe fereastră, învăluind pe harnica fecioară într'un pervaz de lumină, când neobosita trudă a paianjenilor ce împânzesc lumea cu aţele lor călătoare.

Şi din atâtea versuri minunate nu voi cità decât câteva ce zugrăvesc cu o desăvârşită plasticitate şi realism prefacerea mare, pe care o săvârşeşte dragostea în om, dându-i noi puteri şi îndemnuri. Ea e vrednică de Lucreţiu:

. . . Dar ştii tu ce-i iubirea?
Ştii ce-i o apă mare
Ce doarme 'ncătuşată în albele gheţare?
De ani de zile-acolo a nins şi veşnic ninge,

Ţin norii întuneric şi noaptea nu mai moare,
Dar vine-odată totuşi biruitorul soare,
Se luptă mult o rază şi 'n clipa ce-o atinge,
Precum un mag vrăjeşte cu varga fermecată,
Cu sgomot apa'şi iese din matca îngheţată,
Dând unul peste altul, în vălmăşag, deodată
Pornesc albastre sloiuri,
Şi tot ce stà acolo încremenit de mult,
Intreaga rânduială
Se prăbuşeşte-acuma, curg libere puhoiuri,
Şi-o larmă, o năvală,
Un furios tumult
Inneacă tot şi cântă scăparea din robie.

(Actul II, Hunar).

* * *

Cometa e în adevăr un meteor al literaturii noastre. Pe neaşteptate, ea şi-a desfăcut coada-i luminoasă, împrăştiind o ploaie de steluţe strălucitoare. Dacă nu ne-a dat încă comedia în versuri, ea ne-a dat cu siguranţă versul comic, în toată strălucirea lui: săltăreţ şi spiritual, cu rimă bogată şi nebănuită, cu un amestec măsurat de cuvinte înaripate şi de cuvinte greoaie pe care apa vieţii zilnice, le aduce în valurile ei tulburi. Piesa în sine, adâncă nu e; n'are nici intrigă, nici

caractere. In schimb e o minunată *saynète*, cum n'am avut până astăzi, cu efecte neaşteptate de situaţii şi de cuvinte, întretăiete pe alocuri cu un „marivaudage“ sentimental, delicat şi subtil. Din aceste trei acte în miniatură,—din care al doilea e aproape de prisos — se desprinde o singură figură bine desenată: tânărul rentier Tity Rosnov, cometa piesii, înzestrat în adevăr cu însuşiri fermecătoare, cu isteţime în vorbă şi cu acea fantezie neistovită, pe care sculptorul Pralea o laudă atât de nimerit în actul al III-lea: fantezie ce dă o înfăţişare de noutate nebănuită şi de originalitate faptelor noastre şi vieţii. Fără dânsa, clipele ar trece asemenea unele altora, greoaie, în mersul lor împleticit.

Şi cu toate aceste spiritualul Tity e o veche cunoştinţă... Ne mai aducem aminte de un erou plin de acelaş umor, de aceeaşi vervă sentimentală şi de aceiaşi fantazie poetică, care, după părerea mea, nu se preà împacă cu o dragoste adâncă şi mistuitoare. Contesa Diana aveà dreptate să spună că atunci când ne simţim iubiţi, avem şi mai mult spirit ca de obiceiu, iar când iubim cu adevărat, pierdem şi spiritul pe care îl avem... Citind aşà

dar minunatul epizod al cometei, din actul întâi, ne gândim la o oarecare călătorie în lună, scânteietoare de vervă; citind scena de pe terasă cu serenada din chitară, ne gândim la o cunoscută scenă a balconului... Da, da. *Cometa* ne aminteşte pe *Cyrano de Bergerac;* deşi nu are „panaşul“ lui Cyrano, Tity are totuşi aceleaşi scăpărări de cuvinte, aceeaşi siguranţă de spirit şi mai cu seamă acelaş sentimentalism discret, care străbate potolit de sub tiradele lui comice. Edmond Rostand n'a avut deci o înrâurire măruntă asupra lui Tity. O scânteie din sufletul lui Cyrano a trecut într'ânsul. Dar acest şăgalnic erou l-a furat pe Cyrano, ca albina. Căci, după cum spuneà un scriitor, se poate furà şi ca albina şi ca furnica. Cea dintâi aleargă din floare în floare, spre a le suge nectarul şi a-l preface în miere, pe când furnica fură grăuntele întreg, adeseori mai mare decât dânsa, şi se face nevăzută în tainiţa ei.

Să nu urmăm niciodată pilda furnicii, şi cât mai adesea pe cea albinii...

* * *

Caleidoscopul lui A. Mirea e cea din

urmă lucrare a Dioscurilor. Citind-o, nu poţi să nu zici: *Homo duplex! Liber duplex!* In adevăr, ea are o îndoită înfăţişare: pe deoparte versuri duioase cântă pe un poet pierdut în floarea tinereţii sau prind un peisaj în metru antic. Această parte lirică sentimentală sau descriptivă, stă cam înmărmurită lângă celelalte cronici rimate, pline de spirit şi de vervă... Muza Caleidoscopului cu un ochiu râde, şi cu celalalt, dacă nu plânge, se uită cel puţin cu tristeţe la acest joc de umbre şi de năluciri, care e viaţa...

Oricum ar fi însă, pretutindeni găseşti versuri de o formă desăvârşită, fără prihană. Poeţii au dreptate să spună, ei înşişi:

Voi râde dar, în versuri săltăreţe
Din cari nici un vers nu va fi schiop...

Rimele sunt bogate şi neaşteptate; icoanele noi sunt ca următoarea:

Craiu-nou pe cer senin s'arată
Şi cum străluce 'n geamul meu,
Imi pare-o unghie tăiată
Din degetul lui Dumnezeu...

sau:

Cusute parcă'n aţă albă lucesc cărările la ceafă..

Şi ceiace întrece şi bogăţia de rime şi de cuvinte e o fantezie uşoară, înaripată care dealtminteri e şi însuşirea de căpetenie a celor doi Dioscuri şi dela care aşteptăm lucruri atât de minunate, încât să ne pară bine a nu le fi scris noi... Căci, după cum spunea Alphonse Karr, simţeşti uneori o bucurie nemărginită că nu eşti autorul unei cărţi frumoase pentru a puteà aveà toată libertatea s'o lauzi, fără nici o stăpânire, fără nici o remuşcare şi fără frica de a fi bănuit de dulcea părtinire, pe care o avem deobiceiu faţă de ceiace facem noi înşine...

M. SADOVEANU[1])

CU PRILEJUL „ÎNSEMNĂRILOR LUI NECULAI MANEA“

I

Glykyon, mergând cu pasul rar pe aleea de castani, începù:

— „De mult, şi mai ales după *La noi în Viişoara,* aş fi voit să povestesc lui Sadoveanu acest apolog:

In jurul leagănului tău, o Sadovene, cinci zâne s'au adunat, spre a-ţi împărţì darurile, cu care aveau să te sorocească să trăeşti. Cea mai tânără dintre ele, ridicând mâna deasupra leagănului: „Să iubeşti firea cu frumuseţile ei, zise; să petreci zile întregi culcat în fundul bărcii, privind la albăstrimile de sus sau ascultând şoaptele vântului prin stuh; să colinzi pădurile îndepărtate, înduioşându-te,

[1]) Asupra d-lui M. Sadoveanu a se vedea un studiu foarte pe larg în *Paşi pe Nisip,* vol. I.

când vei vedea căzând frunzele ruginii; să străbaţi ogoarele galbene, cu puşca în spate, în aşteptarea unui iepure sau a unei prepeliţe. Iar seara, după cele dintâi stingeri ale apusului, să te culci în dorul zilei de mâne, ce-ţi va aduce aceleaşi bucurii“.

Cea dea doua, ridicându-şi şi ea mâna:

— Să simţi poezia faptelor omeneşti, grăì, în micimea lor zilnică; să te apropii de sufletele cele mai ofilite şi să le înţelegi; să te apleci asupra lor, pricepându-le armonia din fiecare mişcare sfioasă, din fiecare vorbă acoperită.

Cea de-a treia, luându-i vorba din gură:

— Să nu simţi însă numai farmecul lucrurilor mici, cuvântă ea, ci şi pe aceia a lucrurilor mari; să iubeşti basmele, să iubeşti povestirile eroice; să te adânceşti în trecut, gustând mărimea omerică a unor viteji ai neamului tău. Fiindu-ţi dragi codrul şi câmpul nesfârşit, să iubeşti şi pe voinicul, ce se arată în depărtare pe o movilă, cu flinta pe umăr. Sufletul tău să fie deschis şi bucuriilor îndrăsnelii şi celor ale avântului.

Zâna a patra îl binecuvântă la rândul ei:

— Darurile tovarăşelor mele iubite, nu ţi-ar

fi de nici-un folos, dacă nu le-aş adăoga şi darul meu: căci la ce bun să ai o simţire, dacă n'ai putea-o tălmăcì în cuvinte potrivite, în culori frumos îmbinate, sau în sunete armonioase? Iţi pun deci mâna pe frunte şi-ţi dau puterea de a împărtăşì şi altora ceiace vei simţì. Sufletul tău să nu fie o comoară tăinuită, ci deasupra lui să strălucească acea flacără violetă, ce vesteşte tuturor aurul ascuns dedesupt.

Mai rămăsese o zână bătrână, bătrână...

Ea zâmbì mai întâi, până ce zâmbetul i se pierdù în sbârciturile feţei, apoi grăì cu o luminiţă în ochii stinşi:

— Darul meu e şi mai mare decât cel al tovarăşei mele. Vei scrie, o copil fericit, dar vei scrie atât încât nu te vei mai putea oprì. Orice lucru îţi va cădeà sub privire, îl vei întipărì în slove negre; condeiul tău va zugrăvì copacul din faţă, vecinul din colţ, cânele ce trece pe uliţă, soarele ce apune, cântecul privighetoarei, ceardacul din curte, tot ce se spune în mahala, toţi beţivii ce sunt la cârciumă, toate pietrele de pe drum; cititorii tăi vor fi osteniţi, dar tu vei stăruì încă neostenit.. Nu vei cunoaşte oboseala, după cum

n'o cunoaşte nici firea, când aruncă pe lume atâtea forme noi. Te vei întrece cu dânsa şi vei scrie, vei scrie.. Acesta e darul meu.

Şi zânele dispărură pe lângă leagănul tău; iar tu, Sadovene, ai crescut copăcel şi te-ai făcut flăcău; ai început să te plimbi pe iaz cu ciobaca, prinzând peşte; te-ai dus la vânat pe ogoare şi în păduri; te-ai îmbătat de poezia naturii; imaginaţia ta tânără s'a lăsat fermecată de isprăvile haiducilor, aplecându-se şi asupra durerilor şi bucuriilor celor mici. Te-ai apucat apoi să scrii şi ai scos din simţirea ta caldă şi din ochiul tău colorat minunate descripţii după natură şi mişcătoare povestiri. Te-am admirat. Tu ai scris altele: le-am admirat şi pe acele. Fără să osteneşti, tu însă ai scris din nou altele, cu o iuţeală din ce în ce mărită, şi atunci mi-am zis:

O, zână răutăcioasă, de ce n'ai pus nici-o măsură în darul tău?

Şi tu, Sadovene, cel mai înzestrat povestitor al nostru, pentru ce asculţi îndemnul bătrânei? pentru ce scrii mereu despre orice şi fără alegere? pentru ce nu-ţi înfrânezi uşurinţa de scris? „Uşurinţa! Frumos dar, spuneà Chamfort, cu o singură restângere însă: să nu

te foloseşti niciodată de dânsa". Un scriitor trebue să uite că scrie uşor; tot talentul stă în a scrie cu greutate lucruri ce par uşoare. Inchipueşte-ţi deci că n'ai aripi la condei şi după fiecare pagină te opreşte asupra celor ce-ai scris; vino şi revină; taie şi adaogă; născoceşte-ţi singur greutăţi şi le învinge cu trudă. Vei vedea atunci cât vor câştiga povestirile tale în frumuseţă *statică,* în măsură, în simplitatea şi armonia liniilor.

Astfel aş fi voit să-i vorbesc lui Sadoveanu, dar, citind *Insemnările lui Neculai Manea,* m'am gândit că nu mai am dreptul. Romanul acesta, deşi scris cu o iuţeală vădită, e totuşi atât de puternic, atât de sguduitor, atât de comunicativ, încât, în loc de a blăstămà zâna bătrână, cu luminiţele în privire, se cade a-i fi recunoscători. A dat şi ea ce-a putut; şi dacă uneori darul ei e supărător, de cele mai multe ori e însă binefăcător.

Şi cine s'ar puteà plânge depildă împotriva Pomonei, când vărsându-şi cornul belşugului, ne aruncă şi fructe coapte şi fructe verzi?

* * *

Insemnările lui Neculai Manea ne zugrăvesc moartea morală a doi eroi deopotrivă de simpatici. Dinaintea lui Radianu ne oprim cu sguduire sufletească şi ne pătrundem de teme-rea mută, pe care-o simţim dinaintea puterilor oarbe, ce ne mână şi se joacă cu noi.

Privindu-l avem fiorul fatalităţii, căci el nu luptă, nici nu caută să înfrângă împrejurările, ce-l copleşesc ca valuri de mare, ci îşi pleacă fruntea obosită, aşteptând spulberarea cea din urmă. Din această resemnare izvorăşte un farmec duios; ne gândim la fuga vremii, şi la tainele ascunse în cutele ei; ne gândim la mâna nevăzută, ce toarce firele destinului.

Mila noastră pentru cel ce sufere e mărită şi de grija că am puteà să le suferim şi noi aceleaşi dureri; ca şi dânsul suntem în voia destinului, ce pluteşte deasupra noastră, aşteptând să ne loviască.

Acelaşi sentiment de frică trebue să-l fi simţit cei vechi dinaintea eroilor tragediilor lui Sofocle. Un Oedip nu-şi împleteşte singur viaţa, după o voinţă liberă; tot ceiace face el, e săvârşit dintr'o voinţă nevăzută, ce-l stăpâneşte şi-l îndreaptă spre ţinte hotărâte dinainte...

Agathos întrerupând:

— O Glykyon, strigă el, nu sunt de părerea ta. Fatalismul celor vechi ca şi determinismul ce însufleţeşte literatura naturalistă, inspirată mai ales de Taine, sunt întristătoare şi primejdioase pentru viaţă ca şi pentru artă. Pentru frumuseţea morală a faptelor noastre trebue să primim liberul arbitru: omul trebue să fie răspunzător de ceiace face, şi în loc de a suferì tirania lucrurilor, el trebue să le stăpânească şi să le mânuiască după voinţă.

Sarcina e mare, şi răspunderea grea; dar din mărimea răspunderii iese însemnătatea şi preţul libertăţii omului; el lucrează deci cu convingerea neatârnării şi primeşte pedeapsa cu resemnarea de a o fi meritat. El nu se mai simte ca o sărmană fiinţă, pe care împrejurările o sfarămă, şi care priveşte cu sfiiciune în toate părţile; ceiace face e făcut cu voinţă şi cu primirea tuturor urmărilor. E drept că un gânditor a zis că omul fuge de libertatea morală, de oarece i-e frică de răspunderi,—dar, mai întâiu, acest adevăr nu e obştesc şi apoi el ne îndemnă chiar la ridicarea omului. Trebue să-i arătăm frumuseţea libertăţii şi să-l facem să-i simtă nobleţea şi

cinstea. Un sistem filozofic ce-i ridică liberul arbitru, îl afundă în umilinţă şi în slugărnicie; cu o astfel de doctrină nu e cu putinţă nici o morală: răspunderea iese din voinţa omului şi cade în împrejurările din afară; pedeapsa e deci nedreaptă. Omul, fiind prefăcut într'un automat spiritual, faptele lui pot fi bune, fără ca să-i cadă meritul lor.

Căci dacă viţiul şi virtutea sunt nişte produse fireşti ca oţetul sau alcoolul, ele pot rămânea ceiace sunt, dar pierd orice însuşire morală. Frumuseţea unei fapte, măreţe izvorăşte din libertatea de a o săvârşì, sau de a n'o săvârşì. Dacă a fost o nevoe, o fatalitate ce au mijlocit-o, măreţia faptei se risipeşte, de oarece frumuseţea morală stă în liberul arbitru.

Glykyon se ridică atunci:

— Nu tăgăduesc că fatalismul şi determinismul nimicesc mult din poezia vieţii noastre; recunosc deasemenea că înălţimea morală a faptelor noastre este micşorată, dacă presupunem că omul nu e stăpân pe mişcările sale. Dar nu despre aceasta voiesc să vorbesc. Arta nu e ţinută să ne răsfrângă numai poezia vieţii, a avânturilor nobile, a sentimentelor

frumoase. In ea putem găsì şi alte preocupări, şi alte sensaţii; ea ne poate da şi alte fioruri. Figura lui Radianu ne insuflă de pildă *milă*, căci dinaintea cărui lucru putem simţì mai multă milă decât dinaintea unei dureri, pe care nimeni n'o poate uşurà? El sufere fără a puteà primì vreun ajutor; voinţa încordată a nimănui nu l-ar puteà alinà. Priveliştea unei astfel de suferinţe, e ceiace poate fi mai tragic. Poeţii Greci că şi scriitorii moderni sunt deci în drept de a ne-o zugrăvì, mişcându-ne până la lacrimi. Şi în jurul nostru sunt atâtea pilde de dureri nemeritate şi fatale, încât trebuie să recunoaştem, că zugrăvindu-le, poetul nu se îndepărtează de adevăr, ci ne dă dimpotrivă o învăţătură de înţelepciune.

Alături de Radianu e Manea. Acesta e şi el un învins al vieţii, asupra căruia se îndreaptă simpatia noastră, ca asupra tuturor celor învinşi. Greutăţi reale sau închipuite îl răpun, făcându-l să se abată din drumul larg ce merge spre culmi, şi mânându-i pasul pe cărările singuratice ale poalelor. Manea nu e singur în literatura noastră; printr'o trăsătură sau alta, el se apropie de *Dan* al lui Vlăhuţă, de *Trubadurul* lui Delavrancea şi chiar de

Sărmanul Dionisie al lui Eminescu. El e plebeianul care voieşte să facă ascensiunea socială, fără a fi pregătit, şi care simte de la cei dintâi paşi greutăţile ridicării. Firea lui nu e destul de robustă pentru a ieşi neştirbită de această trecere repede şi neaşteptată.

El sufere deci în fiinţa lui morală, văzându-se într'un loc nepotrivit, descoperit tuturor loviturilor. Dacă mai are încă limpezime în vedere şi bun simţ nu-i rămâne decât să se retragă, scoborându-se acolo, de unde plecase. Aşa face Manea, şi întoarcerea lui la obârşie, ne pare cu atât mai cuminte, cu cât fusese pus la încercări mai grele.

Romanul lui Sadoveanu ne zugrăveşte tocmai aceasta întoarcere, această sdrobire voită a tuturor năzuinţilor a tuturor nădejdilor de tinereţe, cu o rară putere şi siguranţă de mână. Il vedem pe Manea în orăşelul din fundul Moldovei, îngrozit mai întâi de necurăţenia uliţelor, de neînsemnătatea vieţii intelectuale, pe care o duc colegii lui, de îngustimea orizonului ce i se deschide dinaintea ochilor. Zilele trec apoi încetul cu încetul, tocindu-i simţirea şi smulgându-i iluziile, una câte una. Tot ce mai aveà furtunos în fiinţa lui se scutură

astfel ca un copac ce-şi scutură florile. Aspiraţiile pier; şi dacă nu putuse să se adapteze la o lume ce-i fusese superioră, el se adaptează cu lesniciune la o lume ce desigur îi erà inferioră. Decăderea morală îi fu mai uşoară decât ridicarea într'o atmosferă, pentru care nu aveà însuşiri înăscute, nicio respiraţie destul de puternică.

Luăm parte aşà dar în romanul lui Sadoveanu la această potolire a unui suflet, după furtuni mari, într'un port liniştit, cu apele scăzute, fără vânturi şi fără stânci. Simţul moral în curând i se stinge şi el: Manea îşi găseşte astfel fericirea într'o legătură nelegitimă. Indoielele i se risipesc, mulţumindu-se a cere dela viaţă numai ceiace îi poate da. Cu acest puţin, el e fericit. Iar romanul, deşi nu închide o povaţă morală, este totuşi minunata zugrăvire a acestei căderi şi a acestei mulţumiri îngrădite.

II

Cele din urmă foi din „Insemnările lui Neculai Manea“, sunt din toamna anului 1902. Patru ani după aceia, Manea murì pe neaşteptate. Intr'o zi de primăvară, când pasările abià începeau să se alunge printre copacii înmuguriţi, l-am scos afară din oraş, pe drumul, pe care mersesem de atâtea ori împreună, în destăinuiri duioase; în urma sicriului erau numai câţiva prieteni trişti, iar într'o trăsură doi ochi albaştri de femeie plângeau o fericire atât de mare, risipită la semnul unei mâini nevăzute... Intâmplarea o făcuse pe Maria Cumpănă să se întâlnească cu Manea; sufletele lor se apropiară, se înţeleseră şi se pătrunseră. O taină dulce îi învăluì apoi la o laltă. Din stingheri şi pustii ce erau mai înainte, ei se simţiră cuprinşi de o nespusă bucurie; viaţa lor căpătă o însemnătate şi un înţeles. Ochi în ochi şi mână în mână, ei merseră astfel spre necunoscut, aşteptând cu încredere hotărârile lui... A fost însă de ajuns un semn de sus, pentru ca o fericire clădită cu atâta trudă şi cu atâtea lacrimi să se spulbere. Din ea n'a mai rămas decât cei doi ochi ce plâng şi acum...

Manea, în viaţa lui amărâtă, avusese obiceiul de să-şi însemne întâmplările ce-l pridideau. Aceste însemnări au fost publicate de d. Sadoveanu, împlinindu-se şi de data

aceasta cuvântul evanghelic: „adevăr zic vouă că celor ce au, li se va mai da“.

Mie nu mi-a rămas, ca pioasă amintire de la prietenul meu, decât puţine pagini. Ele n'au o frumuseţe prea mare şi nici nu le-aş fi dat la lumină, dacă d. Sadoveanu n'ar fi publicat „Insemnările lui Neculai Manea“. Fiind scrise patru ani după aceste „însemnări“, ele fac oarecum o încheiere firească, arătând popasul cel din urmă, la care ajunsese cugetarea şi simţirea lui Manea. Câteva luni după aceia, iarba tânără a primăverii încolţia pe mormântul lui, vestind o nouă împrospătare a naturii, în timp ce sub lespedea de piatră, Manea îşi continuà poate însemnările...

* * *

„Stau lângă foc, în odaia abià luminată de lampa acoperită. Afară vântul şuieră, ca un călător ce-ar trece pe uliţă, cu nepăsare. Iarna se apropie cu şirul ei lung de suferinţe şi de lipsuri; crivăţul rece o vesteşte, bătând cu tărie în geamuri. De câteori cercevelele se cutremură, mă întorc şi privesc afară. Umbrele nopţii par a se alungà, prinzând forme tainice.

Nu sunt fricos, dar nu pot privì pe fereastră, fără un fior prelungit, în timpul nopţii, mai ales când vântul suflă. Totul se mişcă pe prispă; degete lungi şi subţiri bat în geam, chemându-mă. Şi atunci gândurile mă învăluesc, şi nu ştiu pentru ce ele se îndreaptă spre lucruri triste; mă gândesc la durerile trecutului, la prietini morţi. Umbrele lor mă împresoară...

In această seară de sfârşit de Octombrie, icoana bietului Radianu [1]) îmi stă nedeslipită dinaintea privirilor... Il văd la fereastră; îl simt... Poate că a părăsit ţinutul mormintelor, aducându-şi aminte de mine.

Prin multe am trecut în viaţa mea chinuită, mulţi oameni am văzut, multe nenorociri am străbătut, şi cu toate acestea nimic nu m'a mişcat mai mult decât Radianu. Nici odată n'am fost atât de sguduit înaintea altcuiva; în inima lui citiam nenorocirea ce poate lovì pe un om. Eram de faţă la distrugerea înceată dar sigură a unui suflet, căruia firea îi dăduse toate bunurile ei. Şi

[1]) Tot ce se povesteşte aici despre Radianu nu e decât cel mai curat adevăr. Am fost elevul şi apoi prietenul lui. Aceleaşi mărturisiri mi-a făcut şi mie, ca şi lui Manea. — E. L.

ceia ce-mi părea mai dureros şi mai tragic, e că Radianu îşi dădea seama de această nimicire. El o privià cu un ochiu liniştit şi poate chiar binevoitor, ai fi zis c'o dorià, c'o chemà. Nu mi-o spuneà nici odată, dar o ghiciam din clătinarea lui blândă din cap, plină de înţeles; „Ei, ştiu eu ce fac; nu te îngriji, aşà a fost să fie. Fiecare îşi urmează soarta".

Sufletul lui erà pustiit, patima ardeà totul, îi stângeà privirea deşteaptă, şi-i alungà ori ce idee din cap. Căci la ce bun i-ar fi fost ideile, când ele sosiau ca un stol negru de pasări, ce aduc cu ele iarna năprasnică? Nu-şi găsià locul; umblà hoinărind pe uliţe, fugind de oameni, acum de o parte, acum de cealaltă. Casa nu-l ademenià. Cum îi treceà pragul, nevasta îl aşteptà cu suliţele gurii ei. Radianu deschideà ochii lui mari, încurcà câteva cuvinte şi se lăsà apoi dovedit. Rămâneà astfel într'un colţ, cuminte. Valurile de mustrări îl acoperiau şi-l înecau.

Il văd ca acum într'o zi de vară, stând la masa unei cafenele.

Simţià arsuri în piept. La fiecare două vorbe, dădeà pe gât un pahar de apă, cu o

privire ce ziceà: „mă arde; grozav mă arde". Ochii îi erau înconjuraţi de două cercuri de foc, apoi se pierdeau sub picături de apă, ce jucau pe dedesupt. Cu vocea lui blândă şi tainică, el începù:

— Frate Manea, mult mai sufăr .. Când ai şti tu cât sufăr, frate Manea, te-ai mirà cum de mai trăesc, cum de n'am pus sfârşit la atâtea ticăloşii. Mă chinueşte, mă chinueşte în fiecare zi, în fiecare ceas, în fiecare clipă cât stau acasă. Şi ce gură! De ce a mai dat dumnezeu graiu femeilor!

Le-a dat de sigur spre pedeapsa păcatelor noastre, cele grele. Pentru mine, casa e un iad; tartorul mă aşteaptă spre a mă pune la munci silnice. Vezi tu mâinele astea, le vezi? Ştii ce fac? Nu e lucru cât de umil, pe care să nu-l fi făcut: ele mătură, ele deretecă, ele spală podelele. Da da, eu, Ion Radianu, eu frec podelele! Imi vine să strig tuturor: la ce brumă Ion Radianu a fost un om cuminte în timpul lui, a învăţat carte multă, multă, a ajuns la oarecare cinste, a încărunţit; la ce bun dacă Ion Radianu freacă acum podelele? Iar ea, ea, pe care am cules-o de pe uliţă, fiinţă fără căpătâiu, fără creştere, că-

reia i-am dat casă şi masă, stă trântită pe pat, într'un colţ, şi mă priveşte cu ochi crunţi; şi, dacă e nemulţumită, injuriile cad, cad ca o ploaie deasă. Ce zic: numai atât? Mi-e ruşine să-ţi spun: mă bate, frate Manea, mă bate, mă loveşte cu palmele şi cu pumnii peste obraz.... Sare apoi după uşă şi ia un biciu, un biciu făcut anume pentru mine, şi mă pocneşte... Mă sdrobeşte, frate Manea, cu neruşinare şi fără nici o ocolire. Seara târziu, când mă întorc uneori acasă, mă uit pe fereastră. O văd înăuntru stând la masă cu toate haimanalele. Cunoşti pe Runcu, fostul meu elev, e drăguţul ei; petrec nopţile împreună, în timp ce eu mă învârtesc în jurul casei, pe gerul cel mare al iernei, privesc pe geam şi aştept să plece. Intru apoi încetişor, ca să nu fac sgomot, aş vrea parcă să fiu un fum uşor, pe care nimeni să nu-l simtă. Ea însă mă primeşte ca pe un câine, strigându-mi: „ai venit în sfârşit, beţivule; prin câte cârciumi te-ai târât?“ Şi eu nu răspund nimic, înghit totul. Sunt bucuros să mă primiască în patul ei cald. Mă strâng lângă ea şi nn mă plâng: are un trup, frate Manea, şi un foc! Uit de toate, uit că mă înşeală,

uit de frig, şi dacă mă bate, de ce să nu mă bată. îmi zic, dacă sunt un ticălos?“.

Eu mă uitam la dânsul şi îmi spuneam că e pierdut. Nu mai aveà niciun pic de voinţă într'însul. Suferia totul, deşi îşi dădeà seama de totul. Nu mai puteà să se răsvrătească; avea acel groasnic simţimânt că ceiace se întâmplă trebuià să se întâmple şi că nimic n'ar fi fost în stare să i să pună în cale. Atunci la ce bun să lupte? Se lăsà deci luat de valuri şi izbit de toate malurile.

Şi acest fatalism, pe care i-l simţiam în suflet, mă pătrundeà de o durere cu atât mai mare, cu cât îl vedeam îndreptăţit şi fără leac. Sărmane frunze ce suntem, cum să luptăm cu vântul, care suflă şi ne troieneşte în toate şanţurile?.

Nu ne pătrundem niciodată de o milă amestecată cu mai multă de groază decât dinaintea unei suferinţi, ce ne-ar puteà lovì şi pe noi dintru moment în altul, fiind fără nicio apărare. Căci pentruce ar fi fost izbit de soartă numai Radianu, şi nu şi un altul, sau *eu?* Gândul acesta mă cutremurà. In Radianu compătimiam deci ceiace mi s'ar fi putut întâmplà şi mie; îmi erà milă astfel de mine însumi.

Intr'un timp, urma lui Radianu se ştersese; nu-l mai văzusem o săptămână. Erà seara. Auzii o bătaie în uşă, şi curând după aceia întră el. Avea privirea pierdută; pe faţa lui se citià o mare suferinţă:

— Frate Manea, începù el, nu ne-am văzut de mult. Vei fi crezut poate că am murit pe lângă vreun gard. Nu, trăiesc, dar prin grele încercări am mai trecut. A voit să mă otrăvească! Mă întrebi, cine? **Ea.** Ascultă. Se purtà mai bine cu mine şi aveà o mlădiere dulce în glas. „Ionică, îmi zise, voieşti să-ţi fac o cafea"—„Bucuros", răspunsei. Şi mi-o făcù; când o isprăvì, băgaiu de seamă, că aveà o sticluţă în mână. O pândii: turnă câteva picături în ceaşcă. Un gând îmi trecù prin creştet. „Lenuţo, zisei eu blând, bea tu mai întâi"! Ea se îngălbenì, apoi se încruntă: „Ce-i, beţivule, n'ai încredere în mine?" şi voì să răstoarne sticluţa. Bănuiala se făcù siguranţă. O undă de lumină îmi trecù parcă pe dinaintea ochilor: voià să mă otrăvească! Din adâncul trupului meu se ridicà cea din urmă rămăşiţă de îndrăsneală. Nu voiam să mor ca un câine. Pusei măna pe sticluţă şi zvâcnii apoi pe uşă. O luai cu pasul

repede spre uliţă. Aveam planul făcut: să mă plâng procurorului. Trebuiam să scap odată de atâta urgie! Ea mă urmărì, strigându-mi: „Ionică, unde te duci cu capul gol?" O privii hotărât: „S'a sfârşit acum cu tine", zisei, „ai să înfunzi puşcăria". Ea îngălbenì şi apucându-mă de mână, cu blândeţe: „Ia-ţi cel puţin pălăria"! In adevăr, trebuià să-mi iau pălăria. Mă întorsei. In casă îmi căzù în braţe, mă apucâ de grumaz şi mă sărută. Ce s'a mai întâmplat, nu mă mai întrebà. Sunt un ticălos; o ştiu. Am uitat de otravă şi de toate. M'am trezit în culcuşul ei cald, şi am stat acolo, nu ştiu cât; trei zile? patru zile? nu-mi aduc aminte... Acum sunt din nou pe drumuri, ea e cu Runcu, petrece... I-am văzut pe fereastră, dar n'am îndrăsnit să întru. O, frate Manea, cât sufer! Femeia asta e începutul tuturor suferinţelor mele."

Patima lui Radianu crescù... Ajunsese cu totul tăcut şi pierdut ca într'o cugetare adâncă, ceiace arată adesea lipsa oricărei cugetări. Fugià de oameni; fugià chiar şi de mine. Şcoala mergea rău; copiii se plângiau; părinţii începură să se plângă şi dânşii. In curând auzirăm că Radianu erà dat în judecata ministerului.

In acel timp, eram în Bucureşti. După amiază, la ora două, trebuià să i se jùdece procesul. Mă întâlnii cu dânsul, într'un restaurant. Erà doborât şi trist; ai fi zis că merge la o înmormântare:

„Frate Manea, — începù el, bând un păhărel de coniac, — frate Manea, la grea cumpănă sunt acum... In curând se va hotărî cu mine; dacă mă dau afară din slujbă, nu-mi rămâne decât să mor de foame, ca un câine, ca un câine... Ce pot face, altceva? Dar nu vreau; o să le spun că nu-i adevărat. Că beau, ce e treaba lor? Datoria mi-o fac: atât ajunge".

Părea că se îmbărbătează; scuturà din cap şi apoi, spre a prinde puteri, mai dădea pe gât un păhărel de coniac. Băù astfel vreo zece. Când ieşì afară, se clătinà pe picioare... Am aflat apoi mai târziu ceiace se petrecuse la minister. N-a mai fost nevoe de martori. Radianu nu putù scoate o vorbă, fiind cu desăvârşire beat. In acea zi şi fu înlăturat din învăţământ.

Incepură atunci câteva săptămâni de cumplită nenorocire. Il vedem din când în când; erà într'o stare de plâns; nu mai aveà nici

vestă, nici cravată; privirea i se stinsese, numai obrajii îi erau roşii, roşii. Se uità blând la mine, apoi plecà capul, ca şi cum ar fi aşteptat un cuţit nevăzut, să-i tae grumazul; voià să se sfârşească odată atâtea necazuri. Ii dădeam ce puteam. „Eşti un om de treabă, îmi zicea dânsul. Mă ajuţi, deşi mă cunoşti de puţin timp. Crede-mă însă, că am fost azi la un prieten de şcoală. E avocat mare şi câştigă mii şi mii. M'a dat afară".

Ochii i se umpleau de lăcrămi; plângeà ca un copil. Apoi îşi ridică din nou capul cu hotărâre: „Dar aşà a fost să fie. M'a urgisit soarta, şi n-am ce face. O să mor curând, frate Maneo".

Plecă apoi pe drumurile largi ale Bucureştilor; adăpost n'avea; cei din urmă bani i se sleiseră; toţi îl ocoliau Câteva zile după aceia fù găsit mort, pe o bancă din grădina Icoanei.

Astfel se sfârşiră suferinţele bietului Radianu [1]).

*

[1]) Versiunea aceasta a morţii lui Radianu e deosebită de cea din „Insemnările lui Nicolae Manea" ale D-lui Sadoveanu. Ea e însă cea adevărată, deşi e mult mai puţin poetică. E. L.

Şi în această seară de sfârşit de Octombrie, privind pe geam, sau în limbile rumene ale focului, icoana tragică a prietenului meu îmi răsare limpede. Il văd, îi văd ochii lui stinşi; îi văd figura îmbujorată de om resemnat. Această resemnare atât de dureroasă îmi rupe inima şi acum... S'a ridicat dintre ţărani, a luptat, a învăţat şi a ajuns la o stare oarecare. Care i-a fost însă cununa atâtor străduinţe? O femee rea şi o patimă cotropitoare. Nenorocirile s'au deslănţuit apoi asupra lui; el le-a primit pe toate, cu capul plecat, fără să lupte în potriva lor, ci cu acel fatalism al ţăranului român, atât de mişcător: dacă aşa a fost să fie!

Şi gândurile lunecând dela dânsul, se îndreaptă asupra mea. Mă gândesc la trecutul meu. Mă văd băiat mic, când păşteam oile pe câmp; mă văd deodată la şcoală. Lanţul greutăţilor se distramă apoi. Şi, cugetând mai bine la cele ce am avut de îndurat, cred că n'aş mai începe încă odată viaţa, dacă mi-ar fi cu putinţă s'o încep... Nu, nu, aş dorì mai bine să rămân la oi, adăpostindu-mă într'o casă acoperită cu stuh. Nu zic că nu sunt mulţumit acum, dar cât a trebuit să

sufăr!... Cât a trebuit să sufăr până să ajung la această linişte!

Ah! şi ce bine îmi pare c'am părăsit Bucureştii! Ce puteam să fac acolo? Să lupt, să lovesc din coate pentru a izbutì să fiu cineva? Să scriu, să vorbesc, să colind prin saloane? La ce bun toate aceste zădărnicii? Nu pun niciun preţ pe dânsele. Numai fericirea e de preţuit, iar fericirea nu izvorăşte decât din mulţumirea de sine. Simt însă, că acolo n'aş fi fost niciodată mulţumit. Ce aş fi căutat eu, plebeianul, în saloane, în legăturile lumii subţiri şi delicate? Părinţii, bunicii şi străbunicii mei au mânat boii la coarnele plugului; mâna lor neagră şi groasă n'a ştiut să facă decât gestul august al sămănătorului, şi acum să viu eu cu aceiaşi mână să conduc cotilionul?

Nu sunt făcut pentru lupta năpraznică a celor ce vor să ajungă; în vinele mele port încă sângele greoiu al strămoşilor mei, blajini şi supuşi. Când ei au plecat capul sute de ani, cum aş puteà să-l ridic eu acum semeţ şi să privesc răspicat în ochii fiecăruia? Când ei au înturnat în mâini căciula ţărănească dinaintea boierului, veacuri dearândul, cum

aş puteà să mă simţ la locul meu, stând la braţul lui? Nu-mi lipsesc însuşiri desigur; mintea mea a pătruns multe lucruri şi le-a păstrat, dar rusticitatea strămoşilor mei se dă pe faţă într'o mişcare a trupului, într'un cuvânt, în umilinţa instinctivă, cu care ridic pălăria dinaintea ciocoiului, ce şi-a trudit capul mai puţin decât mine, — şi cu toate aceste! Ah, cu toate aceste în el se vede rasa stăpânitorilor. Nu mă plâng. Firea nu face sărituri prea mari; ea îşi are şartul ei cuminte, dinaintea căruia mă închin. Dacă aş fi luptat din răsputeri, aş fi putut ajunge şi eu ceva; aş fi părut un om fericit în ochii trecătorilor. Dar eu ştiu bine că n'aş fi fost, pentrucă aş fi avut simţimântul omului, care nu e la locul lui. Nemulţumirea m'ar fi ros; deosebirea dintre ceiace sunt şi ceiace aş fi trebuit să fiu mi-ar fi stat mereu dinaintea ochilor ca o vedenie...

Aşa, iată-mă în acest orăşel, uitat de lume!.. Cât de bine mă simt! Firea paşnică, pe care mi-a dat-o sângele atâtor vrednici strămoşi, nu e tulburată de zadarnice dorinţe de luptă şi de mărire. Tot ce-mi trebue am; îmi fac datoria mea zilnică cu mulţumire sufletească;

sarcina nu trece peste puterile mele, dimpotrivă simt că sunt deasupra ei... Prietenii sgomotoase şi nepotrivite n-am; în mica mea lume în care mă învârt, toţi mă primesc cu încredere şi cu iubire.

Şi după atâtea furtuni prin care am trecut, ce fericire mă pătrunde, ştiind că am căsuţa mea liniştită, într'o uliţă largă! In adàpostul ei cald între flori şi cărţi, îmi închid cugetarea mea paşnică: îmi ascult bătaia înceată a inimii. In jur, e rânduiala cea mai desăvârşită. O mână mică şi iubită, aşează fiecare lucru la locul lui; în odaie se vede un suflet de femeie, în glastrele de flori, în horbota mesei, în cărţile înşirate frumos. Şi ce miros plăcut!

Binecuvântată fii, fiinţă dulce, tu, care ţi-ai plecat gingăşia privirii tale asupra mea; tu, care m-ai învăluit în armonia îngerească a iubirii tale...

Nişte paşi mărunţi se aud; sunt ai ei: iat-o!“

E. LOVINESCU

Eu. — O Glykyon, tu, al cărui graiu e mai dulce ca mierea de Hymet şi voi, Picrophonios şi Agathon, minţi luminate şi suflete cinstite, — iertaţi-mă că vă tulbur. In aceste clipe de apus de soare, voi lăsaţi să cadă vorbe cuminţi, cu sgomotul potolit al boabelor de metanii, în timp ce farmecul naturii vă înconjoară şi vă îmbată. Inţelepciunea voastră se îndulceşte, ajungând mai iertătoare pentru micele noastre slăbiciuni, pentrucă natura are o înrâurire asupra sufletului omenesc. In mijlocul copacilor înfloriţi, al dealurilor verzi şi sub cernerea piezişă a razelor soarelui, ce apune, ne simţim mai îngăduitori. Şi nu tăgăduiesc că, înfăţişându-mă dinaintea voastră, m'am gândit şi la aceasta.

Nu vă cer însă numai bunăvoinţă. Pasul meu e călăuzit de o dorinţă mai mare: în

voi nu caut numai nişte judecători blânzi, ci şi nişte judecători drepţi. Toată nădejdea mea o pun în cumpănirea minţii voastre. Părerea pe care v'o cer, trebue să rămână ceiace e, ca în totdeauna; într'însa am o încredere desăvârşită şi dinaintea ei mă închin.

In neînsemnata mea activitate literară, am judecat şi eu de multeori pe scriitori, cu oarecare asprime. Uneori am fost nedrept; mărturisesc însă că sufletul mi-a fost în totdeauna departe de orice pornire şi duşmănie acoperită. De curăţenia sufletului vostru nu mă îndoiesc; dar vă cer ceva mai multă îngăduinţă, decât am avut-o pentru alţii. Căci aşà suntem cu toţii: voim să ni se dea mai mult decât dăm.

Lăsaţi deci o clipă înaltele discuţii asupra frumosului veşnic şi îndreptaţi-vă privirea asupra micilor mele lucrări. Asupra lor vă cer părerea. Sunt un călător ce a înaintat pe un drum. Am mers cu încrederea, pe care ţi-o dă tinereţea şi nişte picioare sănătoase. Dar acum mă opresc. Sunt pe drumul bun? Nu m'am rătăcit oare? Şi fiindcă nici un drumeţ nu mi-o poate spune, mă îndrept spre voi. Voi amestecaţi laolaltă înţelepciunea

şi blândeţea: blândeţea mă ispiteşte, iar înţelepciunea îmi impune. Dinaintea lor mă desbrac de orice încredere de sine, şi iau ca martori ai supunerii mele această natură, împodobită în odăjdiile primăverii şi soarele veşnic.

Sfatul vostru va fi sfânt pentru mine: ori cum ar fi, îl voiu socotì drept şi-l voiu urmà cu neclintire. De mă veţi îndemnà să ard tot ce am scris până acum, o voiu face. In tocmai ca Dante voiu începe o viaţă nouă. In scrisul meu viitor, mă voiu călăuzì după cuvântul vostru; din drumul lui nu voi ieşì niciodată.

Picrophonios. — Tinere drumeţ, încrederea ce ne arăţi ne măguleşte, căci oricât de înţelepţi am fi, nu dispreţuim să ni se amintiască. Cu vorbele tale dulci, ne-ai câştigat bunăvoinţa. In loc, aşa dar, de a ocolì adevărul, ţi-l vom desvălì dintr'odată, nădăjduind că vei trage tot folosul, pe care îl poate trage un om atât de hotărât să ne urmeze. Supunerea ta e o cunună, ce-ţi împleteşti singur şi căreia îi aducem toată aprobarea noastră. Acum, după această laudă, vei fi mai pregătit să ne asculţi şi sfaturile.

Ai scris *mult*, — ceiace nu e rău, dar ai

scris şi *multe* — ceiace e desigur un mare rău. Dacă ai fi cunoscut mai bine sufletul omenesc, n'ai fi făcut greşala să scrii teatru, nuvele şi critică, — lăsând la oparte ceiace n'are nici o atingere cu literatura. Cine vreà să umble pe mai multe drumuri, nu merge nici pe unul. Cea dintâi înţelepciunea pentru un scriitor, este de a se îngrădì cât mai mult. Altminteri munca lui se risipeşte fără a fi ţintuit luarea aminte a cuivà. Opinia publică e ca o stâncă de granit, peste care cade o picătură de apă, mereu reînnoită. Pentru ca stânca să fie străbătută, picătura trebue să cază în acelaş loc, altfel n'are nici-o putere. Dacă ai fi citit îndelung bunii noştri clasici, ai fi ştiut-o din Aristotel; dar şi o privire în jurul tău te-ar fi pus pe drumul acestui adevăr. Mintea noastră năzuieşte spre simplificare şi spre concretizare; ochiul trebue să se opriască pe ceva stătător. Ceiace fuge îi scapă. Cea dintâi grijă a unui scriitor, aşà dar, e de a aveà o formă hotărâtă şi neschimbată. Când scrie însă acum o nuvelă, acum un articol de critică, el e ca un nour ce înfăţişază acum o luptă de urieşi şi acum se risipeşte într'o scamă alburie, pe care privirea

n'o poate prinde. Tot ce-ai făcut până acum rămâne deci numai ca o încercare. Şi o mărturie a celor ce-ţi spun, e că n'ai pătruns încă în public. N'ai o formă; n'ai un trup; ai uitat că avem cu toţi o tainică pornire spre fetişism. Ne place să vedem ceiace adorăm; pentru aceia dăm chiar lucrurile abstracte un corp. Grecii întrupau puterile naturii în zeităţi. Ei nu adorau vântul, ci adorau pe Eol; ei nu se închinau soarelui, ci lui Apollo. Inţelesul primitiv al acestor zei s'a pierdut de timpuriu şi antropomorfismul a înlocuit repede adoraţia liberă a puterilor abstracte, luate ca atare.

Tânărul meu prieten, ia aşà dar o formă. Fă-te critic, archeolog sau dramaturg, – dar fii cevà hotărât. Fiind *cevà*, vei puteà fi şi *cinevà*. Căci numai lovind în public în acelaş loc, vei izbutì să ajungi „criticul“ sau „archeologul“. Şi, când vei ajunge să câştigi un calificativ oarecare, vei vedeà ce îngrădiri ţi se impun, şi vei înţelege că trebue să te arăţi publicului, aşà cum a apucat să te cunoască. Dacă te-ai arătà altminteri, buna lui voinţă s'ar risipì; publicul nu te-ar mai recunoaşte. Orice situaţie are îndatoririle ei.

Sarcey de pildă se făcuse cunoscut ca critic, pe când purtà o barbă neîngrijită. La bătrâneţe ar fi voit s'o radă şi numai sfatul prietenilor l-a împiedecat dela un plan atât de nelegiuit. Toată lumea cunoşteà un Sarcey hirsut. Dacă s'ar fi ras, renumele lui de critic ar fi fost poate ştirbit. Nu voiesc, de sigur, să spun că pentru a ajunge celebru e nevoie să-ţi laşi barbă; dar pentru a fi recunoscut ca critic nu trebue să scrii nuvele, iar dacă voieşti să treci drept nuvelist, nu trebue să scrii articole de critică.

Glykyon. — Ai scris mai multe nuvele şi o dramă, pe care le-am văzut şi le-am răsfoit, într'o clipă de odihnă, fără a le fi citit totuşi. Imi închipui însă că sunt frumoase şi din parte-mi le doresc tot binele. Cum însă nu mă ocup cu literatura propriu zisă, Agathon îşi va da părerea asupra lor şi nu mă îndoiesc că-ţi va fi prielnică. Imi pare rău că nu pot spune acelaş lucru şi despre critică. In această ramură de activitate literară mă pricep mai mult, şi e o durere, dar şi o datorie pentru mine, să-ţi mărturisesc că ieşti lipsit de însuşirea cea mai temeinică ce se cuvine unui critic: nu eşti un spirit afirmativ.

Pentru a fi un critic ascultat şi cu greutate trebue să ai păreri hotărâte. Un critic ce se îndoieşte e vrednic de plâns, de oarece el nu trebue să cunoască îndoiala. Dacă o cunoaşte, pierde încrederea cititorilor şi atunci poate scrie nuvele frumoase, dar nu mai e critic. Un critic nu trebue să şovăiască niciodată. El nu e silit să aibă o părere despre lucrurile de care vorbeşte, dar trebue să pară a o aveà. Şi cu cât e mai nesigur, cu atât e de datoria lui să fie mai hotărât şi mai categoric, pentru a puteà convinge mai uşor pe cititori. Tu însă ai luat o cale greşită: chiar când ai o opinie, îţi dai toată silinţa să pari că n'o ai. Acest fel de a scrie, fiind tăgăduirea criticii, e de datoria ta să te gândeşti mai adânc la cuvintele lui Goethe:

„Dacă ascult părerea altuia, voesc ca ea să fie înfăţişată sub o formă sigură, căci altminteri am şi eu destule păreri îndoelnice".

Gândeşte-te de asemeni şi la natura sufletului omenesc.

Cititorul obişnuit nu e Faust, ci un Wagner. Intocmai ca dânsul, el voeşte să aibă o ideie limpede în urma unei citiri; când nu poate însemnà cevà „negru pe alb" e nemulţumit.

Cerinţele lui sunt totuşi foarte cumpătate. In locul unei idei, s'ar mulţumì şi cu un cuvânt. Critica ta, însă, nedându-i această hrană sufletească, nu-l poate îndestulà. Caietul lui Famulus rămâne neatins; pe nici o foaie nu e vreo însemnare.

Iată deci pentruce te îndemn să părăseşti critica: însuşirea cea mai temeinică îţi lipseşte. Nu mă îndoesc totuşi că, cu luminile minţii tale, vei izbutì în... nuvelă, şi vei ajunge un scriitor sărbătorit ca de pildă d. Pop.

Agathon. — Nu sunt de aceeaşi părere cu tine, o Glykyon. Trebue să mărturisesc însă, dela început, că în critică nu mă pricep. (Indreptându-se către mine). Nu ţi-am citit articolele, deşi am cea mai bună ideie pentru dânsele. Sunt sigur chiar că vei ajunge un critic temut. Fără să te măgulesc, eu te-am preţuit în totdeauna ca atare. E foarte firesc să preţuim ceiace nu cunoaştem. Iată pentruce, văzându-te că treci dela critică la nuvele, cu durere m'am gândit la Arabul lui Daudet. De oricâteori îl zăreşti la marginea îndepărtată a pustiului, călare pe cămila lui şi învăluit în burnuzul alb ce fâlfâie, ţi se pare o fiinţă minunată şi supraomenească. Din nenorocire însă are neprevo-

derea să se scoboare şi să se apropie. Vezi deodată cu mirare un omuleţ slab, palid şi înfăşurat într'o pânză murdară. El nu mai seamănă cu Arabul de pe cămilă, tot aşà precum, scoborându-te la nuvele, tu nu mai sameni cu ceiace erai în critică, sau cu ceiace mi se părea mie că eşti; deosebirea n'are nici o însemnătate... Căci nu mă feresc să-ţi spun că în nuvelistică ai luat o îndrumare cu totul greşită, împotriva căruia doresc să-ţi câştig luarea aminte.

Nuvelele tale se învârtesc în jurul unor subiecte, departe de noi, şi străine de sufletele noastre şi de cerinţele timpului, în care trăim. Nu ştiu dacă întâmplarea a făcut-o, sau o voinţă ascunsă, dar hotărâtă, de a te deosebì de ceilalţi scriitori. Oricum, însă, această deosebire nu poate fi decât spre pierderea ta; ceiace ai scris e ca o notă stingheră într'o simfonie desăvârşită în felul ei. Literatura noastră fiind un cântec din fluer, pentruce te-ai pus să cânţi din mandolină? O tinere, de trei ori nenorocit, n'ai înţeles rostul vremei! Nu e momentul serenadelor italiene, nu e momentul orizonturilor îndepărtate, ci e clipa prielnică cântecului de bucium, din jurul târlei.

Ascultă-l: cât de frumos sună! Inchină-te dinaintea lui; pătrunde-te de dulceaţa lui şi încearcă să-l întovărăşeşti şi tu. Lasă Florenţa cu cerul ei senin şi cu serenadele, ce rătăcesc pe Arno, întră în codru, aţinteşte-ţi urechea la sgomotele lui, apoi ia o frunză de stejar, pune-o în gură şi cântă, cântă... Cântecul tău va fi înţeles şi iubit. Aprobarea şi iubirea vor înflorì pe buzele tuturor. Intovărăşeşte-te pe urmă cu locuitorii tăinuiţi ai codrului. Cercetează întâmplările vieţii lor furtunoase şi povesteşte-le: neamul vostru are nevoe de o literatură haiducească... Dacă ţi-i frică de haiduci, scoboară în poala munţilor, lasă-te în valea apelor, străbate ogoarele, cântă „glia“, cântă munca câmpului, arată nevoile ţăranului robit, întră în cârciumă, dute la horă, joacă cu fetele în cămaşă cu fluturi: neamul nostru are nevoie de o literatură ţărănească. El n'are însă nevoie de serenada ta, el n'are nevoie de cercetarea stărilor tale sufleteşti, de primblările tale prin bisericele gotice şi de ironia ne la locul ei. Fă-te haiduc sau ţăran: *tertium non datur*.

(Un moment de tăcere)

EU (cu demnitate). — Cuvintele voastre sunt

înţelepte. E cu putinţă chiar să fie şi drepte, deşì nu sunt sigur. Oricum, însă, nu mă veţi abate din drumul meu. Voi face ceiace am făcut şi până acum: critică pentru nuvelişti, ce n'o citesc, şi nuvele pentru critici.

PICROPHONIOS. — Tinere îndrăzneţ, dacă erai hotărât să rămâi în făgaşul tău pentruce ne-ai tulburat liniştea, cerându-ne un sfat, pe care nu-l urmezi?

EU. — Imi pare rău, o Picrophonios, că filosofia ta n'a ajus la încheierea, că un sfat nu e bun decât dacă întră în vederile şi în putinţa celui ce-l cere. Când nu răspunde însă unui îndemn dinnăntru, el cade alături. Orice sfat, aşà dar, e sau în felul vederilor noastre, şi atunci nu adaugă nimic nou, sau e împotriva lor, şi atunci e de prisos. Fiecare dintre noi îşi poartă destinul lui, şi în zadar vei spune melcului că-l prind mai bine aripele fluturului, — el va stăruì să-şi poarte casa. A cere un „sfat“, este, sub o formă ascunsă, a cere o aprobare. Voi nu m'aţi aprobat. N'am deci ce face cu sfatul vostru.

EM. GÂRLEANU

Cu prilejul volumului: CEA D'INTÂI DURERE

Scriind acum doi ani despre întâiul volum al d-lui Gârleanu, încheiam astfel: „Uşurinţa şi alergarea în povestire din unele bucăţi, ne fac să nădăjduim dela d. Gârleanu, lucruri mai bune, cel puţin în partea tecnică a prozei...“ Prevestirea mea de atunci s'a îndeplinit. Cu altă mulţumire sufletească am citit al doilea volum şi altfel pot să vorbesc despre dânsul, acum.

Ceiace am scris odinioară despre d. Gârleanu nu mă leagă însă de loc. Părerea mea îndoelnică o socotiam îndreptăţită pentru întâile sale încercări nuvelistice; dela această părere nu m'am îndepărtat. Dar de atunci încă întrezăriam putinţa unei desăvârşiri. D. Gârleanu era dintre acei scriitori care îţi dădeau această nădejde. Acum a îndeplinit-o.

Un critic nu poate cere niciodată mai mult decât atât.

Iată pentru ce nu mă simt strimtorat, vorbind despre d. Gârleanu. Critica e ca lăncea lui Achile: cu o parte ea rănește, iar cu cealaltă vindecă. Și nu poate fi mulțumire sufletească mai mare decât de a închide o rană, pe care ai făcut-o. Puterile îți cresc; iar ceiace-ți erà numai o datorie de meserie se preface într'o datorie de conștiință.

Aceasta nu înseamnă totuși că trebue să depășești măsura cugetării drepte și a cuvintelor potrivite. Din făgașul măsurii și al bunului simț nimic nu e îndreptățit să ne smulgă.

Așà dar, dacă întorc celălalt capăt al lăncii, o fac în măsura, pe care o cred de cuviință, căci totdeauna am obiceiul de a plecà dintr'o convingere, și nu dintr'un sentiment frumos dar zadarnic de „reparație". Când aceasta e, simt numai o plăcere mai mare, dar nici o plăcere nu poate fi atât dă întemeiată pentru a-ți îngădui să sari peste marginile adevărului, pe care îl cuprinzi cu conștiința ta. Conștiința e singurul lucru pe care putem pune un temei. Când depășim marginile ei, ispitiți de ademeniri din afară, pierdem orce siguranță

în judecată. Lumea se preface într'o vale plină de umbre, ce te leagă la ochi, te iau de mână și te duc pe drumuri nesigure și primejdioase.

* * *

Volumul d-lui Gârleanu, pentru a-l definì, e un volum de schițe. Fac o deosebire între schiță și nuvelă nu numai după mărime, ci și prin cuprins. In chip general o nuvelă dă o succesiune de momente din viața cuiva, ce pot zugrăvì un caracter, sau închegà o icoană. Subiectul unei adevărate nuvele are o întindere în timp; el e țesut dintr'o serie de împrejurări, care aruncă o lumină cuprinzătoare asupra sufletelor. O însușire deci a nuvelei e de a fi oarecum și genetică. Ea nu prinde un singur moment spre a-l statornicì din sborul lui, ci din potrivă se silește a înnădì un șir de astfel de momente.

Personalitatea unui om nu se vădește printr'o singură manifestare sau întâmplare. Trebue să se arunce scăpărări cât mai numeroase, spre a se puteà luminà adâncurile din această peșteră, care e sufletul omenesc.

Apoi spre a înţelege o faptă dintr'o singură clipă trebue s'o privim în cauzalitatea ei. Ea nu e decât veriga cea din urmă a unui singur lanţ pe care trebue să-l pricepem mai întâi. De acì şi natura genetică a nuvelei.

Înţeleasă astfel, nuvela nu e decât un roman micşorat, cu un câmp de descriere mult mai restrâns, care nu împiedică totuşi o oarecare adâncime de analiză. In acest chip sunt de pildă multe dintre nuvelele d-lui Sadoveanu sau Brătescu-Voineşti.

Volumul cel nou al d-lui Gârleanu nu cuprinde astfel de nuvele. Genul d-sale e acel al schiţei, care se mărgineşte de a luà crâmpee din viaţă, sau simple întâmplări spre a le povestì, fără o îmbrăţişare mai largă. O spun aceasta nu pentru a micşorà talentul d-lui Gârleanu, ci pentru a-l definì. Toate genurile sunt bune. Desăvârşirea se poate înfăptuì oriunde. Nu i se pot impune artistului anumite forme, pentru care el s'ar simţì poate străin. Trebue să-l lăsăm să se îndrepte încotro simte o pornire sufletească şi o destoinicie mai mare.

Însă d. Gârleanu a arătat încă din întâiul volum priceperea de a prinde câte un moment răsleţ, care ce-i drept aruncà o lumină îndestulătoare asupra caracterelor, ca de pildă în *„Suflet de femee"*, sau de a povestì o întâmplare oarecare fără o intenţie deosebită de psihologie. Acest fel de a povestì formează nuvela anecdotică, atât de înfloritoare în literatura franceză. Mérimée şi Maupassant, cei mai clasici dintre scriitorii moderni, şi-au scris multe dintre nuvelele lor în acest gen. Prin urmare, d. Gârleanu are dinaintea sa modele de cea mai înaltă valoare literară, care nu sunt micşorate întru nimic, prin cuprinsul lor puţin cam fragmentar, şi de un interes fugar. Indemânarea povestitorului şi frumuseţea stilului acoper puţinătatea subiectului.

De această natură anecdotică sunt de pildă: *Ochiul lui Turculeţ* sau *Innecatul; Flămând* sau *Vierul.*

Povestitorul intră deodată în subiect, fără nici o altă pregătire. Intocmai ca Decius, el se aruncă înarmat în prăpastie. De cele mai multe ori povestirea e făcută oral, cu sobrietatea cuvenită în vorbire, şi cu orânduiala unui bătrân sfătos, care ştie să-şi păstreze efectul până la sfârşit. El isbucneşte cu cea din urmă vorbă. Luaţi povestirile de acest

fel ale d-lui Gârleanu: toate se sfârşesc printr'un cuvânt, ce aruncă o lumină nouă asupra întregului cuprins. D. Gârleanu are îndemânarea de a gradà efectul şi de a găsì la urmă cuvântul ce culminează; dar tocmai în aceasta stă arta de a povestì.

În *Ochiul lui Turculeţ,* de pildă, povestirea părea sfârşită cu acest singur fapt: un ţăran ce-şi pune un ochiu de sticlă, spre a se puteà însurà cu o fată din sat. Dar iată că mama lui vine la doctor, zicându-i:

— „Barem nu lăsaşi, coane Iorgule, să-şi tragă băiatul sorţii. Acù o să ni-l ia la oaste şi ce mă fac eu!“

Prin aceste cuvinte, povestirea ia o nouă înfăţişare, întru câtva neaşteptată în comicul ei. D. Gârleanu ştie mai totdeauna să isprăvească nuvelele sale anecdotice prin astfel de trăsături energice. Progresul făcut dela întâiul volum la al doilea, în această privinţă, e mare: povestirile nu mai sunt difluente.

Cu toate aceste, nici acum interesul anecdotic al acestor povestiri nu e prea mare. D. Gârleanu nu e un scriitor de imaginaţie, care să combine întâmplări noi şi sguduitoare. Nu e alt scriitor la care intriga să aibă o mai

mică însemnătate ca la d. Gârleanu. Pentru aceia chiar povestìrile sale sunt prea filigrane. Ele au o simplicitate de linii cu desăvârşire clasică. Muza d-lui Gârleanu e dintre cele ce se hrănesc cu un pahar de apă, dintr'un izvor rece, cu două smochine şi cu un pumn de masline culese într'o dumbravă închinată lui Pallas... In întâiul volum d. Gârleanu voià să ne facă să ne interesăm de o bătrână ce împuşcà ciorele din copacul din faţa casei; nici în acest volum, din urmă, unele dintre anecdotele d-lui Gârleanu n-au o noutate sau însemnătate mai mare.

Ceiace le deosebeşte însă e arta cu care sunt povestite. Aceasta a făcut un progres simţitor. Şi dacă odinioară nu ne interesam de împuşcătoarea de ciori, acum însă prindem interes pentru lucruri, ce nu vădesc o putere de imaginaţie mai mare. Arta le dă o haină şi o înfăţişare nouă; pe dânsa o urmărim cu încordare şi nici de cum şirul întâmplării:

„Et ce qu'on aime en vous, Madame, c'est vous-même. . “

În ceiace priveşte fondul sentimental al acestor povestiri, el e destul de caracteristic.

D. Gârleanu ca atâți alți scriitori e duios și sentimental.

Am făcut aiure observația [1]) asupra duioșiei caracteristice a Românului și a literaturii lui. Stăruesc și acum în această părere. Socotesc că însușirea noastră națională de căpetenie e de a fi duioși. Aceasta o arată literatura populară și întreaga literatură cultă. Aș puteà să aduc mărturii din Popovici-Bănățeanu, Brătescu-Voinești sau Sadoveanu. Și d. Gârleanu ne dă o astfel de mărturie. Firea Românului e contemplativă, blândă și duioasă: prentru aceia ne și lipsește orice putere de inițiativă. Aceasta trebue să fie o moștenire a sângelui slav, ce e în noi.

De o astfel de duioșie sunt întipărite schițele: *Tată, Frați* sau *La moarte.* Cea dintâi ne aduce aminte pe d. Brătescu-Voinești, iar cea de a doua pare ieșită dea-dreptul din *Povestirile de războiu* ale d-lui Sadoveanu.

Mai am de făcut o singură observație asupra formei.

Progresul cel mai mare l-a făcut de sigur, d. Gârleanu în această privință. Sunt abià

[1]) *Pași pe nisip* vol. I, p. 190.

câțiva ani de când d. Gârleanu scrià în *Arhiva* nuvele într'un stil din cale afară de încărcat, plin de imagini silite (ca de ex. *Mătușa Catrina).*

Nimic nu i-a mai rămas dintr'un astfel de chip de a scrie. Stilul d-sale e din cele mai proprii, mai unite și mai simple; el e de o obiectivitate desăvârșită și de o topică plină de firesc.

Un astfel de stil poate trece nevăzut, punându-se la adăpostul lucrurilor înseși: și lipsa unui stil văzut, e desăvârșirea cea mai mare a stilului, după părerea lui Taine.

Astfel ni se înfățișează d. Gârleanu în acest al doilea volum al d-sale. El vădește un mare progres, mai ales în tecnică. Pe acesta m-am grăbit să-l pun în lumină. Progresul e semnul cel mai bun al talentului. Și nu mă voi da niciodată îndărăt, de frica unei palinodii, de a recunoaște un talent, când el se vestește atât de făgăduitor [1]).

[1]) D. Gârleanu ne-a dat apoi și alte volume, care îl pun printre cei mai buni povestitori ai noștri.

TRIPTIC

I. Ion Minulescu [1])

Trei scriitori; aş puteà spune „Romanţa celor trei scriitori“, şi d. Minulescu, care are o tainică adorare pentru tot ce întreit, ar fi mulţumit. Nu e singur: în trei „brelocuri de argint“, voiu închide tot atâţia scriitori. Dacă cenuşa morţilor mai poate simţì cevà, vechii Chaldei trebuie să tresară de bucurie. Ne închinăm cu poetul dinaintea numărului simbolic, pe al cărui înţeles nu-l mai pătrundem însă. Să-l slăvim deci şi mai mult, — ca pe lucrurile, pe care nu le pricepem.

* * *

Estetica d-lui Minulescu se încheie în căutarea noutăţii. Căile artei au fost bătute de veacuri de marii poeţi: mişcările fireşti ale inimii noastre au fost cântate în cuvinte înălţătoare; frumuseţile naturii au fost prinse în sunete şi culori, ce nu se pot uità. Inaintaşii ne-au furat, după cum spuneà poetul, averea noastră de acum:

... *Leurs écrits sont des vols qu'ils nous ont fait d'avance.*

Nu mai putem străbate deci aceleaşi cărări; florile de pe câmp au fost culese de mânele grăbite ale celor ce au trecut cu veacuri înainte; din mijlocul fânului cosit nu se mai ivesc toporaşii mirositori şi romăniţele subţirele; iarba e bătătorită . . . Poeţii unei clipe târzii nu mai pot merge, aşà dar, pe acest drum odihnitor; ei trebue să facă ocoluri mari, pe poteci ce n'au mai fost călcate de picior omenesc, trebue să scoboare văi prăpăstioase şi să urce munţi stâncoşi. Acolo numai vor găsì floarea rară, pe care nimeni n'a cules-o, n'a mirosit-o; floarea rară, care, singură, merită truda artistului. Poate să fie cum ar fi: ea e nouă şi neprihănită. Frumuseţea vine pe urmă.

Aceasta e părerea d-lui Minulescu şi nu e

[1]) *Romanţe pentru mai târziu*, edit. Alcalay.

dreaptă. Sunt încă atâtea romănițe pe câmpul verde! Sunt încă atâția toporași! Poezia se revarsă în jurul nostru în valuri atât de înnoite! Nu ne rămâne decât să întindem brațele...

Frumusețea e în apropiere, trebue să știm numai s'o găsim. E ceva în noi, însă, care ne mână în depărtări, în căutarea frumuseților rare; pentru cele din prejurul nostru n'avem priviri; ni se par prea la îndemână și prea neînsemnate... De această pornire e stăpânit și d. Minulescu, cu întreaga școală, din care face parte... Căci pe marginea prăpăstiilor, pe potecile pustii au început să se îndrepte rând pe rând închinătorii artei noi. Acum sunt mulți. In curând, ei vor fi tot atâția ca și pe drumurile, pe care Apollo citaroedul, încununat de laur, le străbate în carul său triumfal, de veacuri...

*

Noutate?

O greșeală, spunea Amiel, e cu atât mai primejdioasă cu cât are și ceva adevăr în ea. A căutà noutatea în artă nu e rău, dar rămâne să vedem unde o cauți; și apoi, noutatea nu poate înlocuì frumosul.

Nu trebue deci să ocolim sentimentele ce fac temelia sufletului nostru, sub cuvânt că au fost cântate de alții. Meritul poetului se arată, *hic et nunc*, în cercetarea unor forme noi de expresie pentru un cuprins sentimental vechiu. Simțirea noastră e aceeași: iubim sau urâm. Pentru a păreà originali nu trebuie să iubim ceiace e de urât, sau să urâm ceiace e de iubit. Ieșind afară din umanitate, nu mai suntem nici înlăuntrul artei. Toți poeții mari au înțeles acest adevăr și au rămas în marginele firești ale simțirii omenești. Ei n'au căutat sentimente noi, ci forme noi. Și de fapt au și izbutit, căci nu e poet sincer și puternic, care să nu fi dat de pildă o înfățișare de noutate iubirii lui. Ghirlanda de flori împletită de dânșii pentru altarul Afroditei, răspândește o mireasmă deosebită de a celorlalte, ce stau atârnate de veacuri.

Școala d-lui Minulescu n'a înțeles însă în totdeauna că noutatea în artă stă în sinceritatea desăvârșită; ea n'a priceput că pentru a fi nou e de ajuns să fii sincer, căci un sentiment puternic fiind individual e și *nou*. Această școală, în lipsa unei simțiri adevărate, s'a rătăcit pe căi îndepărtate, căutând

flori pe piscuri de munţi, sau trudindu-se să le capete, în sera caldă, prin încrucişări de speţe deosebite... In locul frumosului, ea a dobândit raritatea, ce te înmărmureşte. Şi vai de acela — spuneà La Harpe — care caută să te minuneze în artă: căci nu ne minunăm de două ori!

*

Decorul poeziilor d-lui Minulescu e romantic. Poetul se simte ispitit de orizonurile îndepărtate ale unei lumi de vise, împodobite de toate darurile imaginaţiei sale colorate; sufletul lui sboară spre „ţările enigme", pe aripele berzelor călătoare, pe fluturarea vânturilor zorite spre ţărmuri neştiute. Necunoscutul îl farmecă; poeziile lui sunt străbătute de „pelerini" ce vin din depărtări necuprinse şi se îndreaptă fără ţel în golul neisprăvit al acestei lumi. Pe drum se înşiră castèle, oglindite în lacuri întinse ca o pânză...

Peste acest romantism s'a altoit *baudelairianismul*, adecă premărirea unui sensualism bolnăvicios. Alături de „pelerinii" romantici ne aşteptăm şi la o iubire romantică, cu un fond de idealism revărsat. Aşteptarea noastră

e însă zadarnică. Poetul nu cântă decât mulţumirea simţurilor; iubirea lui se mărgineşte la o singură clipă. O asfel de iubire nici nu se poate numì iubire; îndărătul ei nu se ascunde nici o amăgire, nici o iluzie. În viaţă poţi strânge în braţele tale, o femeie, fără nici o idealizare, fără să crezi că o clipă va durà o veşnicie... Dar pe acea femee n'o cânţi; nu-i faci romanţe, ci o laşi repede în noaptea uitării... Baudelairianismul stă tocmai în premărirea unei iubiri dezamăgite, fără zi de mâine, care nu mai e iubire, ci desfrâu.

Unii ar numì această poezie imorală. Eu o cred cu deosebire nesinceră.

*

Şi cu toate aceste, d. Minulescu e un poet, şi pe alocuri un poet puternic. El e poet prin frumuseţea unor simboluri, căci toţi marii poeţi au fost simbolici. Nu împotriva simbolismului ne ridicăm, ci împotriva nesincerităţii, şi a subtilităţii nefolositoare în artă. El e poet prin rara bogăţie a imaginilor, cam căutate, dar încă destul de frumoase, şi mai e poet prin armonia mecanică a versu-

rilor sale. Limba lor câştigă în sonoritate ceiace pierde în curăţenie: căci ea e o limbă franco-română.

Dar în d. Minulescu alături de poet, mai e şi ceiace n'am puteà numì altfel decât un *fumiste*. Lângă versuri simţite găsim versuri nesincere, simple jocuri de cuvinte ale unui funambul. Citiţi de pildă romanţa *„Celei mai aproape“*:

De ce-ţi sunt ochii verzi
Coloarea Wagnerianelor motive, (sic)
Şi părul negru ca greşala imaculatelor fecioare? (sic)
De ce-ţi sunt buzele pătate de violete trecătoare?
Şi mâinele de ce-ţi sunt albe ca albul tristelor altare
Din Babylon, (sic)
Ori din Ninive? (sic) etc.

Dacă n'am râde noi mai întâi, citind aceste versuri, ar râde, desigur, poetul de noi...

*

Voltaire, mergând să vadă pe J. Baptiste Rousseau la Bruxelles, acesta îi citì o lungă poezie intitulată: *„Scrisoare posterităţii“*. Voltaire păstră tăcerea la început, apoi suspină:

— Iată o scrisoare care nu va ajunge... la adresă.

Romanţele d-lui Minulescu sunt scrise... pentru mai târziu. Nu ştiu însă dacă vor ajunge la adresă...

*

Să ne închipuim totuşi că da, ceieace le şi doresc. Urmaşii noştri, fermecaţi de romanţele poetului, îi vor ridicà o statuă. Sunt sigur că această statuă va fi aşezată pe un soclu atât de înalt, încât să pară ca un coş de fabrică. Trecătorii nu vor ştì astfel dacă înfăţişează pe un poet sau pe... *un fumiste:* inventatorul coşurilor de pe casă. Şi, în această nesiguranţă, d. Minulescu va fi proslăvit după merit şi în cele două înfăţişări ale sale[1]).

* * *

II. D-na Elena Farago.

...*Şoapte din umbră:* potrivit titlu. Poezia d-nei Farango nu e o poezie cântată la lumina crudă a soarelui de amiazi, nu e doina de care răsună codrii, nu e cântul ostăşesc al răsboinicului, nu e strigătul de bucurie al

[1]) Pentru a fi pe placul poetului, am scris această critică în formă... „pointilliste“. Ea e compusă — fireşte — din 7 fragmente, căci zeii şi cu d. Minulescu iubesc acest număr mistic.

învingătorului, — ci e o poezie îngânată în amurgul unei zile de toamnă.

Ea are tristeţea toamnei: copacii se clatină încetinel, tremurându-şi crengile descoperite; frunzele cad una câte una; adierea vântului le ridică apoi din nou şi le goneşte cu un fâşiit mătăsos. Negurile nopţii încep a se lăsà. şi codrul din apropiere începe a se frământà... Ce înfiorare simţi atunci că te coprinde? Ce taină te învălue? Ce farmec se desprinde din şoaptele potolite ale atâtor ramuri ce se mişcă şi se lovesc? Ce pace adâncă se revarsă în sufletul tău din apropierea înceată a înserării? Nu ştii. Dar simţi că cevà din liniştea şi duioşia acestei naturi, care abià murmură, a intrat în inima ta şi o stăpâneşte.

Citiţi poeziile de dragoste ale d-nei Farago... Unde eşti, tu, o Minulescu, cu iubirea ta păgână? unde îţi sunt orgiile tale barbare? unde e leturghia neagră săvârşită la lumina candelabrelor de argint? Toate ne par a se fi petrecut ca în vis la Babilon, în templul închinat Militei, în noaptea însângerată a orgiilor nelegiuite... Dar acum suntem departe de aceste vedenii ameţitoare şi îndoielnice. Stingeţi candelabrele de argint! Răsturnaţi altarele zeiţei neruşinate! Sdrobiţi templele întinate, la adăpostul şi în numele cărora tot ce e sfânt în om, iubirea, singura care ne mai poate da amăgirea veşniciei, e vândută şi jertfită! Ne apropiem acum de adevărata iubire.

Şi în adevăr poeziile de dragoste ale d-nei Farago respiră o mare sinceritate. Nu e putere în ele, dar e dulceaţă; nu e jale, dar e duioşie; nu e patimă, dar e sentiment adevărat: nu e durere tragică, dar e tristeţă.

E o dragoste fără avânt şi fără cuvinte arzătoare, fără îmbrăţişări şi fără bucurii; — cu toate aceste cu adâncime de sentiment. Simţirea e numai acoperită, căci o bănuieşti îndărătul acelor cuvinte măsurate, care spun multe, deşì sunt atât de nevinovate şi de potolite.

Goethe voià ca în orice poezie să fie cevà nesfârşit şi nelămurit: ideia poetică să nu aibă margini restrânse. Spiritul nostru cere orizonuri mai largi şi mai depărtate; chiar când nu înţelegem desluşit, voim să întrezărim şi să presimţim. Ne place astfel această stare de visare, în care întregim ideia poetului, după felul nostru de a simţì. Plăcerea estetică se măreşte.

D-na Farago a urmat această povaţă a lui Goethe. Poeziile sale n'au contururi lămurite; simţirea e învăluită şi discretă; cuvintele, deşi sunt simple, au înţelesuri îndepărtate... Acesta e un farmec, dar mi se pare că poeta merge prea departe... Poezia ajunge prea şoptită; tonul e prea intim. Uneori ni se întâmplă chiar ca ideia să ne scape cu desăvârşire. Voind să prelungească sensaţia în nelămurit, poeta o înnăbuşe dela început în neînţeles.

Şi încă cevà, -- cu totul personal.

Poezia de dragoste a d-nei Farago e tristă. Nimic n'o înveseleşte. Mi s'a părut însă în totdeauna că un poem de iubire trebue să pară un zâmbet muiat într'o lacrimă. Lacrimi are d-na Farago, dar zâmbiri, nu. Niciodată. Mă gândesc cu durere că Dante a pus în iad: — „pe cei ce au plâns, deşi puteau fi veseli".

Şi n'aş voì ca d-na Farago să fie în infern.

* * *

III. D. Herz

E de sigur Beniaminul literaturii române. La o vârstă când noi învăţam încă, pe băncile

şcoalei, istoria naţională şi regulele dramatice, d. Herz, fără altă pregătire, scrise o dramă istorică... Ceiace arată că poetul [1]) aveà dreptate:

...On ne sait bien que ce qu'on n'a pas appris.

Domniţa Ruxanda nu e de sigur o lucrare de maturitate. Deşi meritul nu e legat de vârstă, el aşteaptă totuşi întărirea ei, mai ales în genul dramatic, care cere atâta viaţă trăită şi atâta observaţie personală. E de mirat chiar că d-nul Herz are şi atât cât arată. O va fi dobândit poate într'o viaţă petrecută undevà, în Sirius...

Din dramă e caracteristică figura Ruxandei, — un fel de lady Macbeth, stăpânită de un singur sentiment, şi acela puţin femenin: dorinţa de a domnì. Alăturea de dânsa nu e însă un Macbeth, ci e Joldea: o figură ştearsă şi fără voinţă, un om cu nimic bărbătesc în el. Te miri de ce place atâta femeilor. Poate pentrucă nu ne place nouă, bărbaţilor. Şi aceasta e cu putinţă. Sunt oameni, cari fără vreo însuşire văzută, sunt meniţi să placă femeilor.

[1]) Béranger.

De altminteri Biblia (îmi pare) a și spus-o despre un astfel de om:

tantum se ostendit et mulieres... hinniverunt

Adecă: i-a fost de ajuns să se arate, și femeile au și început a... necheză (pentru acest cuvânt mă pun la adăpostul Bibliei).

Drama n'are mare acțiune; e scrisă în versuri corecte, dar fără prea mult avânt patriotic sau poetic. Este, în fine, o lucrare, pe care trebue s'o fi făcut, pentru a puteà face cevà mai bun...

Și acel cevà mai bun e *Floarea de nalbă*.

Această piesă nu se înseamnă de altminteri, prin noutatea subiectului, pe care îl desvoltase mai înainte Alexandre Dumas-fiul, în *Dama cu Camelii*, (1825) la o vârstă ca și acea a d-lui Herz. In tinerețe avem naivități mărinimoase; totul ni se pare lesne de prefăcut; omenirea poate fi pusă cu ușurință pe o cale mai bună; obiceiurile pot fi schimbate. Răscumpărarea unei vieți pătate printr'o jertfă dureroasă e un subiect ispititor. D. Herz a întreprins deci în chip foarte firesc reabilitarea curtezanei, printr'o iubire curată și tragică...

Ceiace e în adevăr de însemnat în această piesă, însă, e chipul cum autorul a reușit să creieze o atmosferă, puțin interesantă în sine, dar bine prinsă. Căci deși eroii nu ne par a fi reali, ambianța totală a piesei e vie. Cutare femeie – Tanți – se desface atât de bine, încât o recunoaștem la fiecare colț de stradă [1]).

In al doilea rând, dialogul e din cele mai ușoare și mai firești cu putință. El are „hățurile pe gât“, cum ar zice d-na de Sévigné, atât e de sprinten și de alergător. Nimic nu-l împiedică: curge vesel și spiritual într'o limbă nesilită, care împacă și cerințele limbii literare, și pe cele ale graiului vorbit.

Atâta putere de observație, atâta lesniciune în dialog sunt chezășia unui temperament dramatic, ce se vestește [2]). Eu o doresc și o nădăjduesc, căci după cum spune poetul [3]):

Tout arrive, même les choses qu'on désire.

---

[1]) Din nenorocire, am aflat mai târziu ca Tanți nu e decât localizarea unui personaj din *Dama cu Camelii*— Prudence.

[2]) D. Herz a mai scris de atunci o piesă „*In Noaptea Invierei*“, jucată la Teatrul Național, care e o replică foarte de-a dreptul, deși puțin dibace, a piesei mele, *De peste prag*. Avem de a face, așa dar, cu umbra piesei altuia; speranțele mele nu s'au realizat încă.

[3]) Banville.

I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI

D-l Brătescu ne dă un volum nou[1]), în care pe lângă vechile lucrări, se mai găsesc câte-va schițe noi, și o nuvelă mai întinsă, al cărui titlu a trecut și asupra culegerii întregi.

Nu cunosc însă un scriitor cu o personalitate mai unitară decât d. Brătescu. Toate nuvelele sale au aceeaș înfățișare și măsură. Ele poartă întipărirea neștearsă a sufletului povestitorului, în exerga lor. Acest scriitor nu-și risipește producția sa literară, înainte de a o fi însemnat cu armele sale sufletești, ce o fac repede recunoscută.

Iată pentru ce, cu prilejul acestui volum nu se pot adăuga lucruri noi, la cele spuse odinioară. D. Brătescu se resfrânge în între-

[1]) „In lumea dreptăței".

gime în fiecare din nuvele sale, tot așa după cum în fiecare picătură de rouă se resfrânge acelaș cer de sus. Nu-mi rămâne deci, decât de a relua câteva din vechile observații, ce se pot luminà și mai mult acum prin cercetarea nuvelei titulare.

Claude Bernard aveà obiceiul să zică: „dacă aș pătrunde înțelesul unui singur lucru, atunci aș înțelege lumea întreagă".

Despre d. Brătescu se poate spune că, înțelegându-i-se o singură nuvelă, i se pătrunde întreaga sa operă literară.

*
* *

S'a scris și în rău și în bine despre nuvela *In lumea dreptății*. Ea a fost lăudată sau criticată după tendința, ce s'ar afla în cuprinsul ei. Nu sub acest raport o voi privì și eu.

Ea poate fi tendențioasă sau nu. Aceasta, după părerea mea, nu-i poate da ceiace n'are, nici nu-i poate lua ceiace are. Problema tendinții în artă e desigur o problemă ce se poate discutà. Nu mi s'a părut totuși a atinge vreodată esența operei de artă. Ea se poate lăsà la o parte fără vreo pierdere deosebită

pentru o lucrare de merit. E mai bine deci să ne mărginim la cuprinsul sentimental al acestei nuvele.

Judecată în fondul ei, ea are aceleași însușiri ca și *Pană Trăsnea Sfântul* sau *Două surori*. Ea se desface din acelaș suflet unitar. Albinele fac miere, viermii de mătase fac mătase, iar d. Brătescu nu poate să facă decât nuvele, întipărite de aceeași duioșie caracteristică. In sufletele eroilor săi trăește aceeași viață potolită, fără nici o apărare la toate loviturile din afară.

Fiecare trebue să vină la lumina zilei, pregătit pentru lupta vieții. Natura ne dă armele, fără de care suntem înfrânți. Niște astfel de înfrânți ai vieții sunt toți eroii d-lui Brătescu. Ei sunt niște firi înzestrate cu o simțire deosebită, în afară de care natura nu le-a pus nimic la îndemână. Ei sunt cu desăvârșire nepregătiți pentru viață: ei sunt învinși, înainte de a începe lupta cu greutățile ei

După cum sub raportul fizic omul e înarmat în vederea latitudinii geografice sub care trăește, tot așa e și sub raportul moral. Căci este o latitudine morală. Dacă cuprinsul tău sufletesc nu se potrivește acestei latitudini sub

care te naști, atunci ești un veșnic răsvrătit sau un învins. Când ai arme de luptă, te răsvrătești în potriva unei stări de lucruri ce te apasă. In astfel de împrejurări se nasc eroii, iar literatura ce se ocupă de ei este o literatură eroică. Luați de pildă pe Ibsen. Mai toate figurile, pe care le-a plăsmuit el sunt eroice. Brand sau doctorul Stockmann, Nora sau d-na Alving, sunt niște răsvrătiți împotriva atmosferii morale, în care trăesc. Ei s'au născut sub o latitudine nepotrivită firii lor. Și cum natura le-a dat un suflet energic, ei ies uneori mai oțeliți din lupta, pe care o duc împotriva ideilor curente ale contemporanilor lor.

Insă după cum sunt uriești de fer cu picioare de argilă, tot astfel sunt oameni cu o simțire răsunătoare, dar lipsiți de orice voință. Ei sunt un fel de Prometei, legați de stânca Caucazului. In sufletul lor geme ura împotriva vulturului, care nu e decât lumea cu moralitatea ei curentă. Voința lor însă e în cătușe. Și vulturul își înfige ghiara tot mai adânc în măruntaele nenorocitului zeu înlănțuit. De pe buzele lui nu se aude totuși nici-o plângere.

Astfel de zei învinşi sunt eroii d-lui Brătescu. Sufletul lor e prea simţitor, prea delicat pentru a se puteà potrivì latitudinii morale, sub care trăesc. Răsvrătirea îi cuprinde. Ar vrea să prefacă lumea, dar puterea le lipseşte. Ei sunt urieşii cu picioare de argil. Şi în loc de a aduce vre-o prefacere, mediul îi învinge şi-i striveşte fără nici-o luptă.

Această tragedie a omului, care simte, dar nu poate luptà, este elementul de căpetenie a celor mai multe nuvele ale d-lui Brătescu. Literatura sa e literatura învinşilor, după cum cea a lui Ibsen e a luptătorilor. Totuşi şi învinşii unuia ca şi luptătorii celuilalt nu sunt decât aceleaşi fiinţe. Fondul lor sufletesc e acelaş: dar pe când unii s'au născut fără nici-o armă pentru lupta vieţii, ceilalţi sunt îmbrăcaţi în zale. Aceasta e toată deosebirea.

Nu e deci de mirare dacă şi *In lumea dreptăţii* ni se înfăţişează cu aceleaşi caractere. Căci ce-i altceva Andrei Rizescu decât un învins? Şi după cum sunt născuţi-morţi, sunt şi născuţi-învinşi. Unul dintre aceştia e şi Rizescu.

Viaţa cu luptele ei, spuneà Chamfort, face

pe oameni de bronz ori îi sdrobeşte. Pe eroii d-lui Brătescu, ea i-a sdrobit[1]). Rizescu e şi el un om sdrobit.

* * *

Judecată din acest punct de vedere, opera d-lui Brătescu ar putea să pară imorală. Ea ne arată înfrângerea sufletelor cinstite în luptele existenţei. Dar aşà e viaţa. Observaţia d-lui Brătescu pleacă dintr'o realitate. Un singur lucru numai i s'ar puteà întâmpinà: această realitate e parţială. Alături de învinşi sunt şi învingători. D. Brătescu însă n'are nici o privire pentru aceştia. Pentru d-sa, ei nu există.

Nu se poate cere însă dela toţi artiştii o înţelegere multilaterală a lumii. Taine, care pătrunsese cu mintea lui atâtea, spuneà. „Nu văd marginile spiritului omenesc; dar văd pe cele ale minţii mele".

Marginile spiritului unui artist sunt cu deosebire apropiate. De cele mai multe ori arta e o interpretare intensivă dar îngustă a lumii. Ea e o problemă de temperament. Şi temperamentul e elementul cel mai statornic

1) Asupra acestei observaţii a se vedeà şi articolul din *Paşi pe nisip*, vol. II.

şi mai personal din noi. Numai artiştii mari au isbutit să rupă cătuşele temperamentului lor, revărsându-se într'o înţelegere universală. Opera lor e o a doua lume, cu lumina şi umbrele ei. Insă nu un astfel de artist demiurg e d. Brătescu.

Dar dacă după concepţia d-lui Brătescu, viaţa este imorală, ceiace nu-mi pare prea departe de adevăr, opera lui în elementele ei temeinice este una din cele mai morale opere din câte avem noi în literatura noastră. Ea produce o adevărată mulţumire sufletească. Tot ce e curăţenie a inimii şi a vieţii face câmpul de preocupare a d-lui Brătescu. Tot ce e cinste, tot ce e iubire de bine şi de frumos, tot ce e năzuinţă cătră linişte şi pace, tot ce e duios şi nevinovat a găsit în acest scriitor un tălmaciu de o simţire şi cumpătare în adevăr clasice.

Eroii lui sunt mari. Ei sunt însă ca acei albatroşi împiedecaţi în mers de aripile lor prea mari, despre care vorbià Baudelaire:

Ses ailes de géant, l'empêchent de marcher. . .

TAMBURINARUL DIN VALMAJOUR

— NOTE DE CRITICĂ CU PRIVIRE LA DOUĂ FELURI DE LITERATURĂ —

Gândindu-mă la formele, pe care le îmbracă literatura noastră mai nouă, o privelişte se deschide dinaintea mea:

Pe o câmpie întinsă e un lac cu apele verzi şi liniştite. O suflare de vânt atinge din când în când undele lui adormite, ca aripa rănită a unei paseri ce sboară pe deasupra. Ierburile îmbelşugate de pe câmp îşi îndoaie şi ele vârful lor înalt şi semeţ. Incotro te-ai întoarce, ochiul se odihneşte pe fâşii de coloare puternică. Şi privelişte se întinde peste câmpia verde şi sălbatică până la munţii Focidei. Apele, ierburile şi colinele verzi, precum şi cerul albastru atârnat deasupra piscurilor, dau acestui peisagiu o bogăţie de colori atât de obositoare, încât tulbură pri-

virea și împiedică lucrurile de a se desprinde în forma lor simplă și sigură.

Dar dacă scobori valea lacului Copais, trecând și brâul de munți ce-l străjuesc din depărtare, pășești în adevăratul ținut al luminii curate... Cerul pare că se înalță și se limpezește mai mult. Pământul e lipsit aproape de orice vegetație. El e cenușiu și uscat. La fiecare pas crăpături adânci îl străbat, prin care greierii se coboară ca pe o macară ce scârțâie. Și priveleștea e fără sfârșit. Ea se pierde abia la îmbinarea îndepărtată a cerului cu câmpia despoiată de verdeață. De sus o lumină străvezie se revarsă ca un văl uriaș, încovăindu-se și încolăcindu-se în jurul tuturor lucrurilor. Ea pare a le apropià de ochii noștri, păzind totuși legile perspectivei. Stâncele pleșuve se desfac limpede, așezate într'o rânduială, pe care ochiul o prinde repede. Copacii rari se desfășoară privirii cu toate amănunțimele desenului lor. Ruinele templelor de marmoră se înalță din depărtare în trăsături hotărâte: lumina curată, veșnică și nesfârșită dă strălucire fiecărei linii, lămurind conturul lor energic....

Pentru a face însă această trecere dela

coloare la desen, ne-a trebuit să străbatem câmpii și să trecem munți. Natura îndulcește săriturile și le micșorează. Ochiul nostru nu le poate prinde dintr'o dată. Lucrurile omenești sunt însă mai restrânse. Câmpul lor de desfășurare e mai mărginit. Deosebirile se stabilesc mai hotărât și dintr'o dată. O carte de pildă poate îmbrățișà ceiace marele Pan risipește în mii de firicele ale vieții etern curgătoare. Sălile unui muzeu ne pot da de asemeni, în spațiul cel mai îngust, feluritele înfățișări ale naturii. Și cum natura nu există decât prin ochi omenești, ele ne arată deci deosebitele feluri de a o vedeà și de a o zugrăvì apoi prin mijlocirea colorilor și a desenului.

In loc de a ne scoborî, așà dar, de pe țărmurile lacului Copais spre albia uscată a Kefisului, putem prinde și mai bine deosebirea dintre coloare și desen, trecând într'un muzeu din sala Venețienilor în sala Florentinilor.

Ce desăvârșiți coloriști erau pictorii Venețiani! Ei au fost poeții coloarei și ai voluptății. Ochiul lor de altminteri erà plin de colorile bogate și schimbătoare, pe care soa-

rele le risipeşte în Veneţia, mai mult ca oriunde, peste canalurile verzi.

„Nourii cei mai apropiaţi, scrie undeva Aretino, ardeau în flacările soarelui, cei mai depărtaţi luceau cu o strălucire roşietică mai slabă... încântarea începù să mă tulbure... şi îmi desfătam încă sufletul, mult timp, după ce această minunată privelişte a apusului de soare încetase“.

Intr'un astfel de cadru era aproape cu neputinţă ca pictura veneţiană să nu fi fost înainte de toate un imn al coloarei. Şi în adevăr, arta lui Titiano sau a lui Giorgione nu isvorăşte decât dintr'o vie desfătare a ochilor. Ea nu isvorăşte de pildă dintr'un sentiment de cucernicie către cele sfinte. Viaţa înfăţişată pierde din pateticul şi înţelesul ei adânc. Ea ajunge un prilej pentru coloare, pentru desfăşurarea unor peisaje sau a unor haine strălucitoare, în jurul cărora pluteşte, învăluindu-le, acea lumină biruitoare a Veneţiei.

In această pictură este de sigur multă voluptate, mult avânt şi multă tinereţe. Ea poate încălzì privirea, şi sensualitatea, aţipită în noi, dar nu va puteà cucerì şi sufletele

reculese, ce se îngrijesc de viaţa interioară. Pictura veneţiană e prea în aparenţe. Ea este opera unor artişti sbuciumaţi de îngrămădirea sensaţiunilor. De aceia şi repeziciunea ce călăuzeşte mâna artistului este prea vădită. Figurile sunt lipsite de desen. Vezi că aceste corpuri întinse pe pânză n'au schelet. Haina e frumoasă şi bogată, dar te îndoeşti uneori că ar fi sub dânsa ceva. Grupurile de asemenea n'au compoziţie: figurile sunt aşezate puţin cam la întâmplare şi fără nici o grije de corespondenţe.

Trecând însă în sala Florentinilor, avem cu totul altă impresie. Coloarea rece şi săracă mulţumeşte de sigur mai puţin ochiul. In locul ei însă găseşti o artă adâncă ce se ascunde sub cea mai căutată simplicitate a liniilor. Vezi că pictorul înainte de a începe fresca sa, şi-a făcut desenul pe carton şi că înainte de a-l reproduce pe zid, acest carton a suferit nenumărate schimbări, pricinuite de grija statornică a formelor simple şi adevărate.

— Greutatea picturii cade deci în desen. Ceiace vedem noi pe părete nu e decât veriga cea din urmă a unor îndelungi dibuiri pentru a prinde liniile temeinice, sub care se îmbină

formele lucrurilor. Dintr'o astfel de artă concentrată a ieşit de pildă *Gioconda* lui Lionardo da Vinci. Ea nu e în funcţie de coloare sau de peisagiu, ci e în funcţie de desen şi de viaţă sufletească.

* * *

Literatura noastră mai nouă ar puteà fi privită şi din acest punct de vedere. După părerea mea, ea se apropie, prin reprezentanţii ei mai caracteristici, de şcoala veneţiană.

Intr'însa găsim peisagii pitoreşti zugrăvite în tonurile cele mai calde şi mai voluptoase! Natura e zugrăvită cu toată apoteoza ei de lumină, tot aşa precum o găsim în tablourile lui Giorgione sau ale lui Tiepolo. Colorile sunt aruncate în pături groase şi în repeziciunea inspiraţiei. O astfel de artă e isvorâtă dintr'un belşug de sensaţiei. Lucrurile izbesc privirea artistului cu o putere atât de uimitoare, încât el nu mai aşteaptă răcirea impresiei pentru a o pătrunde mai bine, — ci o redă dintr'o dată. Turnată atât de repede în forma artei, ea păstrează negreşit din căldura sa primitivă şi e plină încă de realitatea

imediată. De aici şi puterea de comunicativitate a acestor descrieri, ce ne fac adeseori să tresărim.

Luaţi de pildă un peisagiu al lui Sadoveanu. El e cald şi colorat. Vezi îndată un ochiu primitor pentru toate jocurile de lumină şi o mână neînfrânată. In câteva trăsături tabloul se umple de colori aruncate în repeziciune. Şi e foarte firesc că această grabă să aducă după dânsa şi căldura.

O astfel de artă este aşa dar sensaţională şi lirică. De aici de pildă şi întrebuinţarea prea deasă a adjectivului. Căci substantivele nu descriu, ci mai mult enumără. Numai adjectivul descrie, într'un chip cu totul personal, deoarece el pleacă din sentimentul nostru despre lucruri. Şi acest sentiment, la Sadoveanu, de pildă, e din cele mai puternicc. Nu se poate tăgădui totuşi caracterul de primitivitate al acestei arte sensaţionale. Artistul ce se lasă în voia sensaţiilor e un primitiv — în înţelesul bun şi nobil al cuvântului. Arta lui vine dintr'o inspiraţie neorânduită; talentul lui e un dar, de care el e aproape inconştient. Un astfel de artist seamănă cu tamburinarul din Valmajour al lui Daudet, care răspundeà

tuturor celor ce-l întrebau cum de-a ajuns să cânte atât de minunat:

— „*Asta* mi-a venit noaptea, ascultând privighetoarea...“

Tot așà și scriitorii sensaționali: talentul le-a venit privind natura cu jocul nesfârșit de lumină și de colori. Ceiace câștigă însă în spontaneitate o astfel de artă, pierde în adâncime și în orânduire. Și citind, în adevăr, unele dintre lucrările acestor scriitori te gândești la cuvântul lui Vasari asupra lui Giorgione:

— „El zugrăvià ceiace vedeà, dintr'odată și fără desenuri pregătitoare; după dânsul nu erà o altă metodă mai bună decât aceasta. El nu băgà de seamă că pentru a ordonà o compoziție, a-i cuprinde întregul și a o judecà deplin, trebue să schițezi mai întâi ideile în deosebite chipuri“.

Dar alături de această artă colorată, voluptoasă și violentă mai este o alta, pe care n'ași putea-o numì decât *florentină*.

Această artă cu toată înfățișarea ei de răceală, nu înlătură emoția, ci presupune din potrivă o repețire a aceleiași emoții. Ea nu

isvorăște din cea dintâi atingere a simțurilor, ci dintr'o reprezentare înceată dar definitivă. Fără a fi atât de caldă, ea e mult mai concentrată și mai adâncă. Temeiul ei e desenul și nu coloarea.

Una din cele mai însemnate trăsături ale acestei arte e simplicitatea căutată. Această simplicitate de linii și de forme, pare însă multora foarte ușoară tot așà după cum lumina albă a soarelui pare elementară, cu toate că într'însă au trebuit să se închege toate cele șapte colori [1]).

O astfel de artă este ceiace lumina Aticei e pe lângă coloarea Beoției și desenul Florenței pe lângă coloarea Veneției. Intr'însa s'au ilustrat un Mérimée, un Maupassant sau un Anatole France — dar mai ales scriitorii vechei Elade. Și, dacă literatura antică se bucură de o tinerețe veșnică, nu pentru puțin intră și acest fel de a înțelege arta: căci desenul e nepieritor, pe când coloarea piere; desenul e o realitate, pe când coloarea e o impresie puternică, dar fugară.

Cum însă ne place tot ceiace mișcă, ne

[1]) Comparația e a lui Anatole France.

place de sigur şi literatura coloarei puternice. N'am puteà totuşi tăgădui că cu cât începem să judecăm mai mult cu mintea decât cu inima — lucru la care vârsta ne mână — florentinismul literar ne farmecă mai mult, părându-ne totodată mai adânc şi mai trainic.

Ar fi deci de dorit ca tinerii noştri scriitori să se îndrepte cât mai statornic spre acest fel de artă, ce nu se învaţă ascultând numai cântecul privighitorii, — ca arta tamburinarului din Valmajour.

KAKOCHYMOS

(ÎMPOTRIVA UNUI ANUMIT FEL DE CRITICĂ)

Am avut în totdeauna o părere cumpătată despre menirea criticei. Şi cum uneori scriu şi eu criticà, această cumpătare nu pare a fi izvorâtă dintr'un folos personal. Ea pleacă mai degrabă dintr'o cumpănire statornică a lucrurilor, ce-mi îngăduie, după putinţă, să mă despart de umbra, pe care o aruncăm de obiceiu asupra părerilor noastre despre lucruri. Sunt aşa dar un Peter Schlemil ce şi-a pierdut umbra. Cel puţin în această privinţă.

Nu aleg totuşi acest prilej de a lămurì chipul, cum cred că e mai bună critica. Amintesc numai că, după părerea mea, cu cât ea se va apropià de literatura curată, amestecându-şi uneori hotarele, după nevoie

cu atât va câştigà. Critica nu poate trage decât foloase.

Ea mi-a părut în totdeauna ca pâraele crescute din pricina ploilor de toamnă, ce nu ţin seama de îngrădirile făcute de mâni omeneşti. Acum sunt pe un ogor, acum pe altul. In apa lor repede se oglindeşte acum floarea frumoasă a câmpului, acum spicul folositor al grâului. Tot aşa critica îşi primblă apele sale, acum prin ţarina roditoare a ştiinţii, acum prin câmpia liberă şi smălţată cu flori a artei.

Desigur însă că în privinţa ei pot fi mai multe păreri. Fiecare urmează pornirile spiritului său. Aşa dar şi pentru dânsa se pot deschide veşnicile discuţii, care vor dăinuì întotdeauna în jurul frumosului şi al folositorului.

Dar cine are o concepţie despre un lucru nu e silit prin această de a nu înţelege şi concepţiile altora. E chiar în definiţia criticului de a fi cât de primitor pentru lucruri străine.

Un artist în adevăratul înţeles al cuvântului e mai personal în chipul lui de înţelegere. El are o concepţie mărginită şi inten-

sivă de viaţă ca şi de artă, din care ţâşneşte întreaga lui producţie artistică. Aşa că din partea unui poet de pildă, se poate îngăduì oarecare îngustime de vederi. Dela dânsul se cere numai adâncime, avânt şi putere de expresie.

Nu tot astfel şi dela un critic. Deşi e lipsit de darul însufleţirii şi al evocării, el trebue să aibă totuşi o înţelegere mai largă. Inzestrat cu o notă personală, cu un fel propriu de a scrie, el trebue să-şi apropie dacă nu inima, cel puţin mintea, de toate celelalte feluri de a concepe. Dacă nu le poate aprobà, el trebue să le înţeleagă şi să le lămurească. Uneori, când e cu putinţă, el trebue să meargă să le cerceteze până în izvoarele-lor vii. Căci tot ce are o pricină limpezită, are şi o iertare.

Şi această înţelegere largă e nota deosebitoare a unui critic. Un critic, care se statorniceşte într'un fel mărginit de a pricepe, e lipsit tocmai de ceiace-i trebue mai mult de lărgime de spirit şi de mlădiere faţă de toate formele de manifestare artistică. Intr'un cuvânt el nu e pârâul, în care se oglindeşte cu aceeaşi deslușire spicul de grâu, salcia pletoasă şi firul de romăniţă sălbatecă.

Inţeleg aşa dar multe feluri de critică, deşi uneori nu-mi sunt aproape de inimă. Inţeleg de pildă critica de erudiţie şi-i pricep însemnătatea.

De câte ori citesc o carte plină de note, notiţe şi notule, plină de date, plină de fulgii unor pene smulse dela toate păsările pământului, îmi răsare dinainte icoana unui *coolie*. Văd un mic chinez, galben şi supt la faţă, cu ochii stinşi şi fără sprincene, rătăcit într'o depărtată colonie europeană. Stă la marginea mării, în port, primblându-se liniştit. Din larg o corabie se limpezeşte. Din ce în ce ea spintecă zările, apropiindu-se. Iat'o acum lângă ţărm. Micul *coolie*, care abia se mişcà adinioară, sare sprinten pe bord. In câteva clipe îl vezi încărcat cu saci grei şi cu pachete uriaşe. Nici n'ai fi bănuit în acel trup plăpând, atâta iuţeală şi mai ales atâta putere şi răbdare.

Sunt unii critici, ce-ţi par nişte adevăraţi *coolii*, când îi vezi împovăraţi cu atâţia saci, pe care îi descarcă din cea dintâi corabie, ce vine din largul mării, spre a-i încărcà din nou pe alte corăbii pentru locuri necunoscute... Şi deşi nu ţi-ar plăcea ca

criticul să ajungă un simplu *coolie*, înţelegi totuşi şi folosul acestuia. Din acea cercetare muncită a unei date, a zilei de naştere a unui poet, a tuturor asemănărilor cu scriitorii trecutului, poate ieşi câte odată o sfioasă scântee de lumină pentru înţelegerea desăvârşită a scriitorului. Această scântee nu e de dispreţuit. Işi are şi ea rostul ei, precum într'o clădire îşi are însemnătatea ei cea mai mică petricică. Libertate deci pentru o astfel de critică!

Sunt alţi scriitori care înţeleg critica ca un fel de luptă veşnică. Filozoful grec, bătrânul Heraclit, spunea încă într'un trecut îndepărtat: Πολεμὸς πατὴρ πάντων... Şi, în adevăr, dacă răsboiul este născător a toate, e de prisos aproape să amintesc că poate naşte şi lumină. Din această luptă neîncetată, din această lovire de oţele şi de scuturi scapără oarecare luciri. In cinstea lor iertăm rănile, care, cu mai multă îndemânare, cu mai multă îndurare şi bunătate, s'ar fi putut înlăturà. Alţii, dimpotrivă, căutând a le înlăturà, pun prea multă miere în cugetarea lor şi prea multe flori în stil. Adevărul ajunge atunci de nerecunoscut. Ei pleacă desigur

dintr'un sentiment ce le face cinste, dar bunul simţ are uneori de suferit. Lor li se potriveşte cuvântul îngeresc al lui Joubert:

— Dacă unul dintre prietenii mei e chior, n'am decât să-l privesc dintr'o parte.

Nu-i mai puţin adevărat că dacă unul dintre scriitori e „chior", criticul ar trebuì să ne-o spună şi nouă. Când nu ne-o spune. el nu-şi îndeplineşte datoria sa. Prin această tăcere voită, totuşi, el nu face nimănui niciun rău. Şi criticii, ca şi nobilii lui Beaumarchais, când nu ne fac rău, ne fac încă un bine.

Aşa dar critica erudită ca şi critica curat literară, critica răsboinică ca şi critica prea dulceagă, critica dogmatică ca şi cea impresionistă, îşi au înţelesul şi rostul lor. Ele îmbracă tot atâtea feluri de a fi, ce-şi au îndrituirea unei manifestări literare. Imi pare rău că în aceste câteva rânduri trebue să mă ocup, în scurt, de un alt fel de critică, ce nu are această îndrituire.

* * *

O astfel de critică o voi numì critica lui Kakochymos.

Numind-o astfel urmez un obicei antic.

La Greci un concept mai larg, o idee mai generală, erau întrupate într'o fiinţă cu un nume plin de înţeles. Cred că un astfel de nume preţueşte aproape o definiţie.

Kakochymos este un scriitor, ce n'a avut niciodată ceva de spus, deşi a colindat toate drumurile artei, lovind la toate porţile sau portiţele ei. Cuminţit după tot atâtea neizbutiri, el se îndreptă atunci spre critică. După părerea lui, în critică nu se cere niciun talent. Aceasta de altminteri e o credinţă mai răspândită. De vreme ce asupra oricărui lucru e uşor de a închegà o judecată oarecare, se înţelege dela sine că e uşor de a fi critic.

Nimeni însă nu se gândeşte că părerile pot fi mai întemeiate sau nu; că ele izvorăsc dintr'un gust artistic mai mare sau mai mic, şi dintr'o cultură mai bogată sau mai săracă. In adevăr şi Perrichon avea părerile sale asupra munţilor Alpi; n'a fost însă un cuvânt ca să-şi le scrie într'un volum. Aceasta a înţeles-o şi dânsul.

Se mai uită de asemenea şi partea de artă ce intră în critică. Nu e de ajuns să ai o părere chiar bună. Trebue să ştii s'o înfă-

ţişezi sub lumina de veşnicie. In cuvântul tău trebue să se simtă ceva din fiorul artei.

Kakochymos însă nu înţelege aceasta. In poezie sau în nuvelă el o pricepe: de aceia le-a părăsit, după cele dintâi încercări. Lipsa ritmului sufletesc şi a simţului artistic erà prea făţişă. In critică i se pare că nu este aşà. Iată deci pentru ce se aruncă cu atâta încredere şi îndrăsneală în acest *stadion* al nemuririi.

Când însă se vede alături de ceilalţi luptători, are o clipă de reculegere. In jurul lui se încordează atâţia muşchi frumoşi şi puternici, gata de luptă. Se uită puţin şi la mâinele lui. La lumina mai crudă ca ori când a soarelui, se ivesc două braţe subţiri şi goale de carne. Un sentiment de ruşine îl cuprinde. Insă de pe treptele de marmoră ale stadiului mii de ochi îl privesc. Toată patima lui de om care voieşte să însemne ceva i se ridică atunci în obraz. Privirea i se turbură; vede roş înainte. Şi Kakochymos începe lupta.

Lupta lui Kakochymos ia cele mai adese două înfăţişări. Cea dintâi formă e cea a linguşirii. Prin felurite mişcări feline, el se apropie de atleţii cunoscuţi. Le ţine vasul, din untdelemnul căruia ei se freacă pe trupul lor frumos. Alteori le ţine *strigilul*; aleargă după un sandal căzut, pe care îl duce apoi triumfător; când luptătorul e ostenit, Kakochymos îi face vânt, ori îl şterge de sudoare.

In literatură, Kakochymos, îşi alege un poet reputat. Gustul lui se îndreaptă de pildă către Euphonios. Inaintea lui nu vede decât pe Euphonios. Şi dacă s'ar pune să scrie despre dânsul un studiu limpede şi entusiast, n'ar aveà desigur nimeni cevà de zis. El însă se mărgineşte la lucrurile mărunte, pe care le poate prinde. Cu neobosire, Kakochymos publică studii despre „pipa lui Euphonios", despre ce a zis Euphonios după o digestie rea, despre portretele lui Euphonios. In pictură Kakochymos îşi alege pe Kallichroma, căruia îi păzeşte tablourile când le expune şi îi sdrobeşte culorile pe talerele de lut, când maestrul lucrează.

Ajunge astfel un timp, că nu se poate vorbì de Euphonios sau de Kallichroma, fără a se amintì şi de Kakochymos. Pe aceste căi cotite izbuteşte aşa dar şi dânsul să smulgă una din frunzele din cununa de laur, ce îm-

podobeşte fruntea marelui poet sau pictor.

De sigur că a cucerì nemurirea cu astfel de sprijin, nu e lucrul cel mai frumos. Dar nu e nici cel mai urât, întru cât nu e dăunător cuivà. Latriile cele mai fanatice se pot încă îngăduì, câtă vreme nu-s primejdioase pentru nimeni.

Nu tot atât de vătămător e şi al doilea fel de a face critică al lui Kakochymos. In potriva lui trebue să ne ridicăm.

Nu e prilej literar, în care Kakochymos să nu-şi spună cuvântul cu sgomot, când pentru aceasta nu se cere nici pricepere, nici talent. O poezie, sau un studiu critic de oarecare noutate, găsesc un apărător sau un hulitor aspru în Kakochymos. El nu le priveşte însă sub raportul estetic, ceiace ar fi de înţeles, ci pentru a face cevà sgomot, învârtindu-se numai în jurul momentelor din afară ale operei de artă. Poetul sau criticul rămân astfel alături de discuţie. Cel ce-i întreţine focul este Kakochymos. El trebue să aibă mulţumirea muştei ce se întoarce dela arat, pe spinarea boului. Kakochymos e atât de convins şi de înfierbântat, încât nu m'aş mirà să-l văd bătându-se în duel pentru o poezie

a lui Euphonios!.. Pentru ca această latrie să fie însă cumpănită şi de o parte negativă, el îşi alege scriitorii ispăşitori. Asupra lor se aruncă, ca în totdeauna cu mijloace exterioare. El nu-i loveşte în miezul creaţiilor. Pentru aceasta s'ar cere altă pricepere.

Felul unei astfel de critici stă în a luà câtevà fraze din vreun articol sau poezie, spre a le însoţì apoi de lămuririle necuviincioase şi nepricepute, de care e în stare o minte îngustă şi un suflet plebeian. Necuviinţa lui nu se potoleşte nici dinaintea sexului.

Când se aruncă asupra unei cărţi întregi, Kakochymos procedează prin alăturare de fraze răslăţite, din care i se pare c'ar puteà scoate o contrazicere. Fineţele şi nuanţele de idei nu sunt pentru mintea lui. De aceia Kakochymos e duşmanul lor înverşunat.

Din lucruri, pe care nu le pricepe, el scoate încheieri primejdioase, care n'au nici farmecul insinuaţiei subţiri. Iată o pildă:

Un scriitor oarecare, vorbind despre opera lui Lucreţiu, „*De rerum natura*“, după ce arătă că e greoae, din pricina subiectului ei ştiinţific, adaugă: „şi ar fi fost mai greoae, dacă ar fi încăput pe mâni mai puţin dibace“.

Kakochymos (unul dintre ei) se grăbește să scrie[1]): „D-l X. vorbește în totdeauna cu o *desgustătoare laudă de sine;* astfel amintind că opera lui Lucrețiu, *De rerum natura,* este greoae, adaugă: „și ar fi fost mai greoae dacă ar fi încăput în mâni mai puțin dibace“ — „adecă decât mâinele d-sale“!

Kakochymos n'a înțeles că erà vorba de mâna dibace a lui Lucrețiu, care a știut să dea ceva poezie unei materii aride. Cu o astfel de neînțelegere și pripire, el trage încheieri, ce sunt mai mult de ordin privat decât de ordin literar. In acest chip orice se poate dovedì. Zenon din Eleia dovedise că săgeata ce sboară stă pe loc. El va fi avut însă poate și mai multă logică în argumentarea lui.

* * *

O astfel de „critică“ nu e de îngăduit. Ea e o vorbărie neinteligentă și vătămătoare, ce izvorăște din dorința deșartă de a face sgomot. Căci dela un timp se ajunge a se vorbì de Kakochymos, ca de un om cu rost literar.

[1]) D. M. Simionescu-Râmniceanu în *Luceafărul* pe 1906.

Nimeni nu bagă de seamă că n'a spus niciodată nimic pe propria lui răspundere, încurcând cel mult câtevà fraze ale altuia, cu un rictus — dinaintea căruia nu poți stà decât nedumerit. Atât sunt de mari îndurările la care suntem supuși pe acest ogor neîngrădit al literaturii!

O astfel de literatură nu e cea adevărată. Ea nu e scrisă cu mâna dreaptă. Și ar fi de dorit să avem câți mai puțini scriitori, ce scriu cu mâna stângă. Căci în clipele de față ei sunt mai mulți. Pentru a-i descoperì nu e greu. Cred că sunt pe buzele multora. Oricum, a-i aflà e o problemă mai ușoară, decât de a aflà de pildă vârsta unui căpitan de corabie, înmulțind lungimea corabiei cu înălțimea catargurilor...

I. A. BASSARABESCU

În acea zi Bassarabescu erà mulţumit. Scrisese o nuvelă de trei pagini, în care o domnişoară bătrână se primblà în grădină, aşteptându-şi iubitul, ce-i dase întâlnire la o oră înaintată din noapte. Ea se frământà cu mintea: cine puteà fi acest iubit, care nu-şi iscălià scrisoarea? Astfel zorile o găsiră de veghe în grădină. Iubitul nu venì. De atunci domnişoara Aspasiţa se primblă în fiecare seară sub lumina lunii. Ea îl aşteaptă încă, fără să bage de seamă că un licean treceà în fiecare seară pe acolo, abià stăpânindu-şi râsul...

Şi Bassarabescu erà mulţumit. O lumină de bucurie îi trecù prin ochi. Lăsă condeiul şi se întinse în fotoliu...

Afară începeau a se cerne cele dintâi neguri ale nopţii; în odae întunericul se lăsà şi mai des, la adăpostul stolurilor trase în jos. Bassarabescu privì în părete: două aţe de lumină, strecurate pe fereastră, se jucau şi tremurau ca două pleoape. Privirile lui urmăriau jocul luminii, încet, tot mai încet. Dar razele dispărură. Noaptea căzù în odae, iar Bassarabescu aţipì liniştit, ca şi cum ar fi fost legănat pe două aripi.

Dar de odată i se părù că aude o şoaptă, apoi alta, apoi mai multe ce se întretăiau. Nimic însă nu se deslușià. Din toate unghiurile camerei, şoaptele se îngrămădiau ca într'o întrecere, fără a se înţelege ceva. Cu timpul se făcù linişte şi o voce mai groasă se desprinse :

— „Eu sunt spiritul acestui nobil fotoliu care se simte atât de mândru să te poarte în braţele lui, atunci când condeiul tău aleargă aşà de frumos pe hârtie! Tot neamul ales al mobilelor m'a însărcinat pe mine să-ţi mulţumesc pentru grija ce ne-o porţi. Tu eşti poetul nostru cel mai credincios. Grija ta e nesecată. Nu e oglindă spartă, nu e un scaun

cu piciorul rupt, nu e colivie de pasăre, nu e etajeră fără de lustru, care să nu fi ţintuit privirea ta. Pe toate tu ne-ai cântat.

E drept, că de ori câte ori trecem pe sub condeiul tău, ni se întâmplă câte o nenorocire. Mie mi se rupe piciorul, lămpii i se strică globul, maimuţoiul acela de janilie îşi frânge o labă, chiar cufărul îşi sdrenţueşte pânza... Dar asta nu face nimic. Noi suntem mândre că putem trăì şi aşa sub pana ta. Noi tresărim de mulţumire că suntem chemate la o viaţă nouă, care e veşnică: la viaţa artei. Şi e de mult de când n'am fost chemate la această viaţă. Tu eşti din neamul acelor pictori olandezi, care ne-au înconjurat cu atâta prietenie, cu atâta dragoste. Pentru tine, caşi pentru dânşii, noi trăim, avem un suflet bogat, pe lângă care atâţia trec fără a-l înţelege. Pentru tine, caşi pentru dânşii, ajunge o cameră cât de sărăcăcioasă, spre a face din ea o lume, ce trăeşte prin sine, cu un suflet propriu. Numai cei ce au privirea scurtă ne zic că suntem *natură moartă*... Noi însă trăim, avem bucuriile şi durerile noastre. Tu ai dovedit-o tuturor. Pentru aceia îţi suntem recunoscătoare..."

Şi fotoliul se oprì o clipă. Poate că ar mai fi zis ceva, dar uşa se deschise deodată cu oarecare putere. Un bătrân şi o bătrână intrară.

Bătrânul înaintă cu îndrăsneală. Se pregătì să vorbiască, dar sfiiciunea îi curmă glasul. Intr'un târziu zise către bătrână.

— Dè, Froso, vorbeşte tu întâi.

— Ba, vorbeşte tu, Tase, n'ai fost profesor? Ce fel de profesor ai fost, să nu ştii să te înţelegi cu un om? Şi să te sfieşti de el, ca o femeie?...

Bătrânul ruşinat privì în jos zicând:

— Am fost numai de *„limba elenă"*, Froso.

Apoi după o tăcere mai îndelungată, începù:

— Mă recomand Anastase Moinea; doamna e nevastă-mea, Eufrosina. Venim dela Slatina, unde am fost să ne vedem feciorul. Pe Cănuţă, ştii d-ta...

Şi d. Anastase Moinea îşi mângâiă puţin favoritele, ce-l făceau să samene cu prinţul Nichita. Apoi continuă:

— In drum ne-am zis că ar fi bine să ne oprim pe la d-ta, la Ploeşti. Eu sunt un profesor bătrân. Din mâinile mele au ieşit multe generaţii. N'am nici un gând de laudă — to-

tuşi cei ce sunt acum cevà, din mâinile mele au ieşit. Şi d-ta care eşti un om atât de subţire, ai silabisit cele dintâi slove greceşti cu mine. Poate însă că n'ai prins prea mult din învăţătura mea. Mă simt vinovat. Şi aş dorì ca cel puţin d-ta să nu te simţi vinovat cu nimic, când acei pe cari îi înveţi acum nu-ţi vor păstrà nici o recunoştinţă. Aşà sunt jocurile lumii. Rostul meu era acum treizeci de ani.

Pe cât îmi e cu putinţă să mă judec, am trăit ca om cinstit. Viaţa mea cu Frosa a fost liniştită. Nu-mi aduc aminte să fi dat vre-o pildă rea. Jucător de cărţi nu sunt, de băut nu beau, şi atât cât am putut, am pus de o parte din mica mea leafă... De băeat ne-am îngrijit şi l-am iubit. El e azi prezident de tribunal. Ceva mai mult decât noi! Incetul cu încetul se poate întâmplà ca din neamul lui Moinea să iasă urmaşi cu un rost mai mare în trebile ţării, sau în literatură — ca d-ta.

Ca profesor de sigur că nu ştiam atât cât trebue să ştie un profesor. Ce vrai, timpurile! Lumea erà mai proastă pe atunci. Oamenii nu erau atât de subţiri şi cu atâta ştiinţă de carte ca acum. Dar mărturiseşte singur

dacă nu-mi făceam datoria, dacă nu eram un om al regulei şi dacă nu-mi puneam tot sufletul în ceiace spuneam. 'Mi-aduc totuşi aminte de un băiat, care fugià adesea dela cursul meu şi căruia nu-i prea plăceau versurile dumnezeeşti ale lui Omer. Nu ştiu: erai d-ta, sau un altul? Poate un altul — sunt bătrân şi amintirile mi se încurcă...

Se poate iarăşi să fi trăit prea mult — sunt acum o vechitură din alte timpuri: Dar rău n'am făcut nimănui. Am fost un bun cetăţean, un bun soţ, un bun tată, şi un profesor atât, pe cât se putea să fiu. Ei, dar n'am umblat cu drumul de fier! Cu mintea am trăit pe timpurile lui Omer şi Sofocle, şi pe atunci nu era drumul de fier, iar cu tinereţea trupului, am trăit într'o vreme, când nu se introdusese încă în ţară la noi. In obiceiurile, în care am crescut, în acele am rămas. Totuşi dumneata râzi de aceasta...

De şi sunt un simplu Anastase Moinea, de mine s'au ocupat mai mulţi scriitori. Şi cu cât drag n'a vorbit de mine Gârleanu, când m'am suit întâi în drumul de fier! Cu ce prietenie şi duioşie nu vorbesc de mine Brătescu-Voineşti sau Sadoveanu, când mă

arată sorbind cafeaua în cerdacul bătrân...!
D-ta însă râzi. Dar nu ești singurul. In drumul spre Slatina, niște copii m'au făcut să cred că mi-am pierdut calea. Apoi s'au pus pe râs. Râdeau întocmai ca d-ta. Poate că sunt chiar elevi de ai d-tale“.

Și d. Moinea ar fi voit să zică mai multe. Era supărat. Cuvintele ieșiau repezi din gură. Dar coana Frosa îl apucă de braț, zicându-i:

— Te-ai prea întrecut, Tase. Nu uità, că ai fost numai un profesor „de limba elenă“. Să plecăm.

D. Moinea ascultă, ieșind împreună cu soția sa, liniştit. In sufletul lui nu mai erà un pic de ură. Dimpotrivă i-se părea că făcuse o faptă bună.

* * *

După câteva clipe însă intră în odae un tânăr, care privì lung la scriitorul adormit. Apoi, punându-i mâna pe umăr, începu:

— Ți-am cetit nuvelele. Ai în adevăr talent de povestitor. Ai sobrietate în stil. Fraza d-tale e grea de substantive. Nici nu poţi să-ţi închipui ce bucurie am când citesc o frază cu substantive! Imi pare că dau în sfârșit

peste o ființă cu oase. Sunt scriitori ale cărora fraze par o masă de grăsime — căci adjectivele nu sunt decât ceiace e grăsimea pentru un corp. Poate însă că d-ta ai prea multe substantive; stilul îţi e prea ciolănos. Dar nu face nimic! Mai bine așa. Un substantiv însoțit de două adjective, unul înainte și altul înapoi, mi-a părut în totdeauna ca un paralitic pe două cârje. Și-mi place mai bine să văd două picioare sănătoase, mergând fără proptele.

Apoi chiar când dai o însușire unui lucru, știi s'o schimbi. Alphonse Daudet spuneà că epitetul nu trebue să fie niciodată femeia legitimă a substantivului, ci numai iubita lui.

Pentru D-ta așa dar, lumina nu e totdeauna „scăzută“, vorba nu e totdeauna „domoală“, mustăţile nu sunt „ca două caere“ sau „ca o vrabie“. De aceasta mă bucur și-ţi mulţumesc. In subiectele d-tale e mult haz, e o trepidaţie și o vioiciune comică. Cu toate aceste de ori câte ori te citesc, nu râd. Dimpotrivă mă întristez. Poate pentru că râzi d-ta prea mult. Dar încă pentru ceva.

Tăria d-tale e ridicolul. Peste tot cerni un ridicol, care îmi pare mie cam nemilos și

răutăcios. De sigur că lumea are felurite înfăţişări. In ea sunt lucruri, ce pot stoarce lacrimi de duioşie sau de rîs. Scriitorii le aleg după temperamentul lor. Prin urmare, nu te pot învinovăţì pentru ce nu vezi numai înfăţişarea luminoasă, bună şi duioasă a lumii, nu te pot iarăşi învinovăţì pentru ce nu ai nici un fel de simpatie pentru eroii d-tale. Dacă talentul d-tale e în a vedeà numai părţile de umbră din lume, ai tot dreptul să le biciueşti şi să râzi. Dar tocmai în privinţa aceasta, îmi pare că te înşeli.

De cele mai multe ori d-ta vezi lucruri curate, ce ar meritå bună-voinţă şi cu toate aceste le pui într'o lumină de ridicol. Ş'apoi râzi! Iată, pe scări m'am întâlnit cu d. Moinea. Ce om cinstit şi cum se cade! Ce-ai găsit în el vrednic de râsul d-tale? Că n'a umblat cu drumul de fier! Câtă deosebire între felul d-tale de a vorbì despre dânsul şi *Domnu' Irandafir,* al lui Sadoveanu. Şi cu toate acestea amândoi sunt suflete cinstite. Nimic din ce-i trebue unui om, nu le lipseşte.

Ce-i mai frumos decât iubirea de frate, dusă până la jertfă sau până la tiranie! Pentru ce însă d-ta o arăţi sub o lumină de ridicol? *(Vulturii).*

Cât de simpatică ar putea să fie ființa timidă a lui Nestor Perseanu. D-ta însă râzi de dânsul *(Perseanu).* Totuşi nu e decât fratele drept al *„Microbului“.* Şi cu toate aceste ce prietenie meritată nu i-a arătat Brătescu-Voineşti acestuia!

Lumea în care te învârteşti, ar fi putut fi o lume bună, d-ta te sileşti totuşi s'o faci urâtă. Te legi de mici păcate, şi pe urmă te pui şi râzi. Râsul d-tale însă nu-mi pare nevinovat. El vine din cruzime. Poate să mă înşel; dar încă pe când erai de nouă ani, „nu mai puteai de bucurie“ când ţi-a murit profesorul. Aveai să fii liber trei zile!... *(La nouă ani)*... Pentru aceia d-ta poţi crede că o femeie după o viaţă credincioasă şi cinstită de treizeci de ani, poate lunecà la o viaţă îndoelnică, numai după câteva săptămâni dela moartea bărbatului ei... *(O prietenă).*

Şi să nu-mi aduci de pildă pe Caragiale. Şi Caragiale râde — dar el râde de un Rică Venturiano, de un Farfuride, de un Caţavencu. Lumea lui era în adevăr viţioasă. Ea meritå ridicolul...“

Aceste cuvinte loviau greu pe Bassarabescu. Ar fi voit să răspundă, dar nu puteà.

Somnul îl ţintuise. Abià putù şoptì:

— Şi, mă rog, d-ta cine eşti?

— Sunt Adrian Vintileano.

Bassarabescu făcù o sforţare să-l cuprindă. Dar deodată se trezì în mijlocul odăii, singur, în întunericul nopţii...

* * *

Stătù astfel câteva lungi clipe, trist, abătut. Avusese visuri urâte. Nu-i venià parcă să se mişte. Capul îi vuià; şi un desgust îl cuprinse. Când deodată uşa se deschise cu sgomot şi un om gras intră. Era un colos. El dibuì prin întuneric şi când îl simţì pe Bassarabescu pe fotoliu zise cu o voce dulce şi subţire de copil bun:

— Bine, frate, omul te caută şi tu stai aici pe întuneric, să nu te vadă nimeni.

Bassarabescu se sculă în picioare:

— Dar când ai venit şi cum?

— Am venit chiar acum, 'mi-erà dor să te văd. Haide cu mine!... Fac cinste...

Il apucă apoi de braţ cu prietenie şi ieşiră.

Pe drum Bassarabescu îl privì deacurmezişul, zicându-şi: „Tot e mai bună lumea, decât o credeam eu".

Căci străinul nu erà decât domnul Napoleon Manolescu-Pletea.

RĂZBUNAREA BACANTELOR

— LITERATURA D-lui VASILE POP —

Am mai vorbit și altă dată despre d. Pop. Cu prilejul romanului „*Domnița Viorica*“, am plecat chiar dela d-sa spre a ajunge la observări de o însemnătate mai largă. Imi pare rău de a o fi făcut. Imi pare rău de a fi stăruit asupra greșelilor d-lui Pop, nu atât în nădejdea unei îndreptări, ci pentrucă îmi păreau reprezentative. Ele dădeau oarecum măsura mai concentrată, spre care ai fi putut crede că se îndreaptă o întreagă școală literară.

Acum nu mai cred nimic din toate aceste. D. Pop nu e reprezentativ. El nu se reprezintă decât numai pe sine. Și cu ceiace scrie dela un răstimp, și mai ales cu ceiace în-

drăznește să ni se înfățișeze acum în urmă [1]), d-sa încetează de a mai fi un caz literar.

Critica în genere n'are menirea de a se preocupà de ce nu e literar. Sunt atâtea mici deșărtăciuni, ce cred a se preface în literatură: sunt atâtea flori sfioase de câmp, ce nu aduc pe lume o îmbinare nouă de forme sau un parfum deosebit — pentruce deci te-ai oprì la ele? Pentruce ai strivì sub observația ta nemiloasă, floarea plăpândă și nemirositoare, care nu cere decât să steà ascunsă în iarbă, neștiută de nimeni? Pentruce ai zugrumà mica și nevinovata deșărtăciune ce-și dă silința să smulgă o clipă mai mult din veșnicia timpului? Avem atâtea pe sufletul nostru. Și nu aceasta ar fi deșărtăciunea noastră cea mai mare.

Deci libertate și îngăduință pentru literatura slabă! Ea poate fi o îndeletnicire mai nevinovată decât oricare alta. Și apoi timpul își ia asupra-și alegerea. Prin sita lui măruntă, dela sine, nu poate trece decât ceiace are un *viaticum* de nemurire și de trăinicie.

Sunt totuși prilejuri, în care trebue să stă-

---

[1]) „*Cum iubește o fată*“, ed. Minerva, 1907.

ruești și asupra ceiace nu e literatură. Umilita floare de câmp poate să răsară în stratul grădinii tale, semeață și înșelătoare. Folosindu-se de o rază de soare prielnică, ea poate părea strălucitoare; folosindu-se de vecinătatea unui toporaș, ea poate părea mirositoare.

Sunt atâtea împrejurări din afară ce pot răstălmăcì firea unui lucru, dându-i o însemnătate pe care n'o are! In literatură mai ales sunt atâtea sclipiri înșelătoare, ce ademenesc pe cei mai puțin orientați, așa că o intervenire hotărâtă se impune din când în când. Și cazul d-lui Pop îmi pare că e dintre aceste.

D-sa s'a folosit până acum de împrejurări deosebit de prielnice. Colaborația la o revistă ce pare serioasă, lauda unui om de oareșicare autoritate morală, editura unei librării răspândite, au făcut din d. Pop o personalitate literară destul de căutată.

Prin urmare, nu e vorba de o mică deșărtăciune literară; nu e vorba de o sfioasă floare de câmp, ci e vorba de un scriitor, care prin împrejurări cu totul străine de literatură își dă și i se dă o însemnătate, pe care n'o are de fapt. Asupra lui nu se pot închide ochii cu nepăsare sau cu îngăduință. Gaița din fabulă dacă s'ar fi împodobit cu penele de păun dintr'o nevinovată desfătare personală, ar fi părut indiferentă. Fiindcă a voit însă să treacă drept păun, i s'au smuls penele.

Iată ce-mi propun și eu să fac în puține cuvinte, — din economia timpului meu și din respectul cititorului grăbit. Aceasta e și unul din drepturile criticii și din rarele ei bunuri.

Sunt mai bine de cincizeci de ani de când celebrul critic Jules Janin își scrià în una din seri obișnuitul său foileton. Fereastra dădeà spre grădina Luxemburgului. Erà un amurg tainic. O pace adâncă plutià peste întreaga fire. Criticul se oprì, privind de unde venià singurul sgomot: căderea cadențată a apei dela fântâna Medicișilor.

Și pe când privià astfel pătruns de poezia nopții ce se lăsà ca pe niște aripi moi, el nici nu băgă de seamă țipătul ascuțit al papagalului din casă, care scăpase din colivie. Intr'un târziu numai când închise fereastra, priveliștea ce-l așteptà îl înmărmurì. Biblio-

teca erà deschisă, rafturile răsturnate. Pe jos cărţile erau risipite; legătura lor splendidă erà scrijilată; foile dinăuntru eraŭ rupte. Iar deasupra stăteà papagalul, privind cu ură sclipitoare, aceşti duşmani neîmpăcaţi, pe care de atâtea ori îi pândise de după gratii.

Şi atunci Jules Janin se gândì la meseria lui, la îndeletnicirea unei vieţi întregi. Ce făcuse el oare mai pre jos de papagalul său? Acelaş simţimânt de distrugere, în unul ca şi în altul. Gândurile îl cuprinseră; şi melancolia îl învăluì. Adouazi pentru întâiaşi dată apărù *Journal des Débats* fără foiletonul lui.

De sigur însă că 'n bibliotecă nu eraŭ şi „*Cum iubeşte o fată*“ sau „*Râs şi plâns*“, căci atunci ar fi văzut că şi criticii au uneori o menire distrugătoare, din cele mai preţioase şi cu un oareşicare rost social.

*

Nu vom cercetà mai amănunţit nuvelele d-lui Pop. Mă voi mărginì numai să le hotărăsc genul cu ajutorul câtorvà pilde, care vor fi mai vorbitoare decât orice observaţie, ce s'ar puteà face.

Nuvelele d-lui Pop, — dacă le putem numì astfel — se învârtesc toate în jurul iubirii. Câmpul ales este aşa dar din cele mai delicate. Iubirea e piatra de încercare a delicateţei şi a fineţei scriitorului, mai ales când e vorba de iubirea fetelor, ce se deschide atunci pentru întâiaşi dată. Alegerea d-lui Pop a fost din cele mai greşite. Voim să părem în totdeauna ceea ce nu suntem şi să arătăm ceiace nu avem. Acesta este şi cazul d-lui Pop. D-sa vreà să arate tocmai cieace-i lipseşte cu desăvârşire: *delicateţea*.

Şi fiindcă nu voesc să cercetez fiiecare nuvelă în parte, mă opresc la o impresie de totalitate.

Adormisem şi mi se păreà că o furtună mă cuprinsese în mijlocul unei păduri. Nu eram singur. Bunul meu Maestru mergeà alături de mine. Copacii începuseră să se clătine, lovindu-se unii de alţii. Din atingerea lor ieşeau adevărate scântei.

Dar deodată cărarea se afundă între stânci, din mijlocul cărora se deschideau văgăuni negre. Maestrul mă luă de mână. Inima îmi băteà. In acea clipă nu ştiu ce se petrecù. Un sgomot, ca şi cum cerul s'ar fi năruit

puse o cunună de foc asupra pădurii. Căzuse cerul peste noi?... Nu știu. Simțiam numai cum lunec încet, încet ca într'o prăpastie și târziu numai mă oprii pe ceva moale. Deschisei ochii: întunericul erà desăvârșit. Dar în mâinele mele mai simțiam încă mâna bunului Maestru, ce-mi călăuzià pașii, zicându-mi:

— Pășește fără frică. Ne-am scoborât acum în câmpiile fără hotare ale durerii.

Merserăm astfel mult. Din toate părțile se ridicau plângeri, scrâșniri și blesteme, ce ne urmăriau... Deodată se lumină puțin. O lumină galbenă se prelingeà de sus, ca printre ferestrele mici ale unei temnițe.

— Suntem în *bolgia* literaturii, îmi zise maestrul.

In stânga noastră, o pată mare neagră se deslușì. Erà o movilă. Pe dânsa, acoperit numai pe jumătate, stăteà un tânăr. De pe fața lui nu puteai citì, dacă *râde* sau *plânge*.

Și pe când priviam la acest tânăr, un grup de fete se desprinse din întuneric, ținându-se de mână. Pe cap ele aveau o coroană de frunză de viță de vie. Corpul le erà învălit în fâșii de haină în așa chip în cât ceiace

trebuia să se vadă, nu se vedeà, și ceiace nu trebuià să se vadă, se vedeà.

Fetele înconjurară movila, dansând în sgomote și chiote, cu gesturi lubrice. Cea dintâi dintre ele, o fată din al cărui sân se vedeau picăturile de sânge, ce curgeau dintr'o rană neînchisă încă, începù:

— „Una și cu una fac două. Quod erat demonstrandum. Filisteanule! Mie nu-mi pasă dacă una și cu una fac două, trei sau o duzină. Pentru mine problema e astfel: eu nu știu una și cu una; ci știu *numai una* și aceea sună: te iubesc! Și dacă te iubesc, te vreau; și vreau să fii tu al meu și eu a ta. Și nu-mi pasă nici de matematici, și nici chiar de botanică și nici de toată Europa. Na! asta știu eu... Hai dă-mi o sărutare, *soro*... Ei ce-o să fie dacă mă atingi cu mâna pe pept sau pe sâni, o să mori?...“.

Cea de a doua, bătându-se cu mâna peste pieptul involt, începù:

— „Cum d-ta crezi că o să afle vreun muritor pe lume că ne-am sărutat măcar? Eu nu înțeleg cum poți fi așa de rece, când ai ocazia să poți fi iubit cu patimă de o femeie care știe să iubească și care te iubește.

Dar ce fel de bărbat ești d-ta? Un altul ar fi fericit să poată obține măcar o privire dela mine; o floare, un cât de mic semn de atenție; și d-ta eu mă dau toată, mă ofer cu sufletul, cu trupul. Și mai ales cu trupul! D-ta nici nu bănuești ce comori de plăceri, de fericire rezidă în corpul meu; nici nu-ți închipui de câtă intensă voluptate e în stare organismul meu și ce deliruri de fericire îți poate provocà în toată ființa dragostea mea. Am să te fac atât de fericit! O să ai o așa o frenezie de plăceri, încât n'o să fie muritor mai fericit ca tine pe lume! Taci! nu vorbì! căci te văd că șovăești. Uite-te la mine, tu nici nu știi ce armonii de forme se ascund sub îmbrăcămintea asta!..“

A treia îi luă vorba din gură, strigând:

— „Vai de mine, nu e nevoe să-ți încordezi așa de mult regretul ce simți scăpându-mă, adecă, mai plastic vorbind, scăpând corpul meu din mână, căci, în definitiv, la asta se reduce dragostea, la o presiune a unui corp înzestrat cu cevà calități fizice și să zicem „morale“. Ei, iată, mă cam jenez să o spun, dar fiindcă din întâmplare mi-ai descoperit pornirile mai de vreme decât aș fi

dorit eu, și fiindcă ai văzut, că ținând la d-ta țineam și la alții, nu în acelaș grad, dar, totuș te înșelam, — în limita stării actuale de lucruri, bine înțeles, — vezi bine că sunt cam clasică în modul meu de a pricepe dragostea. Te-aș iubì mult pe d-ta dar... și pe alții; și când ești măritată, cred că este cel mai ușor lucru să primești „omagiile“, adică pe românește să „primești și să acorzi“ pe furiș „grațiile“ unuia și altuia dintre adoratori“.

A patra mai sfioasă, suspină:

— „Te iubesc cu totul, cu inimă, *cu corp*, cu suflet. Spune: mă vrei?“ O alta strigă cu ochii plini de beția desfrâului:

— „Doctoratul meu în filozofie nu face nici o parà față de impulsivitatea internă, și văd că chiar inteligența mea s'a pus în serviciul instinctului acesta, care stăpânește pe oricare din noi...“.

Celelalte fete chiotiră și ele pe rând, cu gesturi nerușinate, cu mișcări atrăgătoare, și cu o descoperire neîncetată a farmecelor trupurilor lor. Hora se învârtià în sgomot de cântece, de beție și de voluptate.

Bunul meu Maestru mă luă însă de mână, îndepărtându-se...

— Maestre, cine sunt aceste femei? Dacă amintirea nu mă înșală ele sunt Bacantele, care acum câtevà mii de ani au sfâșiat pe muntele Citeron pe neprevăzătorul Penteu.

Iar Maestru îmi răspunse:

— Sunt „eroinele“ d-lui Vasile Pop — fete tinere, luate din lumea de azi. Ele sunt surorile voastre. Intre dânsele poate e și logodnica sufletului tău, care și acum îți plutește, nepătată, pe dinainte... Acest scriitor de literatură isterică și pornografică ar trebuì izgonit din câmpul literii tipărite. Lipsindu-i bunul simț și buna cuviință și mai ales lipsindu-i orice scântee de talent literar, ar trebuì să i se strige cu hotărâre, vechiul dar și de data aceasta potrivitul: *„In lături!“*.

Și bunul meu Maestru se oprì, arătându-mi cu mâna îndărăt: pe movilă un trup sfâșiat și însângerat stătea aruncat.

Erà răzbunarea Bacantelor...

KA

(FANTEZIE ASUPRA ARTEI ȘI CRITICEI)

Cine nu cunoaște plăcerea de a merge prin ploaia rece a toamnei înaintate, în nădejdea focului vesel ce ne așteaptă în cămin? Picăturile cad grele și înghețate peste obraz. Nu te gândești însă la dânsele. Printre boabele lor, vezi ceva ce palpită roșu și cald. O limbă de foc se întinde veselă spre tine, desmierdându-te. Ea merge înaintea ta, ca acele focuri tainice, ce-și tremură lumina lor violetă pe unele câmpii. Ademenit de ea, mergi grăbit. Flacăra își grăbește și dânsa pâlpâirea. Și când deschizi ușa odăii tale, o vezi cum se îmbină cu focul ce palpită sbucnitor în cămin.

O astfel de flacără pâlpâià, ca un rug că-

lăuzitor, și dinaintea ochilor mei. Mă întreceam cu dânsa în alergare. Când ajunsei la ușă, mă oprii o clipă, ostenit de atâta mers grăbit. La biserica de alături sună miezul nopții, ce se auzì limpede în tăcerea dimprejur. Inima îmi bătù de asemenea de douăsprezece ori, scurt dar puternic.

Intrai. O căldură potolită mă învălui. In cămin focul își răspândià rumeneala sa în valuri. Un fotoliu erà tras aproape de dânsul. Mă oprii: o umbră stătea în fotoliu, privind în flăcări, ca și cum ar fi voit să pătrundă rostul lor adânc. Ai fi zis o cărturărească citind în cărțile desfăcute dinainte...

Intr'o clipă amintirile copilăriei mă coprinseră. Una din istorisirile cele mai obișnuite ale bunicii mele, erà ivirea neașteptată, la gura focului, a unui bătrân sau a unei bătrâne, ce stau liniștiți, fără a ridicà ochii la celce deschideà ușa. Și mă gândiam totdeauna cu spaimă că o astfel de vedenie mi-ar puteà ieșì și mie dinainte. Nu puteam intrà într'o cameră pe întuneric, fără ca inima să nu-mi bată. In mișcarea clipei, mi se păreà chiar că din frământarea flăcărilor iese un chip

omenesc, că mă privește tainic și cuminte, cu zâmbetul pe buze

Mă gândiam și acum că e poate un joc al luminii sbuciumate în întunerec. Făcui câțiva pași mai aproape. Umbra nu se risipì. Ea stătea nemișcată. Voii să zic ceva, dar glasul mi se curmă. Rămăsei astfel fără cuvânt în mijlocul odăiei.

Iată însă că omul de umbră se mișcă puțin. Deschise ochii mari și mă privì. Ai fi zis că e un nor străveziu. Pe buzele lui înflorì un zâmbet prietenos.

Eu mă dădui un pas îndărăt. Dar mișcarea liniștită și zâmbetul lui îngăduitor, îmi dădură încredere. Făcui o sforțare și zisei:

— Ființă vie, spirit sau umbră, din hotarele cărei lumi ai alunecat în încăperea îngustă a acestei camere? Cine ești tu? Trebue să te privesc ca pe un prieten, ori ca pe o vedenie răufăcătoare, ce s'a strecurat în sălașul meu, odată cu bătaia miezului nopții, când umbrele primejdioase se ridică din adâncurile subpământești, cum se ridică aburii de pe ape?

— Nu. Fii liniștit. Nu sunt dușmanul tău. O, nu! In această lume, în care te sbați, în-

înconjurat de inimi ce-ţi zâmbesc dar care nu te iubesc, eu sunt cel ce am mai multă dragoste pentru tine. Cuvântul meu poate părea uneori aspru şi neîndurător. In adâncul lui, el e totuşi plin de îndurerare şi de căldură binefăcătoare.

— Umbră pribeagă, cine eşti tu atunci, de spui că ţi-am auzit adese cuvântul prietenesc? Eşti tu spiritul unui prieten mort, ce rătăceşti trist prin aceste ţinuturi? Eşti tu ceva ce *e* sau ceva ce *nu e?*

Umbra zâmbì:

— De oarece tu *eşti*, *sunt* şi eu.

Atunci îi răspunsei:

— Umbră tainică, pentruce te joci cu sufletul meu speriat? Spune-mi cuvântul adevărului.

Câteva clipe de tăcere trecură. Şi deşi mă uitasem necontenit la umbră, ea îşi schimbase forma, fără să prind de veste. Se întâmplase, cum se întâmplă cu un nour, pe care îl priveşti neclintit:

... *On le voit différent, sans l'avoir vu changer...* Umbra păreà acum un tânăr. Din subţietatea trăsăturilor, puteai vedeà că nu erà o fiinţă, ce ar fi fost în stare să păşască

la lumina zilei. Şi ceiace erà mai izbitor, trupul n'avea mâini. Tânărul înţelese mirarea mea, zâmbì, şi apoi şoptì:

— Eşti mirat că n'am mâini. Anaxagora a zis totuşi că omul e cel mai deştept dintre animale pentrucă are mâini. Fii pe pace. Eu plutesc pe deasupra.

— Atunci, o umbră, ce-mi sameni atât, ai îndurarea de a-mi desvăluì taina care te acopere.

Umbra îmi făcù un semn cu privirea să mă aşez. Trăsei un scaun, şi după ce tăcù câteva clipe de tăcere, umbra începù:

— „Sunt *Ka:* Petrece-ţi mâna peste frunte, şi adu-ţi aminte de înţelepciunea egipteană... In afară de fiinţa ta care mănâncă şi merge, în tine mai e o zeitate nemuritoare. Este Ka. Când deasupra mormântului tău trandafirii înfloriţi îşi vor scuturà frunzele, eu voiu stà pe lespedea de marmoră, plângând învălişul trupesc, pe care îl voi fi pierdut... Eu sunt zeitatea nepieritoare, ce locuesc în tine, privindu-te cu un ochiu de prietenie. Şezi. Uite focul, care ne învălue în căldura lui mângâitoare. Afară plouă şi e urât. Aici e cald. Şi în dulceaţa acestei clipe e bine să stăm

puţin de vorbă. Viaţa aleargă prea repede şi prea amestecată cu alte nevoi, pentru a aveà adese acest prilej."

Tăcù din nou.

Eu îl priviam acum cu încordare şi cu încredere. Aşteptam ca de pe buzele lui să curgă cuvinte de înţelepciune. Ka mă privì limpede, suspinând:

— Scrii!...

— Şi pentruce n'aş scrie, o Ka? Nu este lucrul cel mai bun ce aşi puteà face pe lume?

— Vorbeşti de sigur cu mintea ta pământească. Nu-ţi fac de aceea nici o vină. Homunculus după-ce ieşì sprinten din retorta lui Faust, clipì mai întâi din ochi, bucuros de frumuseţea luminii, şi strigă apoi întinzându-şi braţele: *de oarece trăesc, trebue să şi lucrez!* Priveşte la mine... Când îmi place să mă întrupez, n'am niciodată mâini. Este un simbol al înţelepciunii deslegate de orice deşertăciune. Căci pentruce aş lucrà? Imi deschid ochii mari. Lumea îşi aruncă frumuseţile ei în ochii mei, tot aşà precum un castel îşi aruncă turnuleţele lui în oglinda întinsă a lacului... Dar tu n'ai ajuns încă la aşà înţelepciune, ce se încheie în contemplaţie.

Tu ai nevoe să lucrezi, să îngrămădeşti cuvinte, unele după altele; de aceea trebue să te primesc aşà cum eşti.

— O Ka, simt acum că tu eşti partea cea mai bună din mine!.. Cuvintele tale au răsunet în sufletul meu. Ele mi-au încolţit de atâtea ori în inimă, în clipa tainică a atâtor amurguri, care m'au pătruns de liniştea măreaţă a naturii. Dar farmecul acesta a ţinut în totdeauna puţin. Viaţa şi-a aruncat talazurile ei, răpindu-mă din nou în larg.

— Sunt mulţumit că ai simţit această nevoie a contemplaţiei desăvârşite. Căci nu trebue să uit că eu îţi vorbesc, ca spirit nemuritor, împăcat în mine însumi. Tu însă în puţinele clipe ce ai de trăit, voeşti ca prin munca mâinilor tale să cucereşti cevà din nemurirea mea. O deşărtăciune!

— Inchid ochii şi mărturisesc cu supunere umilită această deşărtăciune. Am fost însă deprins ca s'o privesc ca pe cea mai nobilă dintre deşărtăciuni. Pentru aceasta m'am lăsat în voia ei, precum un înnotător se lasă în voia valurilor ce-l duc la vale.

Ka mă privì o clipă tăcut, apoi zise:

— Nu voi aruncà nici o vorbă de hulă

acestei nevoi de a creà, dacă în adevăr e o nevoie...

In loc însă de a-şi continuà şirul început, se întrerupse, întrebându-mă:

— Ai simţit vreodată desgustul lucrurilor, pe care le scrii?

— O Ka, când ţi-aş spune durerile sufletului meu până ce văd închegată o ideie în cadenţa tainică a cuvintelor; şi când ai ştì nemulţumirea ce mă cuprinde, după-ce mi-am înfăptuit ideia, care m'a sbuciumat atât!

— Aceasta e un semn bun. A fi desgustat de un lucru, înseamnă a-l fi iubit mult. De ceiace nu te interesează, nu te desguşti. O operă de artă însă nu poate isvorî decât dintr'o mare iubire. Trebue să iubeşti ceiace faci. Numai dintr'o astfel de pasiune poate ieşì cevà vieţuitor. In această privinţă, ca în atâtea altele, o legendă helenică e plină de lumină. Sculptorul Pigmalion îşi săpă idealul de frumuseţe, în corpul unei femei de marmoră. Din focul sufletului lui, el aprinse torţa, cu care însufleţì apoi pe Galatea. Pentru dânsul statua trăià. Şi când cea din urmă lovitură de daltă lunecă peste corpul nimfei, Pigmalion se simţì cuprins de dragoste pentru

marmoră, ca pentru o fiinţă vie. Şi iubirea lui fu atât de caldă şi de adâncă, în cât zeiţa Venus, înduioşată, dădù marmorei suflarea vieţei. Sculptorul o luă apoi de soţie.

A creà în adevăratul înţeles al cuvântului, înseamnă a te căsătorì mistic cu creaţia ta, căreia îi dai tu viaţă... Şi nu e vorbă de cine ştie ce creaţie trufaşă şi încăpătoare. Cine înşiră două rânduri poate fi creator, dacă îşi dă seama de taina, ce se ascunde în dosul cuvintelor. Sub cuvânt e o armonie şi o cadenţă tainică pe care artistul o măsoară cu bătaia inimei lui. Hamlet puteà să strige: *cuvinte, cuvinte!...* Dar din aşezarea acestor cuvinte iese o frumuseţă, de care sufletul unui om se poate pătrunde, ca de o bucurie nespusă. In locul unei fericiri mai mari, cum e aceia a unei contemplaţii înţelegătoare de toate, poate fi şi aceasta o mulţumire, de care trebue să se ţină seamă...

Cele câteva rânduri însă fiind înşirate după un ideal de armonie sufletească, nu izbutesc desigur în totdeauna să atingă acest ideal. E în firea idealului de a nu fi atins. De aici acea veşnică atingere şi respingere, pe care un scriitor o simte pentru ceiace scrie. Plă-

cerea dela început e urmată pe dată de durere. Una înlocueşte pe alta.

Când privesc totuşi nimicurile vieţei voastre, această plăcere şi durere ce se urmăresc şi se amestecă uneori la un loc, e singurul lucru, ce-mi pare mai sfânt. Inaintea lui mă închin şi îmi plec nemurirea mea senină, pe care n'o mişcă multe lucruri. Când văd pe cineva încovoiat asupra unui rând, cumpănind două cuvinte, rostindu-le cu vocea tare, spre a le încercà frumuseţea sunetelor, mă gândesc şi eu că în mijlocul atâtor deşărtăciuni, tot aceasta e mai binecuvântată.

Eu stăteam nemişcat, privind la acest tânăr nemuritor ce-şi scuturà deasupra mea cuvintele lui blânde, precum un copac înflorit îşi scutură florile deasupra călătorului, care se odihneşte sub dânsul. Inţelegeam însă bine că cuvintele lui trec peste mine, având o măsură mai mare. Căutam de aceia să prind mlădierea fiecărui sunet, spre a puteà cântărì mai bine, ceiace erà pentru mine, şi ceiace erà pentru alţii. Ka înţelese îndată cumpănirea şi îndoiala ce-mi rodeau sufletul.

— O spirit şovăitor, îmi zise el blând, nu răstălmăcì cuvântul meu. Ironia este desigur

una din plăcerile cele mai obişnuite ale zeilor. Nu pentru aceasta am venit însă acum, când umbrele negre ale nopţii ne cheamă la o pace bine făcătoare. Ai privit tu vreodată deasupra apei în amurgul soarelui? O pânză subţire şi străvezie pluteşte deasupra ei, alintându-se ca suflarea unui om ce doarme liniştit. Acei aburi sunt sufletul apei. Intocmai ca dânsa, plutesc şi eu deasupra ta. Eu nu sunt decât suflarea ta, nepieritoare. ce te învălue ca un steag sub cutele lui. Cum dar ţi-ai închipuì c'aş puteà fi lipsit de bunăvoinţă faţă de fiinţa ta pieritoare, ce-mi dă singura pricină de a fi? Ai deci încredere în mine. Sfaturile mele pornesc numai din dragostea ce-ţi port.

De n'aşi fi zeu nemuritor, plutind deasupra tuturor sbuciumărilor omeneşti, aş voì să fiu artist. Arta e aceea care dă mai multă seninătate, în viaţă. Totdeauna când vreau să mi-o închipui sub o icoană plastică, o văd ca pe o zeiţă, cu fruntea senină şi cu trăsurile figurii liniştite. Ea ţine braţele întinse şi primitoare pentru acel ce vine cu gândul curat la dânsa. Pe trup îi pluteşte un peplos larg, ce ascunde sub cutele lui atâtea taine...

Dar în această lume de amăgiri, găseşti

numai ce cauţi. Totul este în ochii ce văd şi în mintea ce judecă. Shakespeare spune că dacă ai stà pe piscul muntelui Hymalaia, gândindu-te la căldura Saharei, ţi-ai aruncà haina din pricina căldurii, şi de ai stà în deşertul Saharei, gândindu-te la Hymalaia, ai tremurà de frig. E în aceasta un adevăr.

Aşà dar pentru a aveà pace în braţele zeiţei cu privirea senină, trebue să fii doritor de pace şi bucuros de a găsì în ea un liman. Cine caută furtună în acest adăpost, sau e necredincios, e pedepsit. Zeiţa îşi dă la o parte braţele sale, şi îşi încruntă privirea ei limpede. Apoi îşi încleştează mâinile, strivind pe îndrăsneţ, în marmura degetelor sale.

Ka se oprì puţin. Folosindu-mă de tăcere, abia putui spune:

— O Ka, zeu, căruia mă închin mai mult decât oricui altuia, aud cuvintele tale, deşi nu le înţeleg. Ca să înţelegi un lucru trebue să-l simţi mai întâiu. Plăcerile adânci, de care îmi vorbeşti tu, mi-au plutit pe dinainte ca un vis dinspre ziuă, dar nu le-am simţit niciodată. Drumul artei e mai lung şi mai greu. Eu sunt abia la începutul lui. Pe lângă aceasta, îmi vorbeşti de pace şi de linişte senină. Pentru

ce suntem făcuţi însă spre a ne cumpănì între extreme? Câteodată n'am în sufletul meu decât un strigăt, o năzuinţă desăvârşită către pace. Înţeleg arta ca un templu al liniştei şi al contemplaţiei. Iar alte ori vântul se naşte în sufletul meu. Furtuna se ridică. Mă simt ca un fir de praf luat de vârtej. Plin de mişcare şi de pasiune mă gândesc la cei morţi, pătruns de înţelepciunea Bibliei: „Cât sunt de nenorociţi ei, pentru că se odihnesc!". Şi, dacă nu mă înşel, *critica*, cere uneori o astfel de stare sufletească.

Ka tăcù o clipă, apoi începù zâmbind:

— Mă asculţi dar nu mă înţelegi. Tot e bine. Creon, voind să se desvinovăţească de învinuirea de a fi urzit un complot în potriva lui Oedip, începù: „O rege, îţi voi vorbì drept şi bine..." Dar Oedip plin de mânie îl întrerupse: „Poţi să-mi vorbeşti bine, eu însă te voiu ascultà rău". A ascultà bine este aşa dar o virtute. Trebue să ştii ascultà. Înţelegerea poate venì mai târziu.

Apoi, privind pe masa de lucru o mică statuetă a lui Apollo din Belvedere, Ka continuă:

— Iată zeul ocrotitor al criticii. Priveşte-l cât e de senin şi de olimpian! Din privirea

lui cunoşti că e un simbol al luminii: al luminii, ce se revarsă în pânză de aur, îmbrăcând toate într'o haină de veselie şi de sărbătoare. Cu toate aceste, ochii lui frumoşi ştiu să arunce câteodată şi fulgere. Apollo ştie să pedepsească pe îndrăzneţi. El a ucis pe Python; el a ucis atâţia monştri răufăcători omenirii. Faretra lui e plină de săgeţi. Din arcul lui maestru, divinul arcaş ştie aruncă săgeţi ce nu greşesc. El nu îndură bătaia de joc a celor sfinte. Niobidele şi Niobizii au fost seceraţi fără nici o milă, dinaintea privirilor îndurerate ale mamei lor.

Intr'o zi Apollo fu silit la o întrecere din flaut, de către păstorul frigian, Marsyas. Apollo primì. Muzele îl încununară învingător. Zeul atunci, fără niciun cuvânt, luă pe Marsyas şi-l spânzură de cel dintâiu copac.

Sunt sigur însă că frumoşii lui ochi nu s'au turburat. Ei au rămas tot senini şi nemuritori în limpezimea lor albastră. Faţa lui a rămas tot liniştită. Mişcările sufleteşti nu trebue să se deà la iveală, prin întorsături urâte de muşchi. Aceasta e o concepţie antică, pe care arta greacă a păstrat-o cu sfinţenie. Linişte şi seninătate, — aceasta se cere dela

critică. Ea nu înlătură însă asprimea... Marsyas poate fi spânzurat şi jupuit de viu; o clipă însă după aceia, Apollo nici nu se mai gândeşte la dânsul. Pedeapsa meritată trebueşte dată fără ură şi fără patimă. O clipă ajunge. Lumea e plină apoi de atâte lucruri frumoase şi nobile, ce pot umplea sufletul, precum umple mireasmă de tămâe înălţimele catedralei! A pedepsì fără a urî şi a lovì zâmbind, acestea e concepţia apolloniană, de care trebue să se conducă critica.

* * *

Şi Ka tăcù. Cuvintele lui căzuseră încet şi regulat. Focul din cămin se încinsese mai tare. Căldura lui mă învăluì. Tânărul din faţa mea se făcù din nou o umbră, care se şterse din ce în ce. Pleoapele îmi scăpătară. Un somn binefăcător mă cuprinse. Când mă trezii, soarele erà sus, focul stăteà stins în cămin, iar vedenia dela miezul nopţii îmi părea acum un vis îndepărtat, îndepărtat, după care încă mă doriam.

OCTAVIAN GOGA

PICROPHONIOS. — Citind studiul d-lui Goga asupra țăranului în literatura noastră [1]), mi-a răsărit dinaintea ochilor icoana bătrânului Socrate în închisoarea de pe colina Muzelor, din Atena. El nu stătea însă de vorbă cu Criton, și cu ceilalți prieteni, ci își alungà stilul pe tăblițele de ceară. Ne mai așteptând pe Platon, Socrate își scrià singur „Apologia“.

AGATHON. — Și nici nu e de mirat, o Picrophonios. Aceasta e soarta tuturor poeților, ce se pun să judece literatura timpului lor. In mijlocul ei, poeții nu se văd decât pe dânșii. Tot ce veacurile trecute au adunat e numai materialul gol, îngrămădit cu o muncă sta-

1) Cu privire la articolul „*Țăranul în literatura noastră poetică*“, publicat în *Viața Românească*, numărul din Decembrie, 1907.

tornică. Clădirea se ridică astfel încetul cu încetul. Acum e aproape gata, dar îi lipsește ceva: o acroteră în vârful frontonului. Poetul e acea acroteră, care desăvârșește întreaga clădire, și pe care omenirea o așteptà de mult.

GLYKYON. — Sunt și eu de părerea ta, o Agathon. I s'a întâmplat d-lui Goga, ceiace s'ar fi întâmplat oricărui poet: voind să povestească, se povestește; voind să descopere trăsăturile literaturii de azi, care vor fi și ale literaturii de mâne, se descopere pe sine. Nu puteà face altminteri. Oricâtă prevedere ar fi avut și oricât ar fi voit să se închine dinaintea bunului străin, recunoscându-l, d. Goga trebuià să se cânte pe sine și să recunoască ca literatură a viitorului ceiace are în personalitatea sa proprie.

Cu toții avem de obiceiu ideile temperamentului nostru. Un om pașnic vede toate în lumina soarelui ce apune; el nu înțelege mișcările furtunoase ale sufletului, gelozia lui Othello sau desperarea de dragoste a lui Werther. Tot astfel Achille credeà ca o datorie sfântă de a înconjurà de trei ori cetatea cu trupul dușmanului său legat de car; el n-ar

fi înțeles niciodată resemnarea pioasă a lui Aeneas.

Dintre toți, însă, poeții sunt cu deosebire robii temperamentului lor. Printr'însul numai își pot da măsura originalității. Ceiace ar puteà părea deci ca o părtinire în felul subiectiv de a judecà, este o afirmare a propriei lor personalități și un câștig pentru artă. Creațiunea are nevoe de toate originalitățile, oricât ar nedreptăți pe cei ce lucrează pentru aceiași țintă, — arta.

PICROPHONIOS. — Nu uita însă, Glykyon, că dai numai o lămurire psihologică a greșelelor d-lui Goga.

GLYKYON. — Orice are o pricină bine limpezită, are și o îndreptățire.

PICROPHONIOS. — Nu, Glykyon, fiindcă toate lucrurile au o pricină. Peste tot domnește un determinism strâns, care uneori scapă privirilor noastre. Când nu putem, așa dar, motiva un fenomen, vina e în mărginirea priceperii noastre și nu în lipsa de înlănțuire din natură. A înțelege această înlănțuire nu înseamnă însă a o aprobà. Pentru a o aprobà, ar trebuì să răspundă ideii ce ne facem de bine și de adevăr. In privința aceasta, cu-

vântul lui Pilat din Pont, e unul din cele mai adânci din câte s'au spus vreodată.

Când Isus fu adus dinaintea lui, și Evreii cereau cu sgomot să fie răstignit, deoarece le strică legea, propovăduind învățături mincinoase:

— Nu, strigă divinul fiu, — am venit să propăvăduesc adevărul.

Pilat își trecù mâna pe frunte, gândindu-se. Apoi șoptì:

— Mai întâi, spune-mi ce e *„adevărul"?*

Isus tăcù. Și la această întrebare atât de firească nici un înțelept din lume n'a răspuns încă.

Dacă nu cunoșteam care e *„adevărul"*, avem totuși la îndemână unele adevăruri, recunoscute prin bunul simț obștesc. Din acest bun simț izvorăsc cele câteva îndrumări, după care se conduce estetica în judecățile ei. Și d. Goga n'a ținut seama de dânsele, scriind:

„Artistul de astăzi e un luptător. Creațiunea lui nu mai e menită, ca odinioară, să fie o frumoasă jucărie, ci trebue să robiască inimi, să înfierbinte, să sfarme și să aducă o pietricică pentru clădirea unei lumi, care va fi nouă în interpretarea datoriilor omenești.

Sufletul artistului de astăzi trebue să fie o biserică deschisă pentru toţi. Sub bolta lui strălucitoare toate durerile au dreptul să între, toate plângerile au dreptul să răsune. In acest templu nu se săvârşeşte numai praznice, al căror farmec robeşte ochiul, ci se spovedesc amărăciunile tăinuite ale tutulor care aşteaptă o alinare.

In această biserică e altarul frumosului şi altarul înfricoşatei judecăţi a dreptăţii eterne. Acestor altare să ne închinăm".

Astfel scrie d. Goga.

Tinere cu ochi albaştri, o Octavian Goga, fiul „părintelui" din Răşinari, *quae dementia te cepit?* pentru ce te îmbraci în odăjdiile de duminică ale preotului? pentru ce ieşi în mijlocul bisericii cu cadelniţa într'o mână şi cu patrafirul în cealaltă? pentru ce-ţi îngroşi glasul, dându-l apoi pe nas, după ritul oriental? pentru ce ne vorbeşti de „înfricoşata judecată viitoare", de „praznice", de „spovedanii" de „temple" şi de „altare"?

Tinere cu ochi albaştri, o Octavian Goga, fiul „părintelui" din Răşinari, lasă această zădărnicie de cuvinte; dacă credem în scripturi, pricina e în vechimea învăluită de legende

din care isvorăsc; credem în ele, pentrucă nu le înţelegem şi pentru că am fost crescuţi în obiceiul de a le socotì de origine dumnezeiască. N'am puteà crede însă niciodată într'o evanghelie laică, scrisă în zilele noastre, ori cât de răsunătoare ar fi...

Scoboară deci glasul. Nu cântà pe nas, o Octavian Goga, ci arată-ne în vorbe potrivite şi simple cugetul tău, căci nimic nu e mai fermecător decât măsura. Ajungând la o oarecare cultură, nu ne mai lăsăm ademeniţi de cuvinte ce amintesc prescura şi tămâia. Ne trebue vorbă aşezată. Strana sau trepiedul antic n'au ce căutà în estetică...

Crezi aşa dar că artistul e un luptător, că sufletul lui e o biserică în mijlocul căreia se înalţă altarul înfricoşatei judecăţi viitoare! Cât de greşit eşti!.. E drept că ai izbutit, făcându-te purtătorul de cuvâut al unui popor strivit de lanţurile robiei. Glasul tău a fost un strigăt de răsvrătire; ai cântat un neam şi o clasă socială cu accente noi şi puternice cu avânt şi îndrăzneală. Câteva poezii răsboinice ţi-au fost de ajuns pentru a fi înălţat repede pe scuturi; laurul verde încununează fruntea ta tânără. El e meritat şi poate îţi

voi fi pus și eu vre-o frunză în buclele tale blonde. Dar dacă tu ești un luptător, nu înseamnă că artiștii trebue să fie cu necesitate luptători, tot așa după cum, dacă ai aveà o mână cu șase degete, n'ai puteà s'o ceri tot astfel și dela ceilalți poeți. Drumurile ce duc la Capitoliu sunt numeroase; tu ai luat o cărare mai puțin bătută, de aceia ai ajuns mai repede. Aici e taina popularității tale grăbite. Nu crede însă că toată arta se închide în tine; că poeții trebue să înstrune lira răsboinică a lui Tirteu, sau să cânte suferințele țărănimii iobăgite. Aceasta poate fi un fel de poezie, nu e însă toată poezia, Tu sameni într'o pivniță cu Avarul lui Molière. In durerile desnădejdii, Harpagon voià să descopere pe cel ce-i furase banii. Mâinile lui căutau în toate părțile; deodată se apucă singur de braț, strigând: „Stăi, hoțule! am prins hoțul!“. Tot astfel, voind să afli care va fi arta viitoare tu te prinzi de braț strigând: „Priviți-l.. Arta viitoare e o artă de luptă. Artistul trebue să cânte năzuințele stratelor de jos; în el trebue să se întrupeze înfricoșata judecată viitoare..“

Tinere cu ochi albaștrii, o Octavian Goga,

privește mai bine. Lasă-ți în pace brațul; și mai ales bagă de seamă că e al tău și nu al altora...

Glykyon. — Tot ce ai spus până acum se poate încheià într'o povață dată de mult artiștilor de cătră Gœthe; *Bilde, Künstler, rede nicht!* Dacă artiștii s'ar mărginì să creieze și să nu stea de vorbă, chiar asupra artei lor, poate că nici d. Goga n'ar fi scris, cum a scris.

Agathon. — Ceiace mă mâhnește mai mult, e felul, în care poetul își lămurește gândirile sale. D. Goga a bătut uneori versuri pe o nicovală de aur. In proză însă, el e lipsit de stil și de gust literar. Frazele lui fac tot atât sgomot, cât trebue să fi făcut muntele Pelion, aruncat de Hercul peste Ossa.

Glykyon. — Un poet, ce scrie în proză, ne îndeamnă să ne gândim încă odată la deosebirea dintre Arabul călare pe cămilă, în linia îndepărtată a deșertului, și acelaș Arab, apropiindu-se de tine pe jos, și fără burnuz. D. Goga ca prozator este ca acest Arab pedestru.

Agathon. — Iată de pildă cum îndrăznește să scrie:

„Pleava Bizanțului spulberată peste întreg întinsul acestor țărișoare, a coprins ca o pecin-

gine trupul boierimii de baştină. S'a curmat repede acel sentiment de frăţietate patriarhală care unià odinioară pe boier cu plugarii săi... Işlicul cu giubeaua au corcit sufletul... Tersiţii flămânzi ai Fanarului ajunşi la cârmă au împins minţile pe alte drumuri. E o sete sălbatică după argint, o hămesire bolnavă care cere şi sfanţi şi galbeni. In aceşti ani păgâni se sfarmă o lume întreagă. Se îngroapă tradiţii, credinţe, nădejdi... Scara ierarhiei boereşti se urcă repede, protipendada apropie grabnic pe vechi şi noi... Doar câte un vornic bătrân mai murmură amărât în barbă blestemele unei mândrii răzvrătite... Dar tagma se dă la ogăşia nouă....".

Ai crede că d. Goga a urmat la o urâtă şcoală de retorică. Oricum, însă, e sigur că nu-şi dă seamă de eleganţa prozei; iar când scrie că „Maior a *încorporat razele* unui nou ideal", nu-şi dă seamă nici de preciziunea ei.

Picrophonios. — Aceasta mi-aduce aminte de o mică istorioară, pe care îngăduiţi-mi să v'o povestesc. Intr'un oraş mare, văzui odată pe stradă un om voinic ce mergeà clătinându-se; întindeà piciorul, îl învârtià puţin în aer, şi-l aşezà apoi cu nesiguranţă pe pământ.

Lumea îl privià cu mirare. Apropiindu-mă de un trecător, îl întrebai:

— Pentruce şovăeşte omul acesta? E beat?

— Nu.

— E bolnav?

— Nu.

— Atunci?

— E un funambul. In fiecare seară dă reprezentaţii la circ, mergând pe funie cu o minunată dibăcie. Cum îşi pune însă piciorul pe pământ e nesigur şi şovăieşte.

Unii poeţi, scriind în proză, sunt ca acest funambul; pe funie păşesc cu siguranţă, pe pământ se clatină. Tinere cu ochi albaştrii, o Octavian Goga, dece nu umbli numai pe funie?

C. SANDU-ALDEA

Agathon, Glykyon și Picrophonios stau în jurul unei mese pe terasă. In față, grădina înflorită și deoparte dealuri verzi.

I

GLYKYON. — Sunt trist, prietenii mei, căci, decâteori îmi descopăr o lipsă în suflet, mă întristez. Nu ne naștem desăvârșiți, — cu toate aceste ideia desăvârșirii ne plutește în totdeauna pe dinaintea ochilor. Acesta este izvorul adevărat al nenorocirii. Dacă n'am ști cum trebue să fim. ne-am mulțumì cu ceiace suntem. O zână răutăcioasă ne-a dăruit însă la naștere înțelegerea lipsurilor noastre.

AGATHON. — Care e pricina întristării tale, Glykyon?

GLYKYON. — Citind cele *Două Neamuri*, ale d-lui Sandu, nu le-am gustat pe deplin. Și

atunci mi-am zis: acest roman e patriotic și bucolic: dacă nu l-am gustat înseamnă că nu-mi iubesc îndeajuns țara în care m'am născut, și câmpiile în mijlocul cărora mi-am petrecut copilăria. Și pentru vârsta mea e dureros să te vezi părăsit de sprijinul a două din sentimentele cele mai primitive și mai scumpe. Această părere de rău se mărește și printr'o altă împrejurare. — Nu mai sunt un om al timpului meu. Imi lipsește patriotismul, și vai de cei ce plutesc împotriva apelor repezi! Munca lor e de cele mai multe ori zadarnică. E mai cuminte deci să te lași în drumul apei: valurile îți cresc puterile slăbite. In câteva clipe ajungi departe. Din împrejurarea că inima ta bate cu a celor ce te înconjoară, ai un cuvânt să crezi că bate pentru o pricină dreaptă și bună. Aprobarea mulțimii te îmbărbătează și te îndeamnă să-i dai ceiace cere. Opera ta venind astfel la timp e gustată și răsplătită. Artistul și publicul duc o căsnicie fericită. Un semn al căsniciilor fericite e și mulțimea copiilor. Iată de unde vine producția îmbelșugată a unor scriitori.

Eu sunt însă împotriva timpului meu:

aceasta o văd abia acum și nu-mi rămâne decât să-mi șterg o lacrimă de durere. Adio, deci, ogoare negre, peste care răsar boii patriei mele, adio, coline verzi smălțate cu flori, adio, țărani trudiți de munca voastră grea!

Crezusem că v'am înțeles și v'am iubit. M'am înșelat. Cele *Două Neamuri* ale d-lui Sandu mi-au risipit amăgirea. Și pierderea e mai dureroasă pentru mine decât pentru voi.

AGATHON. — Aș puteà să judec acest roman, Glykyon, urcându-mă într'un turn de fildeș. Din acest turn al artei pentru artă aș puteà să strig noroadelor: „Romanul d-lui Sandu e tendențios, deci *anathema sit!*“ Cu o îndrăsneală sau cu o nedibăcie de o potrivă de pismuit, d. Sandu nu s'a ferit de a da chiar o formă lapidară tendinții. In mai multe locuri d-sa pune față în față cele două neamuri, ca o antiteză vie și ca o documentare a filozofiei sale sociale. Căci antinomia dintre Măcieș și Livaridi nu se mărginește numai la ei. A te oprì la un colț de viață văzută și a o descrie cu poezia ei particulară, nu i s'ar fi părut deajuns d-lui Sandu. D-sa are o respirație mai puternică și o privire mai largă; în particular, vede generalul. Așà sunt toți

filozofii. Iată pentru ce în josul titlului *Două Neamuri* ar fi putut adăoga cu dreptate: proprietari români nu vă dați moșiile voastre în arendă la Greci!

Cititorul însă îi poate răspunde: Sfatul acesta e cuminte și adânc. Ar fi de dorit ca toată lumea să-l urmeze. Dar pentru a fi mai convigător ar trebuì însoțit de puțină statistică. Cifrele conving în totdeauna; romanele niciodată. Un roman nu studiază decât un caz, ceiace e neîndestulător. Cu o singură rândunică nu se face primăvară.

Așà s'ar puteà răspunde tuturor celor ce generalizează, dând o tendință romanului. Partea aceasta cade de obicei alături de țintă. Munca scriitorului este așà dar zădarnică.

Nu mă voi pune totuși din acest punct de vedere, de oarece nu cer dela scriitori sfaturi de sociologie, de botanică sau de economie politică, iar dacă binevoesc să-mi deà, fără a-i fi rugat, nu pot decât să zâmbesc și să fac cu dânsele ce voi crede de cuviință.

Dela un roman cer cu deosebire să fie un roman. Și această însușire mi se pare că n'o are cele *Două neamuri* ale d-lui Sandu.

Imi vei îngăduì, Glykyon, să-mi tălmăcesc

impresia printr'o icoană. In bâlciurile noastre este un joc de țintă, pe care îl vei fi văzut. Pe o masă acoperită cu postav sunt desenate niște cercuri albe. Ți se dă apoi niște discuri de metal, spre a le aruncà dela o distanță oarecare. Cu ele trebue să acoperi unul din aceste cercuri.

D. Sandu privește romanul cu un astfel de cerc. Trebue să recunosc că și-a dat toată silința să-l acopere. Mâna aruncătorului însă a fost nedibace. O bună parte din cerc a rămas descoperită. Căci n'aș puteà să numesc altfel decât *discuri*, aceste scene din viața câmpenească, aruncate rând pe rând de scriitor. Legătura între dânsele e cu totul slobodă. D. Sandu, luând câteva momente din viața satului și puindu-le la un loc, a crezut că face un roman. Cu o descripție a sămănătorilor, a secerătorilor, a învoelilor agricole, a unei secete și a plecării flăcăilor la oaste, d. Sandu trage cadrele povestirii sale bucolice. Pentru mine însă nu e de ajuns. Cer cevà mai mult dela un roman.

E drept că d-sa s'a încercat să ne deà și firul unei intrigi: prefacerile prin care trece familia Livaridi. Dar această intrigă este în-

chegată numai la câteva momente fără însemnătate prin ele înseși și prin felul cum sunt prinse. Căci negreșit aceasta e partea cea mai slabă a povestirii. Așa dar din întreg romanul rămân pentru mine numai câteva tablouri câmpenești, ce se pot citì cu plăcere dar nu pe rând. Lipsa de variație ar fi preà izbitoare, cu toate că sunt scrise frumos și cu dragoste de țară. Talentul d-lui Sandu e prin urmare cu desăvârșire bucolic.

Picrophonios. — Sunt și eu de părerea ta, o Agathon. Romanul d-lui Sandu e compus din discuri, ce n'au acoperit cercul dat ca țintă. Unele discuri totuși nu sunt pentru mâna d-lui Sandu. Iți place a-i găsì un talent bucolic. O recunosc și eu. Pentru ce însă nu se mărginește numai la schițe rustice? Pentru ce nu ne descrie numai aratul și celelalte momente ale vieței dela țară? Dacă n'ar reușì să ne deà un roman, ne-ar da cel puțin tablouri descriptive izbutite. D. Sandu nu se mulțumește însă cu aceste cadre. I se par preà înguste. De aceea se aruncă în subiecte streine de cunoștințele și talentul său. Această rătăcire e îngrijitoare.

In cele *Două Neamuri* de pildă partea

dela început, în care descrie petrecerea lui Mişu la Paris e jalnică. Viaţa uşoară şi rafinată a Parisului, cu petrecerile ei de noapte, nu cer un talent agrest. Un bal la Bullier nu e claca dela ţară. Pentruce deci d. Sandu îşi rătăceşte condeiul în lucrări streine de sufletul său? Şi stăruiesc în această întrebare cu atât mai mult, cu cât d. Sandu, într'o nuvelă mai lungă din „Semănătorul“, voieşte să adâncească viaţa unei femei din lumea mare, plină de pervertire. Subiectul e atât de nefiresc desfăşurat încât te întrebi cu uimire dacă bunul simţ nu l-a părăsit cu desăvârşire pe d. Sandu?

Glykyon.—Vorbind astfel, Picrophonios, te arăţi prea puţin pornit spre filozofie. Nu e de mirat că d. Sandu ne zugrăveşte uneori şi scene *selecte*. Răspunsul e limpede: le zugrăveşte pentru că zugrăveşte rău, nefiind în marginile puterilor sale. Căci ce merit ar aveà d. Sandu, dacă ne-ar zugrăvì de pildă o clacă ţărănească? Aceasta o poate destul de bine. Toată lumea o ştie. Adevărata ispită pentru d-sa e balul dela Bullier şi doamna cu rochii de mătase. Voim întotdeauna să parem ceaice nu suntem şi să arătăm ceiace nu avem.

Bunul simţ, Pricophonios, este o umilită floare de câmp, ce stă tupilată într'un desiş. Cu toţii dorim buchete de flori rare: crisanteme sau orhidee. Preà puţini se apleacă şi smulg această floare albastră de câmp a bunului simţ spre a o pune la piept.

Adevărul fiind astfel, e de mirat chiar pentru ce d. Sandu mai stărueşte în tablourile câmpeneşti, atât de bine prinse? Pentru ce nu se mărgineşte la balul dela Bullier, pentru care n'are nici un fel de talent?

Aghaton. — Filozofiia ta subtilă, o Glykion, te duce la paradox. D. Sandu ne dă cu o vădită plăcere şi repeţire scene rustice, pentru un cuvânt foarte simplu: cine are dinţi frumoşi e vesel. Orice prilej e bun pentru a-i arătà. Oricare ar fi deci rătăcirile sale de gust, d. Sandu revine la arat şi la cupletul patriotic asupra ţarinei strămoşeşti. In ele reuşeşte. De aceia sunt atât de nelipsite.

In privinţa aceasta mi-aduc aminte de o scrisoare a lui Chateaubriand către Joubert, în care îi descrià o călătorie făcută sub lumina blândă a lunei. La urmă Chateaubriand adăugà:

„Simt că dacă luna n'ar fi fost într'adevăr, aş fi pus-o totuşi în descripţia mea".

Ceiace erà luna pentru descrierile lui Chateaubriand, e cupletul patriotic și bucolic pentru d. Sandu.

II

In d. C. Sandu-Aldea descoperim o îndoită fibră de inspiraţie; una firească potrivită cu temperamentul și cu lumea pe care o cunoaşte mai bine, şi o altă voită, căutată cu îndărătnicie, care pare ca o grotă artificială în mijlocul unor sălbatici munţi de brazi seculari. De altminteri i-am mai spus-o [1], şi nu voiu încetà să i-o mai spun.

Să mi se recunoască oarecare libertate de cuvânt. Știu cumpănì lauda cu ceiace ar puteà fi mai mult de folos decât plăcut. Criticul nu trebue să fie ca ursul din fabulă... Ştiţi istoria... Un artist minunat cântă o romanţă duioasă, sub cerul liber, la marginea unei păduri. Bărbaţii începură a bate din palme; femeile, şi mai fermecate, se grăbiră

[1]) Vezi: *Paşi pe nisip*, vol II.

a smulge florile de pe pajiște și a le aruncà artistului... Intre copaci însă fusese și un ascultător nebănuit: un urs, rătăcit pe acolo din întâmplare, auzise şi el cântecul. I-a plăcut sau nu i-a plăcut, nu pot ştì, dar văzând atâta lume aruncând flori, se crezù îndatorat să-şi arăte şi el recunoştinţa şi mulţumirea. Se aplecă, luă o piatră, două... şi le aruncă în capul artistului.

Tot aşa este o critică care te laudă cu pietre în loc de flori...

*

Inspiraţia cea adevărată a d-lui Sandu-Aldea, după cum am mai spus-o, e rustică, — poate mai rustică decât a oricărui dintre scriitorii noştri. Pământul nostru îl mişcă; holdele aurii ale lanurilor, câmpia fără zare a Bărăganului, bălţile Dunării, tot ce priveşte în fine taina cea mare a rodirii, toate frumuseţile, pe cari firea le-a pus în firicelul de iarbă de curând cosit, în floarea de romaniţă ce se uită cu semeţie, peste celelalte flori mai mărunte, — le-am găsit în cele dintâi schiţe ale d-lui Sandu-Aldea şi le găsim şi în *Pe drumul Bărăganului*... In această pri-

vință scriitorul e un fel de Grigorescu al literaturii... Cutare scenă, în care Mitrea aruncă pe hangiță în carul de fân îmbălsămat de mireasma drăgaicei și a sulfinei, în podoaba asfințitului de soare, în depărtările stepei, e un tablou vrednic de mâna celui mai idilic și mai rustic pictor al nostru... Și aceste tablouri nu sunt închegate cu risipă de culori, ci în trăsături energice și sobre, în cuvinte potrivite și cumpătate, ce ne dau tocmai nota de care avem nevoie. Iată o pildă:

„Ostroavele răsăriau negre, tainice din limpezișul de ape, dar din când în când frunzele sălciilor, răsucite de câte o gură de vânt, sclipiau ca și cum un nesfârșit fir de argint s'ar fi desfășurat printre ele și s'ar fi împletit apoi într'o peteală fantastică, ce piereà cât ai clipì din ochi.

Și apele cântau un cântec abia înțeles, care curgea din undă în undă, tremurând în răsfrângeri de lună...

In depărtare, Dunărea se învăluià într'un nor străveziu de scamă subțire, iar pe lângă luntre, șoapte ușoare se topiau în armonia desăvârșitei liniști ce coprinsese toată firea".

Tabloul e bine prins, în liniile lui temeinice

în icoane vii, și cu nu știu ce poezie, care plutește în mai toate lucrările scriitorilor noi. Sadoveanu, în deosebi, are această poezie cu prisosință. Uneori chiar prea multă.

Dar, în afară de acest talent de descripție, d. Sandu mai are un real talent de povestitor, viguros și incisiv, fără multe amănunte, dar lovind drept, cu un dialog energic și neocolind cuvântul propriu, chiar când n'ar fi și literar, cu o psicologie destul de adâncită,—atât cât se pot adâncì niște suflete închise. Căci, după cum spune proverbul spaniol: *Tambien la gente del pueblo tiene su corazoncito;* adică: și poporul de rând are inimioara lui...

Pe această „inimioară" d. Sandu o pătrunde și-i povestește simțirile de dragoste, cu mai multă poezie, decât îmi închipui că poate aveà de fapt. Sau nu mă pricep.

Ceiace îmi pare însă supărător e că imaginația d-lui Sandu nu e atât de bogată, pentru a reînnoì fie țesătura dramatică, fie figurile eroilor săi. De pildă.

Fabula hoțului de cai, ajuns om de treabă în slujba popii din sat, în brațele căruia cade preoteasa, femeie durdulie și pătimașe,—

o cunoaştem din *Sima Baltag*. Am zâmbit puţin la această dragoste ancilară, dar ne-am gândit că flacăra iubirii poate bate unde se întâmplă, şi scriitorul ştiuse de-altminteri s'o înconjure cu atâta poezie în cât ne puteà ispitì. In *Fără noroc*, coana Frăsinica, harnica şi bărbăteasca coană Frăsinică, trăieşte cu logofătul moşiei sale, Vasilache, om de ispravă şi el, deşì nu fusese hoţ de cai. In cea mai însemnată nuvelă din volumul din urmă, *Pe drumul Bărăganului*, hangiţa dela hanul „La Trei Movile“ se aruncă în braţele argatului din curte, Cazacu, un vagabond din felul acelora, pe cari i-a descris Gorki atât de bine...

Slugile şi logofeţii îmi par a aveà prea mult noroc în nuvelele d-lui Sandu, aşà că, după cum, citind pe J. J. Rouseau, îţi vine poftă să umbli în patru labe, citind pe d-l Sandu, ai voì să întri cât mai repede argat... Slujbă nu tocmai poetică şi bine răsplătită în sine, dar dacă aduce după ea şi două braţe moi încolăcite în jurul gâtului, sau o tainică idilă pe un car cu fân de curând cosit — e încă destul de ispititoare... Cine mă îndreaptă deci spre o hangiţă frumoasă?

Dar oare mai sunt hangiţe rumene şi preotese ademenitoare? Mă îndoiesc. D-l Sandu o crede, ceiace face foarte bine, însă ne-o spune prea des, ceiace nu e tot atât bine. Ţi se pare că d-l Sandu s'a pus cu totdinadinsul să ne arate decăderea clasei stăpânilor şi înlocuirea ei prin clasa slugilor. E vechea istorie a ciocoilor înlocuind pe boerii adevăraţi... Toate aceste figuri ale lui Sima, Cazacu şi chiar a Logofătului au ceva prea asemănător între ele, pentru a fi izvorâte dintr'o imaginaţie mai bogată; Pompierul din *Fără noroc* nu e departe de celălalt Logofăt din *Pe drumul Bărăganului*. Femeile în deosebi au aceleaşi întipăriri. Energice, harnice. de ispravă în casă şi cu mult superioare bărbaţilor răi sau trândavi, ele au totuşi o simţire femeiască şi o sensualitate covârşitoare... Ele se înflăcărează cele dintâi şi pun mai multă aprindere în dragostea lor decât ne-am puteà aştepta dela nişte fiinţe croite atât de viguros şi cu apucături atât de bărbăteşti...

Dacă mai adăogăm că unele istorii de cai, bine povestite de altminteri, se cam repetă, vedem că d-l Sandu nu are o gamă prea variată. Ne aşteptăm deci la o mai mare pri-

menire în subiecte — luate de altminteri din aceiaşi lume — şi în ţesătura dramatică a intrigii.

I-am puteà deci spune: *Non bis Sandu, sed Aldea . . .*

Adecă: Frate Sandule, nu ne da mereu aceleaşi lucruri, ci ne mai dă şi altele.

*

Alături de această inspiraţie firească şi puternică, care ţâşneşte cu atâta vioiciune într'o aruncare dreaptă, d-l Sandu mai aleargă şi după o aţă de apă, ce izvorăşte departe, într'o scurgere săracă, şi care nu poate potolì setea drumeţilor obosiţi de o cale atât de lungă.

Chiar din *Drum şi Popas*, d-l Sandu încercà să iasă din lumea logofeţilor de moşie, a hoţilor de cai, a preoteselor nurlii şi a argaţilor donjuaneşti . . . Ii plăcea din când în când să pue zăvorul pe uşa casei, să-şi tragă pălăria pe ochi, să se învăluie într'o manta întunecoasă făcându-se nevăzut pe uliţele dosnice ale oraşului, în căutarea unei aventuri subţiri . . . Cei mai paşnici dintre noi ne-am simţit, în timpul nostru, ispitiţi de necunoscut

şi am ieşit în noaptea neagră cu nasul în vânt, ca şi cum ar fi adulmecat praful de puşcă... Şi d-l Sandu a avut astfel de clipe... Cu o rară stângăcie, d-sa s'a pus însă să ni le povestească şi nouă... Rău a făcut. Nurlia preoteasă Ruxandra şi durdulia hangiţă Iana dela *Trei Movile*, s'au îmbujorat de ruşine lângă sprinţara cântăreaţă de café-concert, sulemenită şi strânsă 'n corset.

D-l Sandu însă n'a dat îndărăt. In al doilea volum, *In urma plugului*, d-sa călcă iarăşi alături, dar numai c'un pas şi tocmai la urmă. In nişte „Scrisori“ ne vorbeşte de $a+b$, de *Cavalleria rusticana*, de Huxley, de Humboldt, de protoplasmă şi de Haeckel,— lucruri, pe care nu ştiu cum le va fi priceput Pompierul şi Logofătul Vasilache.

Mai apoi în romanul *Două neamuri*, avurăm o searbădă descriere a balului dela Bullier şi a „lumii care petrece“ dela Paris. I-am atras încă atunci luarea aminte d-lui Sandu, — mijlocul cel mai sigur de a-l face să stăruie şi mai mult într'o greşală literară. Căci aşà suntem: voim în totdeauna să dovedim c'am avut dreptate, şi ne încăpăţânăm pe o cale

rău aleasă din dorința de a arătà că stăm bine acolo unde ne aflăm.

In *Pe drumul Bărăganului* suntem puşi la aceiaş dureroasă încercare. In *Frați de cruce*, trăim în atmosfera unei *ma chère* din lumea mare... Nu ştim însă cum am scăpà mai repede, sburând la sânul preotesei Ruxandra, care e atât de cald şi de dulce... Iar la urmă ni se dau *Câteva însemnări*, cu note din Germania şi dela Davos, în care n'ai puteà recunoaşte cu niciun preț pe autorul lui *Niță Mândrea* sau al *Murgului*.

Dacă aş aveà, aşà dar, vreo trecere pe lângă d. Sandu, i-aş spune:

— Sandule, frate Sandule, lasă această lume ce ți-i cu totul străină. Lasă pe Ninette şi pe Irène şi vino la Iana şi la coana Frăsinica; ne interesează cu mult mai mult, povestindu-ne dragostea lui Sima Baltag decât pe cea a lui Mişu Livaridi. Vino deci la hoții de cai şi la logofeții de moşie. Recunoaşte c'ai greşit, aducându-ți aminte că Scriptura ne spune că în cer va fi mai multă bucurie pentru ceice, păcătuind, s'au pocăit, decât pentru cei drepți, cari n'au păcătuit niciodată. Ascultă rugăciunea mea".

Şi poate că mi-aş închipuì că rugăciunea îmi va fi ascultată, dacă nu mi-aş aduce aminte că şi *Rugăciunile* lui Omer erau schioape.

Intr'o traducere din Leonida Andreiew, *Guvernatorul*, făcută cu o rară lipsă de simț artistic şi nepăsare, ceiace e de mirat dela un scriitor conştiincios şi dela un stilist ales, d. Sandu scrie:

„Pentru întâia oară el băgă de seamă *o crăpătură în curajul său*..." [1]).

Acum mă întreb:

Făcut-am oare vreo „crăpătură în curajul" d-lui Sandu?

Un ecou îmi răspunde:

— Nici una.

---

[1]) Biblioteca cea mică a „Minervei", No. 2, pag. 34.

FRAGMENTE CRITICE

§ 1.

Un poet îmi spuneà odată:

— „Nu cumpăr nimic din ceiace se tipăreşte. In revistele pe care le primesc nu citesc decât ceiace scriu eu: dar mă citesc cu drag şi de multe ori... Rar numai îmi pierd vremea şi cu alţii. Când se ridică vreun scriitor nou în jurul căruia se face mult sgomot de laude şi pe care critica îl răsfaţă, atunci îi iau cartea spre a o străbate din fugă, de oarece sunt sigur că laudele ce i se aduc nu sunt meritate şi critica s'a înşelat asupra lui ca de obiceiu. Siguranţa o am dinainte; nu-mi rămâne decât s'o întăresc, Şi totdeauna mi-am întărit-o".

Un alt poet, frunzărind o revistă cu poezii şi nuvele destul de bune, îmi spunea:

— Tot ce e înnăuntru e fără de rost.

Iar eu i-am răspuns:

— Fireşte, de vreme ce n'ai nimic în ea. Pentru a crede în ceiace scriem noi, trebue să socotim că tot ce scriu ceilalţi e de prisos şi fără de rost.

Astfel sunt poeţii. Nu numai ai noştri, ci toţi. Când nu sunt înzestraţi cu însuşiri de imaginaţie sau de sentiment cu totul neobişnuite, când n'au o putere de creaţie în adevăr demiurgică, ei stau ascunşi în brazda îngustă, pe care o trag cu anevoie. Ei nu văd şi brazda vecinului. Şi cu cât adâncesc ferul plugului în pământul înţelenit, cu atât se îngrădesc şi mai mult, mărginindu-şi priveliştea liberă.

Dacă m'ar întrebà cinevà, care e cea dintâi însuşire a unui poet i-aş răspunde:

— Un artist mijlociu, care nu e nici Goethe nici Dante, care nu e nici Leopardi, nici Victor Hugo, trebue să fie mai întâi un ignorant. Toată literatura veacurilor trecute dela imnurile vedice până la romanţele trubadurilor medievali trebue să fie pentru dânsul o carte închisă cu şapte peceţi... Să nu

cunoască deci nimic din ce s'a scris înainte. Ieşind dimineaţa pe pajişte şi văzând boabele de rouă, să-şi închipuie că le-a descoperit cel dintâi: să le asemene în linişte cu boabele de mărgăritare sau cu sclipirile diamantelor, fără a bănuì că toţi poeţii au făcut această asemănare înaintea lui. Incetul cu încetul să descopere apoi soarele cu podoaba aurorii şi a amurgului, florile mirositoare, poezia crângului înverzit, tainele nopţilor de vară, razele prietenoase ale lunii, sclipirile de aur ale stelelor nemuritoare; să descopere drăgălăşia celei dintâi fete întâlnite, farmecele zâmbetului, tainele părului negru ce râurează, comorile sânilor mici, şăgălnicia ochilor albaştri ce râd... Să meargă astfel din descoperire în descoperire, înstrunându-şi lira; să le cânte cu nevinovăţie, ca şi cum nimeni nu le-ar fi cântat înainte mai bine şi mai frumos... Stând să citească literatura altora, farmecul s'ar risipì; poetul n'ar mai îndrăsnì să cânte soarele după minunatele imnuri vedice sau greceşti.

Nu e frumuseţe a naturii, nu e sentiment omenesc, care să nu fi fost premărite aşà cum nu vor mai puteà fi niciodată.

Totul s'a spus: totul a fost zugrăvit şi

descris. Marii noştrii strămoşi ne-au zădărnicit putinţa de a fi cu desăvârşire noi; mâna lor grăbită a istovit tot ce firea aruncase vrednic de cântat şi de idealizat.

Cultura prea mare i-ar răpì poetului, aşà dar, orice încredere în sine; rămânând înmărmurit dinaintea frumuseţilor pe care n'ar fi în stare să le ajungă vreodată, el s'ar lăsà de scris. Şi ar face rău. Incercările sale nu sunt cu totul nefolositoare, căci, dacă nu se mai pot spune lucruri noi, se pot face totuşi împărecheri noi, ce ne trezesc senzaţii întru câtva deosebite.

Lăsaţi deci necunoscută literatura trecutului; nu citiţi nimic din ceiace scriu contemporanii voştrii şi cântaţi-ne, o poeţi, pentru a mia oară: fluturii, florile, femeile şi cerul albastru!

Trăim într'o vreme, în care trebue să ne mulţumim cu fărimiturile rămase dela prânzul leilor.

§ 2.

Dacă poetul are aproape datoria de a crede că ceiace scriu alţii e fără rost, pentru a-şi puteà închipuì că ceiace scrie el e cu rost;

menirea criticului e de a se silì să creadă că tot ce scriu alţii e cu rost, pentru a se mângâià cu nădejdea că şi ceiace scrie el asupra lor ar puteà aveà vreun rost oarecare.

§ 3.

Beaumarchais scrià în prefaţa *Bărbierului* său:

— „Cititorule, am cinstea să-ţi închin o nouă lucrare a mea. Doresc să te găsesc în unul din acele momente fericite, când, desbrăcat de griji, mulţumit de sănătate şi de cum îţi merg treburile, de iubită şi de masa pe care ai luat-o, te-ai puteà desfătà o clipă cu citirea *Bărbierului din Sevila;* căci e nevoie de toate astea pentru a puteà fi distrat şi pentru a-mi fi un cititor binevoitor.

Dar dacă o întâmplare nenorocită ţi-a sdruncinat sănătatea; dacă drăguţa şi-a călcat jurămintele, dacă masa n'a fost bine pregătită, sau dacă digestia îţi fù greoaie,—atunci lasă la o parte *Bărbierul;* nu e timpul să-l citeşti!... Căci râdem puţin de veselia altuia, când avem nemulţumiri personale".

Marele umorist aveà dreptate. Părerile noastre sunt în legătură cu stările sufleteşti, pe care le străbatem. Fără voie ne aruncăm umbra peste tot ce ne înconjoară. Un adevărat critic conştiincios, înainte de a-şi da o părere, ar trebuì să-şi lămuriască mai întâi împrejurările, în care se află: e cu stomacul încărcat? e obosit? e necăjit de creditori? lampa fumegă? focul s'a stins în căminul rece? Toate aceste *imponderabilia*, în parte sau la un loc, pot întunecà seninătatea cugetului nostru. O durere de dinţi ne face nesimţitori dinaintea priveliştei celei mai fermecătoare.

Pentru aceasta, o scriitori, nu vă mâhniţi, când vi se pare a fi fost judecaţi nedrept. Dacă firul de nisip al lui Pascal poate căşunà schimbări atât de mari în istoria omenirii, pricine tot atât de mici ne pot face nedrepţi cu voi.

A nu crede în ceiace spunem despre voi, e înţelepciunea voastră cea dintâi; a ne crede numai când vă lăudăm, e cea de a doua, şi cea din urmă.

§ 4.

Intâlnind odată pe Glykyon, i-am spus:

— „Am o deosebită prietenie pentru Pi-

crophonios. E plin de o fermecătoare erudiţie literară şi de bun simţ. Judecata lui e temeinică şi sănătoasă; gustul lui e sigur. Pentruce însă nici o licărire veselă de soare nu-i străluceşte în păreri? Pentruce e atât de întunecat? Pentruce privirea lui nu se opreşte decât asupra scăderilor şi a părţilor urâte? Cred că ar puteà să vadă şi frumuseţile."

Iar Glykyon îmi răspunse:

— Picrophonios înainte de a fi critic, erà poet. Din mâna lui au ieşit multe versuri frumoase, pe care însă acum nu le mai citeşte nimeni. Inspiraţia lui fù de altminteri scurtă; niciun critic nu i-a împletit în jurul frunţii o coroană din verdea frunză a ştejarului. Picrophonios s'a întristat. In loc să stăruiască în poezie, el îşi sdrobì lira. E cu putinţă ca nepăsarea celorlalţi să fi fost nemeritată, dar e cu putinţă ca simţirea lui poetică să nu fi avut aripi prea puternice. El îşi îndreptă atunci paşii spre alte îndeletniciri. Inzestrat cu multe cunoştinţi, călăuzit de un spirit ascuţit, el se oprì în critică, unde îşi putù desfăşurà mai bine strălucitele lui însuşiri... I-a rămas totuşi în suflet un grăunte de nemulţumire. Işi aduce aminte în

totdeauna că şi el a fost poet, sau ar fi putut fi, dacă împrejurări vitrege nu l-ar fi împiedecat. De aceia, de oricât ori vorbeşte de un scriitor ce se ridică prea repede, se gândeşte şi la nedreptatea, pe care a suferit-o el. In cuvintele lui e o părere de rău abià acoperită, ce se poate preface lesne în răutate".

Intâlnindu-l după aceia pe Picrophonios, i-am spus:

— „Glykyon e un suflet delicios; inima lui e o comoară de bunătate. Cunoştinţele îi sunt bogate; gustul îi e sănătos. Imi pare totuşi că merge prea departe cu bunătatea: părţile rele ale lucrurilor îi scapă, iar critica lui şchioapătă printr'o mare îngăduinţă".

Şi Picrophonios îmi răspunse:

— „Inainte de a fi critic, Glykyon s'a încercat în poezie şi n'a izbutit de loc. Versurile lui erau slabe, cum nu s'ar puteà închipuì altele. Fiind însă om de bun simţ, Glykyon şi-a aninat repede lira în cui, fără a fi păstrat în suflet vreo amărăciune. A nu fi poet nu e o scădere, dacă o recunoşti dela început. Numai acei ce stăruiesc într'o îndelungată amăgire de sine sunt vrednici de plâns... Dupăce i-a amuţit lira, Glykyon s'a

îndreptat așà dar spre critică, unde își desfășură cu ușurință însușirile lui minunate... I-a rămas totuși în inimă o mare îngăduire cătră poeți. A fi poet i se pare un lucru sfânt, ce te scutește de orice altă datorie. Și pentru a fi poet îi pare că e de ajuns să înșiri câteva versuri, ce se pot citì, fără vreo neplăcere prea mare“.

Aproape toți criticii sunt ca Glykyon sau ca Picrophonios: niște *artiști neisprăviți*.

Dacă au avut cevà talent, dar împrejurările i-au împiedecat de a se desăvârșì, făcând loc altora mai puțini înzestrați,—ei ajung ca Picrophonios; iar dacă n'au avut niciun talent, recunoscând-o bucuros, ei ajung ca Glykyon...

§ 5.

Dacă cea dintâi însușire a unui poet e de a fi ignorant, cea de a doua e de a avea o mare încredere de sine.

De câteori un poet îmi citește o poezie, cu o mișcare a mânii ce voiește să spună: „e mică, dar e definitivă“, eu îmi spun: „omul ăsta poate că n'are talent, dar o să aibă și dacă n'a scris încă o poezie definitivă, o va scrie“...

§ 6.

Unui retor, ce voià să-l învețe arta aducerii aminte, Temistocle îi răspunse:

— N'am nevoie de această artă. Aș dorì dimpotrivă să cunosc arta uitării, deoarece îmi amintesc în totdeauna chiar ceiace n'aș voì, dar nu pot uità nici odată ceiace aș voì.

In adevăr uitarea e prețioasă; dacă n'ar fi ea, pașii noștrii ar fi împiedicați în fiecare clipă de cătușele grele ale amintirilor. Firea ne-a dat însă acest dar: uităm ce am făcut ieri, și uităm cu seninătate, cu lesniciune și cu plăcere. Fără uitare, viața ar fi tristă, iar cercul închis, în care ne învârtim, ni s'ar păreà prea strâmt. Clipele se aseamănă prea mult între dânsele. Acum, ca și anii trecuți, stăm răzimați la fereastră și privim, gândindu-ne. Gândurile nu ni s'au schimbat; ele sunt aceleași. Și ce tristețe nu ne-ar pătrunde, văzând puțina primenire ce s'a săvârșit în ființa noastră morală! Firea a pus însă mângăierea în noi: am uitat tot ce am gândit în trecut.

Ceiace aducem, așà dar, nou în personalitatea noastră, e neînsemnat; în câtevà opere de pildă orice artist s'ar istovì, dacă în jocul

lui sufletesc n'ar intrà și uitarea. Aceleași idei îi vin în minte, și i se par totuși noi, pentrucă îmbinările s'au schimbat. Arta, trăind însă mai mult din forme decât din idei, ar pierde dacă fiecare ideie ar căpătà numai un singur vestmânt. Uitarea dă putință artistului de a se întoarce de mai multe ori asupra aceluiaș motiv de inspirație, în căutarea îmbrăcămintei celei mai desăvârșite, — singura nepieritoare. Ei, i s'ar cuvenì deci altare, îmbogățind astfel mitologia cu această nouă zeiță, la care Grecii cei vechi nu se gândiseră încă. . .

§ 7.

Ne apropiem mai lesne de acei, de care ne deosebim cu totul, decât de acei, de care ne deosebim foarte puțin. Suferim astfel pe dușmanii noștri cei mai înverșunați, dar n'am puteà îngăduì unui prieten, de a nu fi de aceeași părere cu noi, până în amănuntele cele mai îndepărtate.

§ 8.

Ne forçons pas notre talent,
Nous ne ferions rien avec grâce.

Astfel spuneà bunul La Fointaine, și aveà dreptate. Să rămânem deci în măsura puterilor noastre; să ne închinăm dinaintea naturii și să primim darurile ei așà cum ni le-a dat. Putința desăvârșirii nu stă decât în aceste margini firești. Să ne îngrădim deci ogorul și să nu ne plângem niciodată că e prea mic. Insemnătatea lui nu stă în mărime, ci în felul cum îl arăm și-l lucrăm. Ca în fabula vierului, în brasda adâncă a țarinii e o comoară, pe care n'o putem descoperì decât prin munca încordată a brațelor noastre.

Aceasta ne-ar învățà înțelepciunea; dar povețele înțelepciunii sunt tocmai acele, pe care nu le urmăm niciodată. Ne lăsăm mai de grabă mânați de deșarte păreri și voim să arătăm ceiace n'avem. Pentru un ochiu ager, nimic nu e mai limpede decât această dorință îndărătnică de a fi socotiți altminteri decât suntem și de a ne împodobì cu daruri, pe care nu le avem. O laudă nemeritată, o primim cu bucurie, pe când, pe lângă lauda meritată trecem nepăsători. Ea nu ne aduce nimic nou.

In chipul acesta ne lămurim pentru ce scriitorii fac adeseori sărituri primejdioase.

Ei vor să pară sub o lumină nouă; şi cu cât această înfăţişare e mai străină de adevărata lor fire, cu atât ea îi ispiteşte mai mult. Poeţii bucolici fac astfel madrigale, criticii fac nuvele, scriitorii rustici se încearcă în psicologie subţire. La temelie stă aceiaşi nemulţumire de ceiace avem, care ne îndeamnă să alergăm după talente ce ne par mult mai preţioase, pentrucă nu sunt ale noastre. Calul ce s'a rugat de Jupiter să-i prefacă spatele în chip de şea şi să-i deà o copită, care să nu se afunde în nisip, se asemănă cu cântăreţul şesului dunărean ce râvneşte să descrie balul dela Bullier. Şi aşà suntem cu toţii. Să nu ridicăm deci piatra pentru a o aruncà în vecin; să ne privim mai întâi pe noi înşine, şi să ne întrebăm dacă n'am fost vreodată muşcaţi de dorinţa de a păreà altfel de cum suntem şi de a face altcevà decât ceiace putem. Şi aceasta este totuşi peirea noastră, căci talentul pe care am voì să-l avem, ne zădărniceşte pe acel, pe care îl avem.

§ 9.

Revistele se înmulţesc. Volumele apar unele după altele, grăbite să vadă lumina zilei. Poeţii

cântă fără încetare şi fără rost ca păsărelele cerului. Şi cu toate aceste cântecul lor e arareori armonios. Cele mai multe volume nu sunt, de asemeni, decât nişte încercări, ce arată mai multă bunăvoinţă decât talent. Criticul le ia, le citeşte, şi apoi clatină din cap.

Care e datoria lui? Trebue să se scoboare depe Parnas, cu pasul răsunător şi cu tolba plină de săgeţi, ca un Apollo înfuriat, ce nu voieşte să lase pe cei nechemaţi de a se urcà pe muntele închinat Muzelor, săgetându-i? Trebue să se tragă la o parte, cu nepăsare? Cum trebue să-şi înţeleagă el menirea în mijlocul atâtor îndrăsneli, în mijlocul atâtor încercări neizbutite?. . .

Vin cu ramura de măslin... Criticul să închidă ochii şi să tacă dinaintea micilor patimi omeneşti. Grija lui să se îndrepte spre tot ce e frumos, sau poate ajunge frumos, înlăturându-se oarecare greşeli. Tot ce e rău, fără tămăduire, tot ce urât, fără îndreptare, să rămână deci ca şi cum n'ar fi, învăluit de o tăcere uşoară. Aceasta e singura bunavoinţă ce i se cuvine, şi trebue să recunoaştem că e şi meritată.

Scriitorii, chiar cei lipsiţi de orice talent,

nu fac nici un rău nimănui; ei fac din potrivă o jertfă de timp, şi de linişte: toate puterile lor se încordează, şi pentru ce? Ca să ne placă nouă tuturor. Dacă nu izbutesc, nu trebue să le găsim vreo vină, ci să le fim recunoscători. Ei şi-au dat toată silinţa să ne aducă prinosul muncii lor, pentru care nu ne cer nimic în schimb, decât doar acel fum uşor, care e admiraţia... Să-i lăsăm deci liniştiţi la munca lor nobilă, dar sterilă; să-i lăsăm în credinţele lor azurii; să-i lăsăm înconjuraţi de străveziile vedenii ale inspiraţiei.

Credinţa e cel mai dulce lucru, pe care l-au dat zeii omului; să i-o lăsăm deci. Scriitori, credeţi în scrisul vostru! Şi mă bucur că n'aţi aşteptat să v'o spun eu: voi credeţi de mult şi bine faceţi.

Tânărul poet Ergast îmi spuneà odată:

—„Port în minte săptămâni întregi câte o poezie... O simt cum încolţeşte, cum creşte, cum se desfăşoară, prinde ramuri, înfrunzeşte, şi înfloreşte. In tot timpul acesta mă simt atât de bine, singur în odaia mea rece şi sărăcăcioasă! O bucurie nemărginită mă încălzeşte. Trebue să fie bucuria mamei ce-şi simte copilul, mişcând în sân... Lumea din afară

nu trăieşte pentru mine; poate să ploaie, poate să fulguiască. Vatra poate să fie rece: trupul îmi arde de o căldură ce pleacă din inimă, învăluindu-mă. Şi într'o bună zi poezia iese frumos pe hârtie, deodată, şi fără îndreptări: ai zice Minerva ce se întrupează înnarmată din mintea lui Jupiter. O citesc odată, de două ori, de nenumărate ori... Ce frumoasă e! O trimet apoi unei reviste, urmărind-o în gând, cu drag. Acum a ridicat-o postaşul, acum călătoreşte, (oare nu s'a pierdut?), acum a ajuns, acum o citeşte directorul revistei... Inima mi se strânge: oare i-a plăcut? Nu se poate să nu-i fi plăcut, mă îmbărbătez eu: acum o culege zeţarul, acum a apărut, acum o citeşte unul, doi, o sută... Toţi mă laudă... Şi astfel trăiesc luni de zile în dulcea emoţiune a naşterii, şi în duioasa aşteptare a luminii... Toate necazurile mi se risipesc; plutesc deasupra tuturor nevoilor, şi-mi pare viaţa bună de trăit"...

Nu i-am răspuns nimic dar m'am gândit:

— „Ai dreptate, o Ergast. Scrie înainte poezii, oricât de rele ar fi ele. Nu te desnădăjdui. Pentru a puteà îndurà cu seninătate greutăţile vieţii, avem cu toţii nevoie de ceiace

numià doctorul Relling din *Rața sălbatecă* a lui Ibsen, „minciuna vitală".

Trebue să ne creăm o nălucă scumpă, în care să punem toate nădejdile noastre, toată iubirea noastră: trebue să ne găsim un razim ideal.

Nu eu voiu fi Gregor Werle; nu eu îți voi deschide ochii, punându-te în fața realității. Nu-ți voi spune deci că poeziile tale sunt rele, cum nici nu-ți voi spune că sunt bune. Voi tăceà; iar tu scrie mai departe și crezi, crezi, crezi în ceiace scrii. Aceasta e fericirea ta, pe care n'am dreptul s'o tulbur.

§ 10.

Un critic laudă într'un scriitor laturea romantică a talentului său: găsește că descrie minunat unele sentimente rare, ce i se par de cea dintâiu însemnătate în artă. Un alt critic laudă pe un alt scriitor pentru înțelegerea vieții umilite; un altul pentru poezia naturii: un altul pentru dragostea vieții orășănești, a cetățenilor pașnici, ce păstrează virtuțile mijlocii ale neamului... Și scriitorii sunt

mulțumiți, crezând c'au găsit adevărata formulă a artei.

Nu, o scriitori, vă înșelați. Criticii, când vă laudă pentru anumite lucruri, nu vă laudă pe voi — ci pe ei... Premărind anumite sentimente, pe care le găsesc în operele voastre, ei își premăresc propriile lor sentimente, propriele lor gusturi. Un critic, om liniștit și burghez în apucături și credințe, va înălță de pildă epopeea *Hermann și Dorothea* a lui Goethe, pentru că tocmai în această poemă se cântă sentimentele, de care e însuflețit el. Citind-o se recunoaște într'ânsa; lăudând-o, se laudă pe sine, în felul lui de a fi și de a simțì.

Criticul care iubește faptele generoase dar puțin cam nereale, va iubì literatura romantică — și iubind-o, se va iubì tot pe sine.

In acest înțeles, critica nu e decât o autobiografie sufletească a criticului. Cercetând ceiace pune el în lumină în scriitori și laudă cu căldură, am puteà închegà înfățișarea lui morală.

§ 11.

Dinaintea palatului Doria, la Genova, Pi-

crophonios îmi vorbià astfel, pe când umbrele înserării se lăsau peste oraş:

— Il priveşti cu o licărire de plăcere în ochi. Şi nu eşti singurul; aşà facem cu toţii. Ne minunăm dinaintea acestor clădiri ruinate, lipsite de lumină şi de aer. Poate că n'am voì să locuim în ele, dar ne place să le privim, găsindu-le frumoase. In lipsa lor de podoabe şi în necurăţenia, în care sunt păstrate, e cevà ce ne farmecă şi ne opreşte din drumul nostru. Te-ai întrebat vreodată ce anume?

Eu cred că puţini pot gustà astăzi cu plăcere o privelişte a naturii: un răsărit de soare peste piscurile munţilor înzăpeziţi, sau apusul lui în genunea mării înroşite. Ne mai oprim, fireşte, dinaintea lunii pline; când se iveşte dintre copaci, şi strigăm: ce frumoasă e! Dar atât; ne întoarcem apoi spatele şi ne îndreptăm pasul spre alte nevoi. Dacă am şti că în apropiere e o privelişte minunată, nu ne-am grăbì s'o vedem: şi cu toate aceste străbatem bucuroşi drumuri fără hotare, pentru a ne oprì dinaintea acestui urât palat galben, cu ferestrele mici şi zăbrelite, ca acele ale unei temniţe. Pentru ce?

...Pentru că nu mai putem admirà răsăritul soarelui, pentru că nu mai putem gustà poezia munţilor. Ceiace spun e drept. Simţirea noastră nu se mai bucură de acea frăgezime, ca simţirea celor vechi sau ca acea a oamenilor Renaşterii. Ochii noştri au văzut prea multe lucruri; urechile noastre au auzit prea multe sunete. Dacă nu s'au obosit nu mai au aceeaşi impresionabilitate. Un răsărit de soare? Dar l-am văzut de atâtea ori, şi cu aceiaşi ochi l-au văzut atâţia strămoşi ai noştri! trecem deci cu nepăsare pe lângă frumuseţile lui. Ajungem astfel din ce în ce mai puţin apţi de a primì impresii vii dela lucrurile ce ne înconjoară.

Dar dacă simţirea slăbeşte, e ceva în noi, care nu poate pierì nici odată. E dragostea şi puterea de a cunoaşte. Poetul a spus-o de mult: de toate ni se urăşte, numai *de a şti* nu ni s'ar puteà urî vreodată [1]). Suntem nesăţioşi; cu cât ştim, cu atât am voì să ştim mai mult. Mintea noastră e ca vasul Danaidelor: nu se umple nici odată. Putem beà oricât; setea creşte mai mult.

---

[1]) Virgil.

Iată pentru ce plăcerile estetice tind să se prefacă în plăceri intelectuale. Nu mai admirăm operele de artă pentru că sunt frumoase, ci pentru că deşteaptă în noi un roi de idei, de amintiri istorice, care n'au nici o legătură cu frumuseţea lor. Tu, dacă stai acum dinnaintea palatului Doria, nu stai pentru că e frumos. E drept că dela o vreme ajungi s'o crezi. De fapt ceiace mişcă sunt amintirile ce-ţi deşteaptă. Te gândeşti că după micile geamuri, te privesc patru sute de ani de vechime; te gândeşti apoi la bătrânul Andrea Doria, părintele patriei; te gândeşti la Perino del Vaga, elevul lui Rafael, ce-a împodobit zidurile cu frescuri. Inscripţiile latine îţi vorbesc de sus; cunoscutele versuri ale lui Ariosto îţi sună în ureche. Deodată te simţi înconjurat de mii de amintiri ce sboară în jurul tău ca fluturii coloraţi, lovindu-te uşor. In mijlocul lor nu te gândeşti la lipsa de gust a acestor ruine.

Iată de ce toată lumea vine în Italia; iată pentru ce ne oprim cu toţii dinaintea palatelor Renaşterii sau în muzee. Iată pentru ce cu toţii admirăm pe Rafael sau pe Guercino, pe Guido Reni sau pe Andrea del Sarto... Ei sunt nişte nume, în jurul căror pluteşte o aureolă de legende. Tablourile lor ne sunt cunoscute din reproduceri; ele au istoria lor, ce ne leagănă mintea de mult.

Când le privim deci cu ochi înflăcăraţi, nu le gustăm frumuseţea, ci ne lăsăm îmbătaţi de poezia atâtor amintiri, ce ni se deşteaptă deodată. Căci dacă tablourile lui Rafael ar fi ale unui necunoscut, am trece poate pe lângă dânsele cu aceiaşi nepăsare, cu care trecem pe lângă un frumos răsărit de soare... N'ar aveà istorie, şi n'ar puteà trezì în noi nici o plăcere *intelectuală*. Cu trecerea veacurilor ajungem însă simţitori mai mult la astfel de plăceri.

§ 12.

E cevà în noi, care ne face să ne credem deosebiţi de ceilalţi oameni, oricât de cumpăniţi am fi. Când ne rămâne încă bunul simţ, şi ne asemănăm în gând cu alţii, n'avem nici o greutate de a ne recunoaşte inferiori în multe privinţi. Unul e mai frumos decât noi; altul e mai îndrăsneţ; altul cântă mai bine; un altul se ţine mai bine în societate... Toate aceste sunt lucruri, pe care, dacă nu

le recunoaștem cu glas tare, le mărturisim în adâncul conștiinței noastre, fără a ne simțì scăzuți câtuși de puțin. Avem chiar o tainică mulțumire de a ne crede astfel mai pătrunzători și mai drepți...

Cu toate aceste, când ne luăm în totul, e cu neputință să nu ne închipuim că în alcătuirea noastră e cevà deosebit, care nu se află în ceilalți oameni. Dacă am fi întrebați ce anume, n'am puteà răspunde. Credem totuș cu tărie că avem în ființa noastră o însușire, un dar nevăzut ce ne ridică deasupra tuturor și ne dă drepturi cu totul deosebite de ale celorlalți. De sigur că nu mărturisim nimănui această închipuire, dar o simțim atât de puternic, încât ea stăpânește mai toate mișcările noastre.

De aceia nu iubim de pildă pe cei ce merg pe urmele noastre. In loc de a ne recunoaște în ei și a-i ajutà, ne simțim porniți a-i urì; ni se pare că și-au însușit niște drepturi, ce nu li se cuveniau.

Iată de pildă Phobios: a întrat în viață înzestrat cu un rar spirit de răzvrătire și de necuviință, ceiace nu-i ridică meritele, dar îi dă un anumit fel de a fi, de ale cărui

neplăceri va suferì cel dintâi. A lovit în toți; pe când n'aveà nici mustăți, a svârlit cu tină în toate bărbile venerabile; n'a cinstit nici pe morți. Nimeni și nimic n'a găsit cruțare dinaintea vervei sale deslănțuite și aproape geniale. Dar anii au trecut și Phobios e împodobit acum cu o frumoasă barbă. El e om ajuns și începe a se statornicì. Cuvintele lui încep a prinde greutate; din revoluționar ajunge conservator. Azi ar puteà iertà cuiva lipsa de talent sau de deșteptăciune, dar nu i-ar iertà nici odată libertatea de spirit, sau ceiace numește el cu nepotrivire, *necuviință*... Toate lucrurile nu sunt pentru dânsul frumoase sau urâte, bune sau rele, ci: cuviincioase sau necuviincioase...

Paidion îl atinge, pe drept sau pe nedrept. Tinerețea are poate multe însușiri, dar printre ele nu strălucesc de sigur modestia și cuviința. Ea se lasă ademenită pe căi, care nu sunt cele mai bune. Phobios ar fi putut deci strigà:

— Tinere, o prea tinere Paidion, lasă-mă să te privesc, căci tu ești fratele meu. In tine mă văd pe mine însu-mi cu ani îndărăt... Aceiași pripire, aceiași îndrăzneală, ce-ți vor strică apoi atât... Află dela mine: calea pe

care ai apucat, nu e bună... Ai greșit, dar te iubesc totuși, o frate al meu mai mic, căci iubesc mai de grabă pe cei ce greșesc decât pe cei ce n'au greșit niciodată.

Phobios însă se înfurie; el strigă cum trebue să fi strigat Polifem, când șiretul Ulise îi scoase ochiul. Și ce strigă el? Necuviință! Necuviință!

Paidion i-ar puteà spune: — Culegi ce-ai sămănat. Pilda tinereții tale răsvrătite a slujit la rătăcirea multora. Și după ce ai smuls bărbi atât de albe și venerabile, pentru ce n'ai îngăduì și altora să-ți scoată măcar un firicel din frumoasa ta barbă neagră?..

Astfel ar puteà grăì, dar n'ar aveà dreptate. Supărarea lui Phobios e firească, pentru că, după cum am spus, suntem însuflețiți de o credință oarbă că avem căderi, pe care alții nu le au, și urâm cu toată înverșunarea sufletului nostru pe acei ce nu fac, chiar într'o slabă măsură, decât ceiace făcusem noi odinioară, într'o deslănțuire nemaipomenită. Și decât de a recunoaște măcar o trăsătură a sufletului nostru în sufletul altuia, sdrobim mai bine tot ce e în jurul nostru.

Anii însă vor trece... Paidon va crește și

el, statornicindu-se. Iată-l om temeinic. Sunt sigur că va fi plin de demnitate, cerând dela toți respect și cuviință. Noi să i le dăm sau nu, dar să nu ne mirăm. Așa suntem cu toții: ne luăm față de alții drepturi, pe care nu le îngăduim altora față de noi, deoarece la temelia ființei noastre morale e credința nestinsă că suntem deasupra tuturor.

§ 13.

Din carnetul lui Agathon:

— Nu ne plac sfaturile; e lucru știut. De oriunde ar venì, ele ne par o trufie prea mare a celui ce le dă, și o mărturie de superioritate asupra noastră, pe care n'o putem îngăduì. Oricum am fi, nu ajungem a ne împăcà cu ideia că suntem îndărătul altora și un om ce ne sfătuește pare în totdeauna a o crede. Pentru a-l ascultà, fără o tainică umilință, el ar trebuì să aibă cel puțin vârsta înțeleptului Nestor.

Și cu toate acestea, suntem nedrepți. A da un sfat nu este a mărturisì un fel de superioritate. Am ajuns la această părere, după ce m'am văzut la lucru.

Sfatul, pe care-l dau altora, mi-l închipui totdeauna bun, dar aceasta nu înseamnă că-l și urmez, precum nu înseamnă că, dându-l, îmi pun în lumină o însușire, pe care am dobândit-o, ci mai mult o lipsă, pe care îmi pare rău de a n'o puteà înlătura... De oricâte ori îndemn pe cinevà, bag de seamă că acelaș îndemn, mi l-aș puteà face și mie. Găsesc minunate mișcările corporale, și nu le fac totuși: nu sunt împiedecat însă prin aceasta de a nu îndemnà pe alții să le facă. Voind să-i conving, încerc să mă conving pe mine însumi, sau mai bine, să înfrâng acea inerție ascunsă, ce se împotrivește tuturor hotărârilor celor mai cuminți... Prin urmare adeseori nu e la mijloc nici o trufie și nici o superioritate: din potrivă e o mărturie acoperită de slăbiciune, căci voim ca alții să izbutească în ceea ce noi n'am putut. Ai zice aproape că le recunoaștem însușiri deosebite de cele ale noastre.

Mai multă îngăduință, deci, pentru cei ce ne sfătuiesc, căci, dându-ți un sfat, sfătuitorul își descopere fără să voiască o slăbiciune.

E veșnicul călcâiu al lui Achile, care se descopere dinaintea săgeții lui Pàris.

§ 14.

Alături de durere, firea a pus și mângâierea. In jurul rănilor, ea își petrece mâna lecuitoare, închizându-le.

Pentru a ne alinà suferințele morale, noi le punem pe seama împrejurările din afară, nefiind bucuroși să recunoaștem lipsurile noastre. Aceste împrejurări, ieșind de sub înrâurirea noastră, ne răzvrătim mai puțin împotriva lor; oricât de vătămătoare ar fi, plecăm fruntea și le privim cu o cuminte resemnare; răspunderea căzând alături de noi, simțim o ușurare sufletească, pe care n'am simți-o altminteri.

Când nu izbutim în literatură, nu vom recunoaște niciodată că suntem lipsiți de talent. Părerea de rău ar fi prea mare: îndoiala de sine și remușcarea ne-ar chinuì prea mult. Printr'o alcătuire fericită suntem porniți să aruncăm vina în afară; neizbutirea nu cade astfel asupra lipsei de talent, ci asupra micilor împrejurări, ce nu se pot stăpânì după voință. Iar dacă alții au reușit, ne grăbim a crede că nu e meritul lor, ci a unor prilejuri fericite, care i-au ocrotit. In acest

chip, lucrurile cele mai mărunte se măresc în ochii noştrii, scutindu-ne de a recunoaşte talentul altora, ceiace e totdeauna o plăcere pentru acei ce nu-l au. Inlocuim astfel talentul printr'un mănuchiu de fapte neînsemnate şi străine, care au ajutat pe unii şi au nedreptăţit pe alţii. Impotriva lor nu ne putem supărà cum nu ne supărăm pe grindină sau pe furtună...

Acest fel de a fi îmi aminteşte de o fabulă:

Un măgar, o maimuţă şi un urs s'au hotărât odată să dea un concert într'un crâng răcoros.

— Fraţilor, zise măgarul, pentruca să cântăm bine, trebue să stăm cu toţii în picioare. Astfel fac marii cântăreţi. Acum să începem!

Se ridicară în picioare şi începură. Crângul răsună deodată de sbierete îngrozitoare. Şi oricât ar fi fost măgarul de măgar, ursul de urs, şi maimuţa de maimuţă, nu fură mulţumiţi de concertul lor.

— Fraţilor, mormăì atunci ursul, măgarul tot măgar a rămas. Povaţa lui n'a fost cuminte. Pentruca să cântăm bine, trebue să

stăm jos... Să ne culcăm deci pe iarbă şi să începem.

Se culcară şi începură din nou. Crângul răsună de acelaş jalnic sgomot. Artiştii rămaseră tot nemulţumiţi.

— Fraţilor, grăì atunci maimuţa, ne lipseşte cevà. Să ne aşezăm în rând, căci fără ordine nu vom ajunge niciodată să cântăm armonios.

Se aşezară deci în linie dreaptă, cântând. Crângul răsună din nou, îngrozitor. Şi, pe când artiştii stăteau întristaţi, o privighetoare se auzì de odată pe un ram. Notele ei dulci cădeau ca o cascadă veselă. O clipă cântăreţii rămaseră înmărmuriţi; invidia începù să-i pătrundă. Dar măgarul cel mai mintos dintre dânşii, cuvântă, dupăce privighetoarea tăcuse:

— Nu e mare lucru, fraţilor. Dacă am puteà sburà şi noi în vârful copacului, am cântà ca şi privighetoarea.

Toţi îl aprobară şi se despărţiră voioşi, căci nimănui nu i-ar fi putut păreà rău că nu se poate urcà în copac.

O singură clipă nu se gândiră, însă, că în gâtlejul privighetoarei ar puteà fi un dar minunat, pe care ei nu l-ar aveà.

§ 15.

Adevăr e ceiace spun eu; neadevăr e ceiace spun alţii. Minciuna e partea duşmanilor.

§ 16.

In piaţa Vaticanului e un obelisc, aşezat de papa Sixt, al cincelea. In vârf stăpâneşte crucea; pe dealături inscripţii latineşti povestesc cum obeliscul, dupăce a fost purificat de tina credinţelor vechi, a fost închinat „crucii neînvinse“. Superstiţiile străine fiind astfel alungate, religia cea adevărată a pus stăpânire pe monumentele cultului înlăturat...

... Veacuri vor trece şi dintr'un continent, necunoscut încă, se vor revărsà alte neamuri, după cum odinioară s'au revărsat din Asia, popoarele germanice şi slave. Statele noastre vor pierì; pe ruinele civilizaţiei de acum vor înflorì alte civilizaţii; religia „adevărată“ de azi va fi superstiţia de mâine.

Un preot mare, îmbrăcat numai în aur, se va învârtì în jurul bisericelor noastre, cântând rugăciuni într'o limbă necunoscută. Cu pumnii îndreptaţi spre cer, el va înduplecà pe zei să risipească vrajele nelegiuite, cărora

le fuseseră închinate. Şi zeii vor ascultà, căci zeii sunt făcuţi pentru aceasta: să ierte greşelele noastre şi să dea o întărire de sus faptelor noastre de jos. Inscripţii aurite se vor desfăşurà pe altare, vorbind de greşelele trecutului şi de adevărul şi credinţa dreaptă a timpului de faţă. Iar din vârful turlelor, în locul crucii sau al sfinţilor ne vor privì poate ochii bulbucaţi ai unei broaşte uriaşe sau ochii cuminţi ai unui bou de bronz, înconjurat de panglici: — zeii noi a unor vremuri noi, ce vor păreà tuturor ca zeii adevăraţi.

§ 17.

In dragostea ce avem pentru cinevà întră adeseori şi un sentiment de ocrotire. Iubirea se amestecă astfel şi cu puţin dispreţ. Slăbiciunile fiinţei iubite nu ne scapă şi nu ne displac. Dimpotrivă simţim o tainică mulţumire, descoperindu-le, deoarece e în noi o dorinţă nestinsă de a păreà mai presus de ceilalţi. Pe lângă plăcerea de a primì, cea mai apropiată, e plăcerea de a da: şi nu putem iubì cu desăvârşire pe cei ce pot trăì

fără să aibă nevoie de noi. Binefacerile noastre ne duc așa dar adeseori de drumul dragostei.

§ 18.

E de datoria noastră să credem în clipa când facem o lucrare, că e cea mai bună din câte am scris sau s'a scris vreodată.

Lucrările unui scriitor trebue să fie icoana întregei lui ființe: simțirea ca și puterea de judecată, cu care e înzestrat, trebue să-și găsească în ele cea mai desăvârșită arătare.

Oricât de rele ar fi așa dar o poezie sau o nuvelă, autorul trebue să le creadă ca pe cele mai bune. Și nici n-ar puteà altminteri, căci cu însușirile cu care le-a scris, cu acelea le judecă. Nimeni nu poate ieșì din el însuși și fiecare din noi e măsura tuturor lucrurilor... Nu putem înțelege o altă frumusețǎ decât pe aceia ce e în sufletul nostru, tot așa după cum nu ne putem închipuì altfel de zei, decât după asemănarea noastră: zeii pieilor roșii trebue să fie tot roșii.

Când ne dăm seama de scăderile scrierilor noastre, înseamnă că ele nu sunt adevărata expresie a ființei și a talentului nostru, căci

dacă ar fi, nu le-am puteà vedeà decât ca desăvârșite...

§ 19.

Polemica are îngrădiri foarte hotărâte.

Puteam polemizà de pildă despre meritele unui al treilea și chiar, când aceste merite ar fi destul de mari, vom cădeà repede la înțelegere, că nu există de loc. Ne părăsim cu ușurință părerile, când nu ne privesc deadreptul. Polemica însă între doi scriitori, când unul dintre ei e în discuție, nu are nici un înțeles. Ea nu duce la nici o încheiere. Nu vom puteà convinge niciodată pe cinevà că n'are talent; lupta ar fi de prisos. Mai de grabă aș crede în venirea vârstei de aur, cântată de Ovidiu și de Horațiu, când peștii vor trăì în vârful copacilor, când lupul va scoate la păscut o turmă de gingașe oițe și când vulpea va ciupì puțină curte unei rațe sentimentale...

§ 20.

Nu primim adevărata plăcere dela lucruri, deadreptul, ci dela amintirea lor. Călătoriile cele mai frumoase sunt legate de nepotriviri

mărunte, pentru care suntem mai simţitori, decât s'ar puteà crede. Micile neplăceri ne cuceresc mai repede şi ne împiedică să gustăm frumuseţile ce ne trec pe sub ochi.

Din depărtare numai şi după trecere de timp, tot ce a fost tină se risipeşte. Nu ne rămâne atunci înainte decât tabloul cu toate luminile lui, care ne umple sufletul de o bucurie netulburată.

§ 21.

Decâteori între două păreri ale mele e o mare nepotrivire, îmi aduc aminte de adâncul cuvânt al lui Benjamin Constant:

— Ceiace spun e atât adevărat, încât şi contrariul e tot atât de adevărat.

CONTESA DE NOAILLES CA PROZATOARE

Compatrioata noastră, contesa de Noailles, este o personalitate însemnată a literaturii contemporane. Nici o rază de lumină, însă, din nimbul ce licăreşte deasupra părului său, nu se furişează din depărtări şi spre noi. Poeta ne-a uitat. Copilăria ei n'a fost legănată de pâraele munţilor noştri, de freamătul brazilor şi de şoaptele dulcii noastre limbi; ursitoarele nu i-au împletit o cunună din stejarul carpatin. Înstrăinată de cerul, de limba, de copacii şi de florile noastre, ea nu l-a arătat nici o părere de rău. Un alt pământ primitor şi fermecător, a strâns-o în îmbrăţişarea lui, statornicind-o pentru totdeauna. In toată opera ei pasionată şi dureroasă nu vom găsì aşa dar un singur strigăt de dor, o singură întindere de braţe cătră

cevà pierdut. Icoana ţării noastre s'a şters cu totul din sufletul ei, ca un vas, ce se clatină în depărtatele neguri hiperboreene, pierzându-se apoi în noaptea neagră.

Cu toată adăptarea sa, însă, la graiul, sufletul şi literatura patriei adoptive, în vocea poetei răsună încă o înmlădiere neobişnuită; oricât ar cunoaşte tainele limbii, în versurile ei bate un suflet învăpăiat şi un ritm tumultuos, ce sunt străine de senina şi limpedea poezie franceză. O parte chiar din noutatea poetei stă în exotismul său. Originea contesei de Noailles este totuşi puţin cunoscută. Ea trece de obiceiu ca o prinţesă încântătoare din Bizanţ, după cum de pildă a evocat-o Maurice Barrès în prefaţa unei cărţi. Şi în loc ca acest Bizanţ să-i fluture pe dinainte amintirea *celor şapte turnuri*, poeta lasă să se creadă că în vinele sale ar curge o picătură din sângele străvechilor aezi homerici,— supţiată şi decolorată în lunga-i trecere prin Fanar. Păstorii dela Dunăre n'au decât bunul simţ şi îndrăsneala pe care le-o recunoşteà La Fontaine; ei nu pot face însă o strălucită origine poetică. De aceia contesa de Noailles nu-i cântă; imaginaţia ei rătăceşte mai degrabă

pe Cornul de aur, pe ţărmurile înflorite ale Bosforului, sau în jurul frizelor graţioase ale Partenonului, luându-şi apoi sborul deadreptul spre Grenoble, patria lui Stendhal, sau Charmettes, adăpostul lui Rousseau. Piscurile Carpaţilor n'o opresc în drum. Oricât ne-am silì deci să descoperim fibra naţională în inspiraţia contesei de Noailles, e cu neputinţă. Am murit de două ori în sufletul său: întâia oară pentrucă împrejurările au înstreinat-o de plaiurile noastre, şi a doua oară pentrucă voinţa hotărâtă a poetei ne-a înstrăinat de dânsa.

Aruncând o privire asupra operei poetice a contesei de Noailles, vedem că e însemnată mai mult prin noutatea accentului şi a unor sentimente particulare, decât prin noutatea formei. Ea nu se apropie nici de simbolism, nici de poesia parnasiană; nefiind o transpoziţie de sensaţii auditive sau vizuale, cum e poezia urmaşilor lui Verlaine şi Leconte de Lisle, ea nu e nici muzicală, nici sculpturală. Dacă ar fi să mergem până la izvorul inspiraţiei sale poetice, ar trebuì să ajungem la Musset şi Lamartine. Contesa de Noailles e o urmaşă întârziată a romantismului din primul

ceas; din cenuşa lui răcită, ieşì, spre uimirea tuturor, această nouă flacără, plină de strălucire şi de tinereţă. Ceiace păreà mort, răsărì acum cu zâmbetul pe buze, şi cu aceiaşi nevinovăţie în cuvânt şi în gest, ca şi cum n'ar fi avut îndărăt o lungă viaţă de încercări şi de istovire înceată. Literatura e într'o veşnică priminire închipuită; de fapt, însă, aceleaşi picături se alungă în valurile înnoite. Curentele literare sunt ca florile ce se usucă; când le crezi moarte, un fir de sământă, luat de vânt, zămisleşte în depărtare aceiaşi floare, ce pare nouă în învălişul ei tânăr şi plăpând. Nimic din ce e aruncat în curgerea vieţii nu se pierde; dacă dispare pentru un timp, naşte din nou, când nimeni nu s'ar aşteptà. Romantismul păreà stins: din ruina lui răsărì contesa de Noailles.

Poesia contesei de Noailles e cu deosebire lirică şi personală; ea ne arată o neîncetată îngrijire de cele mai mici mişcări ale unui suflet, ce nu se stăpâneşte, ce palpită şi se revarsă cu prilejul oricărei atingeri. Ea nu e poezia păcii, a liniştii sufleteşti, ci e poezia mişcării, a pasiunii, ce zboară către un ţel nehotărât. Şi această nestăpânire de sine, această

creştere şi năzuinţă cătră ţinte nelimpezite, sunt trăsăturile literaturii din 1830. Sufleteşte, poeta aparţine acelei epoce. Ea are aceiaşi vioiciune în simţire, aceiaşi adorare şi nemulţumire de sine, acelaşi avânt spre a îmbrăţişà lumea în necuprinsul ei şi a sorbì viaţa în izvoarele ei adânci, aceiaşi şovăire şi nehotărâre în voinţă ca şi poeţii dela jumătatea veacului trecut. In această privinţă poeta nu ne aduce nimic deosebit de nou; ea cântă cu o voce tânără şi dulce o melodie, pe care au cântat-o voci puternice. Inzestrată însă cu o astfel de simţire aprinsă şi neliniştită, ea mai are totuşi şi o înţelegere nouă; prin unele însuşiri particulare poeta e innovatoare.

Contesa de Noailles este zâna din basme, ce domneşte peste insula florilor. Această insulă, azvârlită ca o scoică pe întinsul mării, e smălţată cu toate florile, pe care natura le-a putut născocì de dragul unei zâne minunate. In mijlocul lor, zâna trăeşte; asupra lor se apleacă, respirându-le mireasma şi sorbindu-le suflarea dulce. Nu e floare cât de mică, pe care zâna să n'o cunoască, să n'o iubiască, să n'o învălue în căldura dragostei sale. Ele fac laolaltă un popor gingaş şi îmbălsămat,

mlădios și cuminte, peste care ea stăpânește cu blândeță și cu înțelegerea durerii și bucuria lui.

Pentru Contesa de Noailles toate florile au un suflet închis în învălișul plăpând al corolei: pe acesta poeta îl ascultă și-l pricepe. Dela crisantemă până la pătrunjel, dela orhidee până la țelină, toate florile câmpului și toate legumele grădinii au găsit în contesa de Noailles un cântăreț neistovit și grațios. Această însuflețire în deosebi a plantelor e o formă a vechiului panteism romantic. Ajungem așà dar la același izvor. Panteismul poetei e însă mult mai restrâns; cuvântul e impropriu. Dar cu cât e mai restrâns cu atât e mai simțit și mai puternic înfățișat. Contesa de Noailles a știut să insufle o viață uimitoare lumii vegetale. Această notă îi dă o originalitate nu numai în literatura romantică, cu care are atâtea însușiri asemănătoare: sensibilitate aprinsă și îndrăzneață, năzuinți disproporționate și nelimpezite, și mai ales un aprig sensualism, biruitor și neînlăturat—ca un *Fatum*.

*

Nu mă voi ocupà, totuși, de opera poetică a contesei de Noailles. Am voit numai

s'o înfățișez în trăsături largi și să arăt locul ce i se cuvine în admirația noastră.

Poeta nu s'a mărginit numai la versuri, ci a scris și romane, asupra cărora mă voi oprì. Căci pe cât e de discutată opera poetică pe atât e de lăsată la o parte proza. Publicul e simplist; optica lui e sumară. El prinde numai liniile mari ce fac conturul unei personalități; privirea lui nu se oprește s'asupra celorlalte linii mărunte, care îi pot face frumusețea. Ca poetă, contesa de Noailles a adus ceva nou, și publicul, cu bunul lui simț obișnuit, i-a înțeles noutatea. Pentru dânsa poeta e o zeitate agrestă, încinsă cu ghirlande de flori, și stăpânită de toate farmecele și de toate patimile vechilor divinități. El n'a văzut însă alături de poetă pe prozatoarea grațioasă. Niciun critic nu s'a oprit asupra ei.

Un poet nu e cu necesitate și romancier. Poezia izvorăște dintr'o simțire delicată, pe când romanul în genere este o operă de cercetare lucidă. In deosebi poezia contesei de Noailles, lirică și uneori filosofică, este inflorescența unei simțiri încordate și a unei priviri sintetice dar sumare asupra lumii și mai ales asupra problemei vieții și a morții. Ea

e cu desăvârșire subiectivă. Dacă soarele n'ar străluci, dacă neamul omenesc n'ar existà, poezia contesei de Noailles ar fi încă, deoarece ea nu e pricinuită de realitățile din afară. In bezna unei lumi înghețate, poeta ar aveà aceiași revoltă în potriva fatalității ultime, aceleași năzuinți nelămurite, același sensualism fără obiect. Romanul, în înțelesul său obișnuit, cere alte însușiri; el este o pictură a lumii exterioare în amănuntele ei. Pe cât poetul se strânge în sine, concentrându-se, pe atât romancierul se resfrânge și se revarsă, căutând să îmbrățișeze aspecte cât mai multe și să înțeleagă suflete cât mai deosebite de dânsul.

Contesa de Noailles nu e romancieră în acest înțeles; ea nu e istoricul obiectiv al naturii și al oamenilor, ca un Balzac sau Flaubert. In roman ea rămâne ceiace era în poezie. Un scriitor își poate schimbà genul literar, dar cu greu și-ar puteà schimbà și sufletul. Scriind în proză, contesa de Noailles nu povestește, ci se povestește. Cele mai multe dintre eroinele sale nu sunt decât întruparea unor stări sufletești ale scriitoarei. Peste toate plutește un aer de asemănare, ce le învălue, — atmosfera sufletească a contesei de Noailles.

Dinaintea lor ne vine să strigăm: In zadar îți schimbi numele și situația socială; în zadar te ascunzi pe lagunele Veneției, sau în câmpiile grase ale Olandei; în zadar îți schimbi vocea și ideile, te recunosc; în sufletul tău e o părticică din sufletul contesei de Noailles, ce-ți curmă taina.

Trebue să privim așa dar aceste romane ca niște poeme în proză, precum facem cu romanele lui Anatole France sau Maurice Barrès. Insemnătatea lor e în adâncimea analizei de sine, în bogăția sensațiilor și a ideilor, în frumusețea și desăvârșirea stilului. Și numind pe Anatole France și pe Maurice Barrès n'am făcut-o întâmplător. Romanele poetei izvorăsc deadreptul din acești doi scriitori. De la Anatole France, ea a luat cu deosebire stilul simplu și cu toate aceste rafinat, ce se desfășoară în mici propozițiuni melodioase; obiceiul de a se ridicà la idei generale cu prilejul celor mai mici lucruri din viața zilnică; veșnicul monolog al eroilor. De la Barrès a luat unele prețiozități de formă, pe care le găsim din când în când în proza poetei; unele figuri ce străbat romanele sale și unele teorii sociale. Asimilarea acestor scriitori este însă așa de desăvârșită încât opera

contesei de Noailles nu e hibridă. Ea e organică, și poartă încă o întipărire originală.

In romanul *La domination*, scriitoarea a voit să arăte stăpânirea oarbă a unui tânăr, asupra tuturor femeilor, cu care vine în atingere. Antoine Arnault e un intelectual; după cele dintăi încercări literare e cunoscut; un ultim roman îl face celebru. Inzestrat cu toate darurile inteligenții, natura nu i-a dat și darurile inimii. Ii place să fie iubit, fără a puteà iubì cu desăvârșire, pentrucă-i lipsește uitarea de sine și puterea de a se jertfi. El e eroul de predilecție al lui Barrès, ce apare în toate romanele lui. Și n-am merge prea departe, afirmând că e însuși Barrès. Un astfel de erou e dintr'o compoziție superioară, crezându-se deasupra tuturor și neconsiderând lumea decât ca o serie de oglinzi, în care se privește cu iubire de sine. Lipsit de însușiri mărinimoase și altruiste, el nu renunță totuși la dragoste. Dimpotrivă. Pentru dânsul viața, în afară de luptele intelectuale, nu e decât o călătorie sentimentală. El gustă astfel bunurile iubirii, fără a le împărtășì și altora. Totul se încheagă într'însul, în satisfacerea lui sufletească, în îmbogățirea eului său. Ca și Barrès, el e un erou al culturii eului; un artist, ce cântă pe clapele inimii femenine, pentru a se desăvârșì și mai mult în arta sa, bucurându-se de acordurile minunate, pe care le smulge cu mâna lui măiastră. El nu cântă însă din sentiment, dintr'o tainică revărsare a sensibilității sale, ci din virtuozitate. Pe cât e de dibaciu, pe atât e de crud și de rafinat; îi place să vadă în jurul lui suferința, ce pleacă din vârful degetelor sale, dându-i mulțumirea de sine și sensația superiorității asupra tuturor.

„Nu mi-i frică de femei, se gândià el; gust și caut în ele, ceiace ceilalți oameni nu prețuesc în deajuns: turburarea și blândețea lor. Spiritul meu, curiozitatea mea, bogăția și uscăciunea inteligenții mele sunt pentru dânsele ca niște degete ușoare și dibace. Ce-mi pasă de privirile lor reci, de cuvintele lor zadarnice? Țin sufletul lor răsturnat supt inima mea. Știu că muzica viorilor de sară, cântecul privigetorii, strălucirea lunii și căldura corpului lor le stăpânesc, cum le stăpânim noi;—duioase jertfe ce se sbat, aplecate supt îmbrățișarea întregului univers“.

Călătoria lui sentimentală e bogată. Un om lipsit de darurile inimii, e ceiace trebue femeilor. Cu cât e mai rece şi mai egoist, cu atât e mai iubit şi mai adorat. Acesta e un adevăr, pe care l'au observat toţi moraliştii. Antoine este deci iubit până la jertfă şi până la suferinţă.

In sufletul lui. ca şi în sufletul atâtor eroi ai romanului contemporan, sălăşlueşte ceva din veşnicul don Juan: — aceiaşi sete de iubire, fără a o puteà împărtăşi, şi aceiaşi nestatornicie. Antoine Arnault îşi culege aşa dar bunul său, unde îl găseşte; acum cu o femee de clasa mijlocie, o Madonă a suferinţii, acum cu o pasăre de lux, de moravuri libere; acum cu o contesă autentică; acum cu domnişoara ei de companie, o femee vulgară şi sensuală. Şi după o experimentare atât de eclectică, el pare a se statornicì, însurându-se cu o fată nevinovată, blândă şi iubitoare, mamă bună şi soţie iertătoare. Ea are toate pornirile spre jertfă, pentru a-l puteà face fericit, crescându-i egoismul şi personalitatea.

Pacea casnică dăinueşte astfel câtva timp: — până ce inima eroului e pusă la o nouă şi adevărată încercare. Este o dreptate pe lume.

Suntem pedepsiţi pe acolo pe unde am păcătuit. Antoine iubeşte acum cu tot sufletul său, atât timp sterp. El iubeşte pe sora nevestei lui — fata naturală a unui prinţ spaniol, o fiinţă vaporoasă şi rătăcitoare. Şi iubirea lor, rămânând totuşi platonică, e atât de mistuitoare, încât eroii mor, înainte de a se fi strâns în cea din urmă îmbrăţişare.

Şi cu aceasta se sfârşeşte romanul.

Acest roman, mai mult ca celelalte, ne dă prilejul să stabilim psihologia feminină a contesei de Noailles. Ea e partea sa cea mai caracteristică. Pe cât e omul de iubitor de sine şi stăpân pe împrejurări prin inteligenţa sa rece şi calculată, pe atât femeia e o fiinţă slabă şi instinctivă, lăsată în voia simţirii ei copilăreşti şi a unei sensualităţi covârşitoare. Această concepţie aşi putea-o numì *bacantică*. In adevăr eroinele contesei de Noailles sunt toate nişte Bacante. Oricât ar fi de culte, din orice strat s'ar ridicà, din orice parte a lumii ar venì ele evocă aceiaşi imagine a Bacantei, cu frunza de viţă de vie în păr, cu privirea umedă şi rătăcită, cu zâmbetul îndoelnic în colţul gurii, cu braţele întinse după o îmbrăţişare... Toată fiinţa ei

respiră voluptate și dorință nebună de a fi zdrobită de niște mâini viguroase. Și în momentul acela, când instinctul orb se abate asupra ei, conștiința adoarme; numai e nici datorie, nici pudiciție nici deosebire socială. Rămâne numai femeia slabă și sensuală, care chiamă cu toate puterile trupului ei, pe fericitul învingător, ce-o va frânge, ca pe o trestie plăpândă și supusă.

„Antoine Arnault se întoarse și sărută buzele tovarășei sale. N'ai fi putut-o însă îmbrățișà fără ca să nu moară, fără ca inima ei să nu se opriască și să înghețe, fără ca să nu devină jertfa unei plăceri prea încordate.

Antoine nu se aștepta la o nervozitate atât de delicată; ea plângeà și suspinà, gata să cadă.

Trebuì ca Antoine să-i vorbească cu o gingașe îngrijorare, s'o țină și s'o atingă, ca pe o Estheră leșinată; să-i spună: „Te rog, te implor. Doamne! ce ai? vorbește".

Astfel sunt toate eroinele contesei Noailles; ele sunt stăpânite de un demon, ce se joacă cu inimele lor: sensualitatea. Tot ce le înconjoară, — natura cu farmecul ei, mirosul

îmbătător al florilor, razele palide ale lunii, cântecul privighetorii, notele îndepărtate ale unei viori, ce plânge, — le atinge simțirea delicată, le turbură judecata și le face să cadă sub cutremurarea voluptății.

„Femeile, spune undeva Antoine Arnault, toate femeile n'au niște corpuri plăpânde, ce se pleacă înainte, întinse spre brațele bărbatului? Degetele se ating; genunchii se ating, întreaga ființă a unuia atrage ființa întreagă a celuilalt, și în serile calde, femeile triste sau ușoare, nu cad, ca fructele coapte pe pajiște?"

Plecând dela o astfel de psihologie, putem înțelege mai bine romanul *La nouvelle espérance.*

Sabina de Fontenay, deșì măritată de curând, nu găsește în căsătorie fericirea spre care năzuește. Sufletul ei plin de voluptate delicată cere o dulce mângâiere, veșnic înnoită. Henri de Fontenay e însă un învățat pașnic; iubirea lui e blândă și distrată. El nu înțelege visurile vaporoase și romantice ale Sabinei; el nici nu bagă de seamă floarea frumoasă, ce și-a pus-o pentru dânsul, pe rochia nouă. Și în timp ce lucrează liniștit și ne-

bănuitor la masa lui, ea se visează pe o corabie rătăcită pe marea rece, sau pe colinile Italiei, pline de măslini, sau într'o căsuţă singuratică, departe, departe, cu un balcon de trandafiri, cu o grădiniţă prunduită, din mijlocul căreia ţişnesc aruncările de ape...

Totul îi vorbeşte de dragoste şi-i dă un fior de voluptate, nu numai natura veselă şi vie, ci şi natura moartă. Iată ce-i spune de pildă, într'o seară parfumată de vară, portretul marchizei de Fontenay, moartă în 1771:

„Sabino, după rochia de mătase cu flori şi după panglica petrecută în jurul gâtului, vezi că am trăit în vremea nebunatică a Regentului şi a lui Ludovic cel iubit. Locuiam la Versailles sau în vreun castel de pe ţărmurile Oasei.

Eram voluptoasă, — eram cu toţii voluptoşi. Bărbaţii şi femeile cedau fără şovăire şi fără frică gustului încântător, ce aveau unii pentru alţii. Am împodobit natura şi casele noastre pentru dragoste şi plăceri. In viaţa noastră pieritoare, am atârnat pentru veşnicie pe ziduri, pe lemne, pe fântânile din grădini şi pe templele din parcuri — trandafiri, panglice fâlfâitoare, porumbei şi scoice.

Scoica e principiul şi simbolul vremii noastre, şi e uşor de înţeles, pentrucă din scoica Afroditei a răsărit epoca noastră îmbălsămată, drăgostoasă şi dumnezeiască.

Conduceam la sunetul muzicii, dansuri încete şi voluptoase, ce aprindeau privirile noastre şi înfăţişau pofte, suspinul şi cea din urmă ameţire.

Iubiam boschetele, frunzişurile şi roua; eram deopotrivă de dibace în cântece sentimentale şi în glume vioae; necredinţa necuviincioasă şi uşoară erà în gura noastră ca un fruct verde cu gustul amar, acru şi pişcător.

Iubiam dragostea, — singura grijă a vieţii noastre; şi n'am făcut altceva decât dragoste.

Cu toate aceste nu eram femei de nimic. Eram filozoafe, enciclopediste, geometre, chimiste şi astronome, — după iubiţii noştri. Am ajutat la operele lui Voltaire şi Rousseau. Ei ne-au făcut madrigale, iar noi am făcut capitole pentru lucrările lor.

Am lăsat după noi, în lume, un parfum fin, aţâţător şi pătrunzător. Rochiile de mătase, ce-au strâns picioarele noastre, se întind acum cu nobleţă pe divanurile caselor frumoase. Stampele, în care suntem înfăţişate,

împletind ghirlande câmpeneşti, sau dând drumul paserilor din colivia lor de trestie, ametesc sufletele sensuale. Pălăriile de paie şi de frunze pe capul nostru erau mai neruşinate şi aţâţau mai mult pofta, decât coapsele goale ale nimfelor vechi.

Ah! tu nu ştii cum am râs şi jucat, în sunetul muzicii lui Rameau, în seri trandafirii, în timp ce Watteau, trist din pricina noastră, plângea la zgomotul rochiilor de mătase scrişnitoare..."

Pentru un astfel de suflet sensual şi romantic, fericirea casnică nu poate aveà destulă poezie; ea e prea comună şi prea lipsită de farmec. Problema morală nu se pune înainte; pentru Sabina totul stă în schimbul de sentimente duioase, în bogăţia vieţii sentimentale, care nu cunoaşte nici o îngrădire omenească. E firesc deci să iubiască pe cel mai aproape de dânsa, pe Jérôme, — vărul ei. Ascendentul, pe care îl are acesta asupra Sabinei, e fizic. El o stăpâneşte prin mâinile lui albe, şi delicate, prin genele lui mari şi fine, prin aerul bărbătesc... Câte-va luni ea trăì sub farmecul apropierii lui. Mândră faţă de alţii, ea se simţià umilă şi slabă faţă de

dânsul. Totuşi această iubire erà platonică şi ne împărtăşită. Jérôme nu voià decât să se însoare cu Maria de Fontenay, cumnata ei. Şi când Sabina înţelese că Jérôme n'o mai iubià, ea crezù că va murì. Totul se ruină dinaintea ochilor ei storşi de lacrimi. La orice durere, însă, e un prieten, ca s'o închidă cu grije. Şi acest prieten fu Pierre Valence, tovarăşul de copilărie al lui Henri de Fontenay. Sabina începù şi cu acesta aceiaşi experienţă sentimentală. Dar şi de data aceasta, ea avù să se loviască de simţimântul de datorie, ce însufleţià pe Pierre. Firul dragostei se rupse deci înainte de a se fi împletit cu totul pe caer.

După cum *La domination* e experimentarea sentimentală a lui Antoine Arnault, tot astfel şi *La Nouvelle espérance* e experimentarea sentimentală a Sabinei. Dar pe când cel dintâi o făceà cu oarecaze cruzime şi pervertire, Sabina se lasă în voia simţurilor sale, ce o stăpânesc cu desăvârşire. Ea e eroina tipică a contesei de Noailles, care n'are alt rol în viaţă decât să iubiască, supunându-se cu umilinţă instinctului ce-o chinueşte. Ea e fiinţa moale şi slabă ce nu-şi capătă o formă

decât între degetele viguroase ale iubitului,— și acesta fu de data aceasta un om de altă situație și din altă lume, Philippe Forbier, profesor la Collège de France. Fu de ajuns să-l vadă, în cabinetul său de lucru, între cărți, pentru ca să rămâe fulgerată pe loc. Instinctnl îi spuse că în plebeianul încărunțit era stăpânul ei, dinaintea căruia trebue să se plece, cu ochiul umil al ființii ce se supune. Și când Philippe o luă în brațe:

—„Zdrobește-mi brațul, îi spuse ea; ce are a face? Am dorit întotdeauna să mi se facă rău.

Toate trăsăturile îi erau schimbate. Ea se clatină, cu umerii și cu capul la dreapta, la stânga, și apoi, cu capul prea greu, căzù peste Philippe".

Dragostea adevărată venì astfel furtunoasă și zdrobitoare; ea rupse zăgăzurile pasiunii, atâta timp înăbușită, lăsând-o să curgă în valuri spumoase și mărețe. Viața pentru dânsa își perdù tot înțelesul; ea se închegă la o îmbrățișare nebună, la o dorință neîncetată de a fi stăpânită și cutremurată de o dureroasă plăcere. Astfel de viață însă împotriva legilor obișnuite ale naturii, nu poate dăinuì.

Pedeapsa e în ea însăși. De aceia pe când Philippe era reținut departe de boala nevestei sale, Sabina, pentru care existența nu mai aveà nici o însemnătate în afară de clipele trăite alături de Philippe, se sinucise.

„Iubitul meu, scrise ea cu mâna pe jumătate înghețată de moartea apropiată, iubitul meu, iată în curând miezul nopții; sunt liniștită, dar plâng. Plâng din pricina ta, pentru că, cu toate ca ai fost stăpânul și eu am fost atât de supusă, aveai totuși câteodată, oboseli, necazuri și-ți puneam mânile pe cap.

Cine-ți va pune pe cap mâni atât de îndrăgostite?

Tu însă ești departe, ești departe, și ar trebuì să trăesc mâne fără tine,—și nu pot.. Iată miezul nopții în câteva clipe; mă gândesc la tine; închid ochii, mă gândesc la tine. Văd ochii tăi și râsul și simt tot parfumul ce e pe obrazul tău. Inchid ochii și ești dinaintea mea.; nu crezi că voesc în adevăr să mor, și zici cu privirea: „Cât e de nebună!" și râzi, și mă iei cu amândouă brațele, ce mă aruncă asupra ta, și astfel mor în tine"...

Cel de al treilea roman al contesei de Noailles, *Le visage émerveillé,* este o mică

melopee. El e format din însemnările zilnice ale unei tinere călugăriţe, ce începe să se treziască la viaţa simţurilor. Neştiutoare însă a tainei dragostei, ea se simte tulburată de melancolicele apusuri de soare, de parfumul de tămâe din biserică, de privirile duioase şi pătrunzătoare ale tovarăşelor ei. In aer pluteşte un greu miros de voluptate, care ameţeşte. Ea e deci ca un fruct copt, gata să cadă pe pajiştea verde. Un tânăr pictor ce venià adese pe la mânăstire, întinse mâna spre copac şi culese fructul. Romanul e tocmai această iniţiare la dragoste, plină de toate farmecele nevinovăţiei, de strângeri de mână şi de îmbrăţişări sub lumina prietenoasă a lunei.

„Să trăeşti! scrie ea; să deştepţi voluptate! Să nu mişti picioarele, mânile, privirea; să n'ai respiraţie, glas şi zâmbiri, decât ca o floare ce-şi risipeşte mireasma.

Vie, să stai pe pernă, adormită şi aurită ca o momâe încântătoare, pe care o strânge o învălue şi o oboseşte dorinţa, scumpa dorinţă..."

Julien ar fi voit s'o răpească din mânăstire, fugind în Italia. Călugăriţa avea prea

multe legături, ce nu se puteau rupe iar sufletul ei nu era stăpânit îndeajuns. Deşi din aluatul obişnuit al eroinelor contesei de Noailles, ea avea îndărătul ei o viaţă de nevinovăţie desăvârşită, care o mai ţinea încă legată de datorie. Nevoind aşà dar să plece, Julien se duse singur. Călugăriţa căzù bolnavă de moarte, renăscând apoi încetul cu încetul odată cu luna Mai, pentru a reîncepe experimentarea mai târziu... Când?

*

Aceasta e opera în proză a contesei de Noailles. Ea e un poem îmbălsămat al voluptăţii şi al iubirii, o premărire a instinctului. Prin această notă scriitoarea se apropie încă odată de romantism; dacă nu cere „dreptul la fericire" al femeii, ca George Sand de pildă, ea îl cântă. Lipsită astfel de partea dogmatică, opera câştigă în graţie şi în uşurinţă. Această fericire pentru femeie stă în iubire—în iubirea liberă şi neorânduită, pe care nici-o îngrădire morală n'o înfrânează. Şi caracteristic va rămânea pentru scriitoare chipul cum a pătruns sufletul femeilor—în-

conjurat de toate părţile de voluptate, precum ochii le sunt cercuiţi de mici dungi palide, ce vestesc căderea apropiată...

Pe lângă aceasta opera contesei de Noailles mai câştigă o valoare deosebită prin formă. Asupra acesteia nu poate fi nici-o îndoială; ea e simplă şi rafinată, poetică şi melodioasă Ea atinge desăvârşirea, deşi ne face să simţim oarecare înrâuriri prea puţin acoperite.

TABLA CUPRINSULUI